

REFORMCU SULTAN
II. MAHMUT

MUAMMER YILMAZ

Selis

Muammer Yılmaz
Reformcu Sultan İkinci Mahmut
Selis Kitaplar 152 • Tür: Tarih

Copyright © 2012 Selis Kitaplar

ISBN: 978-605-592-729-5
1. Baskı, Mayıs 2012

Mehmet Tuncel, Genel Yayın Yönetmeni
Mahmut Güleç, İç Tasarım
Sercan Aslan, Kapak Tasarımı

Nesil Matbaacılık'ta basılmış ve ciltlenmiştir.
Beymer San. Sit. 2. Cad. No: 23 Yakuplu
Beylikdüzü / İstanbul • Tel: 0212 876 38 68

Selis Kitaplar
Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan Cad. Çağdaş Han No: 13 K: 2
34410 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: 0212 514 56 53 • Faks: 0212 520 05 58
E-posta: info@seliskitaplar.com

www.seliskitaplar.com
twitter.com/seliskitaplar
facebook.com/seliskitaplar

Selis Kitaplar Basım Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi, bu eserin tüm yayın haklarının sahibidir. Yazılı izni alınmadan kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

MUAMMER YILMAZ

Reformcu Sultan İkinci Mahmut

Selis

MUAMMER YILMAZ

1945 yılında Yozgat'a bağlı Sarıkent'te dünyaya geldi. Ortaokul ve Liseyi TCDD hesabına İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde okudu. 1969 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1970 yılında yedek subay olarak Konya'da vatanî vazifesini tamamladıktan sonra 1971'de Özel TED Kayseri Koleji'nde 24 yıl Tarih ve Sosyal Bilgiler öğretmenliği yaptı ve buradan 1995'de emekli oldu. Türkiye'mizin sayılı gazete ve dergilerinde tarihî, dinî, kültürel ve politik konularda yüzlerce makale ve incelemesi yayınlandı.

YAYINLANMIŞ ESERLERİ

Tarihten İnciler (1980)
Tarihimizden Altın Damlalar (1991, 1998)
Fatih'in Şahsiyetinden Çizgiler (1993)
Tarih Terazisinde Osmanlı (1995, 2011)
Cem Sultan (1991, 1996, 2006, 2012)
Kırık Testi (2002)
Tarihi Aşklar ve Aşk Mektupları (2007)
Osmanlı Üzerine (2007)
Osmanlı'nın Manevî Mimarları (2008, 2012)
Cihangir Sultan Yavuz Sultan Selim (2009, 2011)
Osmanlı'nın Felaket Seneleri (2009)
Muhteşem Türk Zaferleri (2009)
Yirmi Beş Sene Siper Kavgası (2009)
Osmanlı'da Töre, Tören ve Alaylar (2010)
Kanuni'nin Gözyaşları (2010)
Bağdat Fatihi Dördüncü Murat (2011)
Bizans İmparatoriçeleri (2012)

İçindekiler

Önsöz 9

BİRİNCİ BÖLÜM
ÜÇÜNCÜ SELİM'İN SON SENELERİ

Kabakçı Mustafa İsyânı ve Üçüncü Selim'in Tahttan İndirilmesi 15
Üçüncü Selim'in Öldürülmesi 27
Sultan Mahmut'a Kurulan Ölüm Tuzağı 35
Sultan Mahmut'un Osmanlı Tahtına Oturması ve Sultan Selim'in Cenaze Merâsimi 43
Yeniçerilerin Topkapı Sarayına Saldırmaları ve Dördüncü Mustafa'nın Öldürülmesi 45

İKİNCİ BÖLÜM
ALEMDÂR MUSTAFA PAŞA'NIN İCRAATLARI

Kimliği 51
Ülkenin Durumu ve İlk İcraatı 53
Âyânlar ve Sened-i İttifak 55

Sekban-ı Cedit....65
Ocak Esamelerinin Satın Alınması....67
Bâb-ı Âli Baskını ve Alemdâr'ın İntihârı....70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKİNCİ MAHMUT DEVRİNİN OLAYLARI

Milliyetçilik Akımlarının Osmanlı İmparatorluğunda Yayılması....87
Sırp Ayaklanması....89
Yunan İsyânı....94
Navarin Olayı....103
1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı....106
Son Osmanlı-İran İlişkileri....113
Fransızların Cezayir'i İşgali....116
Osmanlı-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri....120
1838 Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması....123
Tepedelenli Ali Paşa İsyânı ve Halet Efendi....127

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MEHMET ALİ PAŞA İSYÂNI VE MISIR SORUNU

Mehmet Ali Paşa'nın Kişiliği ve Karakteri....137
Mehmet Ali'nin Mısır Valiliği ve İcraatı....140
Mehmet Ali Paşa'nın İsyânı....144
Avrupa Devletlerinin İşe Karışması ve Kütahya Antlaşması....149
Hünkâr İskelesi Antlaşması....156
Nizip Savaşından Önceki Gelişmeler....160
Nizip Savaşı....164

BEŞİNCİ BÖLÜM
İKİNCİ MAHMUT'UN ISLAHATI

Yeniçeri Ocağının Kaldırılması....173
Esir Pazarlarının Kaldırılması....189

Asakir-i Mansure-i Muhammediyye 190
Devlet ve Ülke Yönetimi 194
Nüfus Sayımı ve Mülk Yazımı 196
Posta, Pasaport ve Karantina 198
Yeni Kılık Kıyafet 200
Eğitim 202
Ekonomi 205

ALTINCI BÖLÜM
SULTAN MAHMUT'UN ŞAHSİYETİ
(HÜKÜMDARLIK VASIFLARI)

Reformcu 209
Halk Adamı 213
Türbedar ve Sarık 215
Sultan ve Köylü 216
Sultan Mahmut ve Çocuk 218
Sultan Mahmut mu Derviş Mahmut mu? 219
Sultan Mahmut ve İhtiyar Kayıkçı 221
Vermeyince Mabut Neylesin Sultan Mahmut 224
Şair ve Bestekâr 227
Sultan Mahmut'un Ölümü 231

Kaynaklar 235

Önsöz

İKİNCİ MAHMUT, OSMANLI TAHTINA OTURDUĞUNda 24 yaşında idi. Dünyanın, tabir yerindeyse bulgur kazanı gibi kaynadığı bu dönemde, imparatorluğun en uzun yüzyılı da başlıyordu.

Fransa İhtilali ile artan milliyetçilik akımları, en fazla, çok uluslu Osmanlı'yı vurdu. Dış güçlerin kışkırtmasıyla, Türkiye'nin akciğeri Ortodoks Balkanlar, bilhassa Rusların hamiliğinde yer yer kaynamaya başladı. Sırp ve Yunan isyanı, "Hasta Adam" tabir edilen Osmanlı'nın dişlerini döküp, belini büktü. Ülke toprakları tespih tanesi gibi dağılmaya (dağıtılmaya) başladı.

Merkezî otoritenin felç olması sonunda Osmanlı hükümetleri eyaletlere ve derebeylerine söz geçiremez oldu. Âyânlarla yapılan sözde anlaşmanın tesiri büyük olmasına rağmen kâğıt üzerinde kaldı. Alemdâr Mustafa Paşa, Sultan Mahmut'u kurtardı ise de, kendini kurtaramadı.

Adları Ali olan iki sergerde; Tepedelenli Ali Paşa ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa hükümeti çok uğraştırdı ve bu durum Avrupalıların müdahalesine yol açtı. Bunun yanında kaynayan

kazan Yeniçeri Ocağı'nın güçlükle kaldırılması da acı menünün tuzu-biberi oldu.

Bütün bunları yakından gören ve iğneli koltuğun üstünde oturan, iç ve dıştaki melanet çemberini kırmak isteyen Sultan Mahmut; Hasta Adam'ı yeniden ayağa kaldırmak için önce işe içeriden başladı. Yaptığı akıl almaz yeniliklerle çağına damgasını vurdu.

İkinci Mahmut devri, Türkiye tarihinde kesin bir dönüm noktası oldu. Bu büyük reformcu hükümdar; "Biz Batı medeniyetine mensubuz" dedi. Kılık kıyafetten devlet müesseselerine varıncaya kadar birçok alanda değişime imza attı. Kafaların içini değiştirmek için en büyük önemi maarife (eğitime) verdi.

İşe ordudan, askerden ve memurdan başladı. Müesseseleri Avrupaî şekle soktu. Bugünkü modern (çağdaş) devlet yönetiminin temellerini attı. İlk gazeteyi çıkardı. Tebaasının mal ve canı üzerindeki kendi tahakküm hakkını, nefretle iptal etti. İdamı kamunun hükmüne bıraktı, müsadereyi kökünden kaldırdı. Din, mezhep ve milliyet gözetmeksizin herkesi bir ve eşit haklara sahip gördü ve bunun takipçisi oldu.

İrticanın amansız düşmanı oldu. Mürteciler "Gâvur Padişah" dediler; lânetlediler, küfrettiler. Onca itham karşısında aldırış göstermedi. Karşı çıkıp yakalananları şahsının düşmanı olarak değil, rejimin aleyhtarı olarak mahkemeye verdi.

Doğuyu ihmal etmedi. Garbın güzel sanatlarına da alâka gösterdi. Resmi çok sevdi, resmin aleyhinde olanlara aldırış etmedi. Bu batıl inancı yıkmak için hem padişah hem de halife olarak devlet dairelerine resimlerini astırdı!

Yazısı çok güzeldi, seçkin bir hattattı. Pek çok Osmanlı padişahı gibi o da şairdi; Şiirde "Adlî" mahlasını kullandı. Bu yüzden "Mahmûd-i Adlî" ünvanı ile de anılır. Musikî ile meşgul oldu, şarkılar besteledi.

Altın Boynuz Haliç üzerinde ilk köprü onun zamanında yapıldı. Tophâne'de Nusretiye Câmii hayır eseridir. Yaptırdığı mescitlerin, çeşme ve hayır eserleri sayılamayacak kadar çoktur. Dev-

rin en azametli eserlerinden birisi de Alemdar Vakası'nda tahrip edilip yakılan ve bugün Marmara ve İstanbul'a tepeden bakan bugünkü "Selimiye Kışlası" binasıdır.

Bir yandan, Osmanlı Devleti'ni, Avrupaî temeller üzerine inşa etmenin mutluluğunu yaşarken, diğer taraftan da Balkanlar, Cezayir ve Mısır'ın imparatorluktan kopmasıyla ciğeri dağlanan İkinci Mahmut ve devrini, kaynakların ışığı altında yazmaya çalıştık. Bildiğimiz kadarıyla şimdiye dek bu "Reformcu Padişah" hakkında, mahdut kitap, dergi ve ansiklopedilerde yazılanlar dışında, Sultan Mahmut'un kişiliğine ve ıslahatına fazla yer verilmediğini ve elle tutulur, gözle görülür ciddi bir çalışma ortaya konmadığını gördük. Küçük de olsa böyle bir boşluğu dolduralım istedik ve o heyecanla çalışmaya başladık. Umarız bu çalışmamız daha kapsamlı ve detaylı çalışmalar için bir adım olur.

İkinci Mahmut'la ilgili olarak kütüphanesini ardına kadar açan aziz dostum Doç. Dr. Kadir Özdamarlar'a teşekkür ederim.

Muammer YILMAZ

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ SELİM'İN SON SENELERİ

Kabakçı Mustafa İsyânı ve Üçüncü Selim'in Tahttan İndirilmesi

ON SEKİZİNCİ ASRIN SONUNDA, KAHRAMAN DOĞmuş fertler müstesna, bir zamanlar kuvvetli beyin ve ellerin elinde zaferden zafere koşan Yeniçeri Ocağı'nın hâli yürekler acısıydı. Dahası da mensupları ırza ve namusa el atmaktan geri kalmıyor, askerliğin dışında her şeyle uğraşıyorlardı!

On sekizinci asır; siyasî, ekonomik, teknik ve kültürel bakımından çağa damgasını vururken, kızgın saçın üzerinde oturan Osmanlı da etrafını çeviren sırtlanlarla amansız bir şekilde mücadele ediyordu.

Rönesans'ın ve Sanayi İnkılabı'nın dışında kalan ve bir zaman denizleri yatak, kıtaları otak, çağları da tahterevalli yapan Osmanlı; ne yazık ki ne kendisini, ne de ordusunu çağın (çağının) şartlarına göre yenileyememişti. Nizam ve disiplini kalmamış ocaklının gayretsizliği neticesinde savaşlar artık angarya hâline gelmiş, hezimetler mağlubiyetten sayılmaz olmuştu.

Bütün bunları bilen ve yakından gören Üçüncü Selim, 1789'da Osmanlı tahtına oturunca ilk olarak "Nizâm-ı Cedit" (Yeni Düzen) adı verilen ıslahat (yenilik) hareketlerine girişti. Nizâm-ı Cedit, Avrupa usullerine uygun olarak teşkilâtlandırıldı. Bu yeni-

liklerin en önemli kısmını ise Yeniçeri ordusunun yanında kurulacak, ikinci bir talimli ve düzenli "modern ordu" teşkil ediyordu.

Nitekim önce İstanbul'da sonra da Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulan Nizâm-ı Cedit askerleri, ilk defa olarak Mısır seferi sırasında Akka önünde Napolyon'a karşı başarı kazandı. Ancak yeni askerin mevcudunun ve başarısının gittikçe artması Yeniçeri mensuplarının da endişe ve tereddütlerini iyice artırmaya başlamıştı. Etrafta dolaşan, Yeniçeri ocağı mensuplarına ulûfe verilmeyeceği ve hatta ocağın ortadan kaldırılacağı dedikoduları, Yeniçeri ocağı mensuplarının kin ve öfkesini daha da artırdı.

Cevdet Paşa "Nizâm-ı Cedit" adı verilen Türkiye'nin (Osmanlı'nın) yeni ordusunun kuruluşunu (1793) şöyle anlatır:

"Tâlimli bir piyade askeri vücuda getirmek, Üçüncü Sultan Selim'in tek gayesi idi. Bunun gerçekleştirilmesi için Levent çiftliğinde Yeniçeri Ocağı ile hiç ilgisi olmayan gençlerden bir bölük nefer yazılarak Avrupa'nın harp sanatına vakıf birkaç muallim ile tâlimlere başlandı. Gün günden bu sayı çoğaltıldı, birkaç yüzü buldu. Sultan Selim, Levent çiftliğine giderek yeni askerlerin tâlimini seyrettiğinde, onların silah kullanmadaki süratlerini yüzlerce neferin tek vücut gibi hareketlerini gördüğünde son derece sevinç duydu; tâlimli askerleri biraz daha çoğaltmak için Nizam-ı Cedit'e yazılmak üzere Yeniçerilerden nefer istendi. Yeniçeriler yan çizerek nefer vermeyince de Sultan Selim yeni tâlimli askerin "Nizâm-ı Cedit" adı ile ayrı, müstakil bir asker ocağı olmasını emretti..."

Bu yeni asker ocağının mevcudu, şimdilik 12.000 kişi olacaktı. Levent çiftliğindeki askerler de bir örnek tabur teşkil edecekti. Subayları ve mevcudu 1602 nefer olan bu tabur, 12 bölüğe ayrılacak, tabura 1 binbaşı, sağ ve sol olmak üzere 2 kolağası, (kıdemli yüzbaşı), bu kolağasının yanında da ikişer mülazım (teğmen) ve her bölüğün başında da bir yüzbaşı bulunacaktı.

Bu talimli askere, ilk defa süngülü tüfekler verildi ve Levent (Hünkâr) Çiftliği küçük bir kışla hâline getirildi.

Bu arada Sultan Selim'in ıslâhat fikirlerine karşı çıkan bâzı

devlet adamları da Yeniçerilerin huzursuzluğundan faydalanarak onları teşvik ve tahrik etmeye başladılar. Bu devlet adamlarının başında riyâ ve hilenin koynunda yatan Şeyhülislâm Topal Atâullah Efendi ile Vezir Köse Musa Paşa geliyordu. Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse, son derece hırslı ve ahlaksız bir adam olan Köse Musa Paşa, Kaymakam (Sadrâzam vekili) tayin edilmişti.

1807 yılında Rusya ile çıkan savaş, Şehzade Mustafa ile birlikte hareket eden bu ikiliye ve adamlarına aradıkları fırsatı verdi. Bunlar derhal Nizâm-ı Cedit'i ortadan kaldırmak için harekete geçtiler. Akka mağlubiyetini bir türlü unutamayan, bu sebepten, Nizâm-ı Cedit'e karşı özel bir kin duyan Fransızların İstanbul sefiri (elçisi) Sebastiani de isyanı el altından teşvik ediyordu.

İlk olarak Köse Musa ve Şeyhülislâm Topal Atâullah, İstanbul'daki isyanın fitilini hızla ateşlediler. Köse Musa'nın adamları, Trabzon ile Batum arasından getirilerek Boğaz'ın ağzındaki kalelerin ve tabyaların korunması için yerleştirilen muhafız yamaklarını durmaksızın kışkırtıyorlardı. Sayıları 2000 nefer olan ve hepsi de tığ gibi seçme, kan kırmızı, yaşları 18-21 arası delikanlılardan oluşan bu Boğaz muhafızları, Yeniçeri ocağına asker olarak kabul edilmişti. Bundan dolayı kendilerine sadece "Boğaz Yamakları" da denilirdi. Son derece mutaassıp, kavgacı, inatçı, zıpır, vurucu, kırıcı ve kolaylıkla kan dökücü adamlardı bunlar... Karadeniz Boğazı kaleleri "Nâzır" ünvanı altındaki bir kumandanlığa bağlıydılar. 1807'de Boğaz kaleleri nâzırı İngiliz Mahmut Efendi de Nizâm-ı Cedit'in en hareketli taraftarlarından idi.

Bu genç uşakları getirme fikri Köse Musa Paşa'dan doğmuştu. Gerçekte ise Nizâm-ı Cedit düşmanı olan paşanın asıl niyeti bu 2000 zıpır, gözüpek genci hazırladığı fitnede bir silah (yem) olarak kullanmaktı. Öyle ki mahrem adamları ile kesin talimatını da vermişti:

"-Sizler Yeniçeri'ye yamaksınız, yani Yeniçerisiniz. Size Nizâm-ı Cedit esvabı giydirilecektir. Nizâm-ı Cedit tâlimi göreceksiniz, bunlar frenk (gâvur) taklidi şeylerdir; sizin dinden çıkmış

askerle beraber olmanız yakışık almaz!" diye fitne tohumunu gereği gibi ekmişti.

25 Mayıs 1807 Pazartesi günü Boğaz Yamaklarına aylıkları verilecekti. Ve bu vesile ile önce 2000 nefer genç uşağa Nizâm-ı Cedit elbisesi giydirilecekti; bu emri veren de fitne tandırının başı Kaymakam Musa Paşa idi. Elbiseler de sandık sandık Boğaz Nâzırı Mahmut Efendi'ye gönderilmişti. Nâzırlık makamı konağı Rumeli Kavağında idi.

Fakat bu arada genç yamakların büyük bir kısmının yerleştirildiği Macar Tabyası'nda büyük bir kaynaşma oldu. Bu tabyanın kumandanı Halil Haseki, Nizâm-ı Ceditci olarak tanınmıştı. Halil Haseki; "Nedir uşaklar, derdiniz nedir?" diyerek delikanlıların arasına girdi.

Genç yamaklardan biri:

"Nâzır Mahmut Efendiye bizim için Nizâm-ı Cedit esvabı gelmiş, sen de bize o gavur esvabını giydirmeyi üzerine almışsın" dedi.

Halil Haseki:

"Bunun aslı yoktur. Edebinizle dağılın" diyecek oldu ise de, yine Musa Paşa'nın eliyle Macar Tabyasına sokulmuş bir kat Nizâm-ı Cedit neferi üniforması ortaya çıkarıldı: "Ya bu nedir?" diye sorulunca Halil Haseki cevap veremedi ve zavallı Halil o anda üzerine saldıran gençlerin pençesinde param parça oldu.

Macar Tabyası'nda olanları duyan Nâzır Mahmut Efendi, hemen üç çifte kayığa atlayıp İstanbul'a kaçmak istedi. Bu sefer Rumeli Kavağındaki yamaklar, kayıklarla peşine düştüler, Büyükdere Bostancı ocağına sığınmak istedi ise de muvaffak olamadı, gözlerini kan bürümüş yamakların eline geçti. Onu da bir uşağı ile beraber orada aç kurtlar gibi parçaladılar.

Mahmut Efendi'nin mühürdârı, İstanbul'a gelen kayıkçılardan hadiseyi öğrenince, Kethüda İbrahim Efendi'ye haber verdi. Saray, durumu öğrenince bir toplantı yaparak olayları görüştü. Kaymakam Musa Paşa:

"Bir kazadır olmuş, yamaklar da yola gelmek üzeredir" demesi

üzerine Sultan Üçüncü Selim, gerekli tedbirlerin alınarak eşkıyanın dağılması ve zararlarına son verilmesini emretti. Sonunda yamakları yumuşatmak ve yatıştırmak üzere bir heyet gönderilmesi kararlaştırıldı.

O Salı sabahı Boğaz'a giden nasihatçılar, Köse Paşa'nın tenbihi ile yamaklara nasihat verecek yerde onları davalarında ayak diremeğe teşvik ettiler:

"Korkman yoldaşlar, dediler. Bu dinsizlerin sonu gelmiştir. Hemen iş sizin himmetinizle olur, ittifak ile İstanbul üzerine yürüyün."

Bu durumdan cesaret alan âsiler, Büyükdere çayırında toplanarak Rumeli Kavağı Kalesi muhafızlarından Kabakçı Mustafa Çavuş'u kendilerine lider seçtiler. Kabakçı Mustafa da nasihatçi olarak gelen ocaklıdan Arnavut Ali'yi, Bayburtlu Süleyman'ı ve Memiş Çavuşu kendisine yardımcı seçerek topluluğa tam bir Yeniçeri ayaklanma(sı) süsü verdi. Ve o Salı günü, Büyükdere çayırında yemin ettiler. Ortaya bir kılıç kondu; âsi yamaklar birer birer bu kılıcın üstünden atladılar. Sonra hepsi koyunlarından enâmlar çıkarıp el bastılar:

"-Müslüman ve Hristiyan her kim olursa olsun hiçbir kimsenin ırz, can ve malına dokunmayacağız. İçimizden dokunan olursa öldüreceğiz. Şeyhülislâmdan fetvâ almadıkça kendiliğimizden bir şey istemeyeceğiz. Buradan Et Meydanına gidip kazanları çıkarıp istediklerimiz yerine getirilmedikçe ölüm var, dağılmak yok" dediler.

O Mayıs gecesini çayırda, açıkta geçirdiler. Çarşamba sabahı erkenden İstanbul'a doğru sahil boyunca yürümeye başladılar. Büyükdere'den yola çıktıkları zaman 400 yamak idi. Tarabya'ya geldiklerinde kayıkçı, dalyancı, korucu, bahçıvan, ırgatların katılımı ile sayıları bin nefere yükseldi. Fakat her adımı iki adım ileri, bir adım geri korku ile atıyorlardı. Her an Nizâm-ı Cedit askeri tarafından yollarının kesilmesini bekliyorlardı. Arkalarına bakmaktan gözleri şaşı olan bu güruh, bir süngü parıltısı görseler ödleri kopup dağılıvereceklerdi. Kabakçı Mustafa ile üç yardımcı-

sı her an bir paniği güçlükle önlüyorlardı. Balta Limanı ile Bebek büyük bir korku içinde aşıldı.

Sahil boyunun hâkim noktalarında kurulmuş Nizâm-ı Cedit karakolları, âsilerin bu yürüyüşünü adım adım takip ediyorlardı. Levent Kışlası'nda mangalar hazırlanmış, süngüler takılmış, "Âsileri Dağıt" emrini bekliyorlardı. Kabakçı Mustafa ile sergerdelerin peşindeki yalın ayak baldırı çıplakları birkaç dakika içinde çil sürüsü gibi dağıtacaktı. Fakat Sadrâzam vekili adı Musa, boyu ve aklı kısa, sakalı köse, kendi posa, etiketi paşa; "Yerlerinden asla kıpırdamasınlar!" emrini vermişti.

Köse Paşa sahneye bir de kendi gibi Kazancı Mustafa'yı çıkardı. Bu adam 25. Bölüklü ortasının kurucusu Karadeniz yalısından bir lâzdı. İstanbul'un bakırcılar ve kazancılar kralı idi. Kazancı kaba sofu, Nizâm-ı Cedit düşmanı, hilekârlıkta ve üç kağıtçılıkta tavşanı şapkadan çıkaracak kadar hüner sahibiydi. Âsilere Yeniköy'de;

"Yolunuza devam edin; Musa Paşa ile ben yapacağımızı biliriz" dedi. Bâbıâli'deki meşveret (danışma) meclisinden neşeli bir şekilde dönen Kazancı Mustafa:

"Yamaklar Halil Haseki ile Mahmut Efendi'yi öldürdüklerine bin pişmândır, padişahımızdan af dilerler. Lâkin Boğazdaki Nizâm-ı Cedit askerinin intikâmından korktukları için İstanbul'a gelirler, Boğazdaki Nizâm-ı Ceditler geri çekilirse hemen dönecekler" dedi.

Bu yalan haber karşısında Üçüncü Selim, Nizâm-ı Cedit kıtalarının Levent ve Selimiye kışlalarına çekilmesini emretti. Devlet erkânı da "Fitne yatıştı" diyerek, o Çarşamba günü akşamı derin bir huzur içinde konaklarına çekildiler ve gaflet uykusuna yattılar.

Kabakçının âsileri ise yollarına devam edip amaçlarından sapmadılar. Rumeli Hisarı'na geldiklerinde tellâllar çıkararak avaz avaz bağırtıldılar:

"Ya İbâdullah! (Ey Allah'ın kulları). Bizim meramımız Nizâm-ı Cedit belâsını kaldırmaktır. Başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendini ocaklı bilenler bizimle gelsin!"

Güneşin pembemsi bir kızıllık içinde battığı Çarşamba akşamı Tophâneye gelen âsilere karşı koymaya çalışan Topçu Ocağı, Köse Musa Paşa'nın "Sakın mâni olmasınlar, bu iş cümlemizin ittifakı iledir!" emri üzerine, kazanlarını Tophâne Meydanı'na dizdiler ve Cebecilerle birlikte ihtilalcilere katıldılar.

Topçuların ve Cebecilerin askere katılması ile kızılca kıyamet başladı. Fırsattan istifade eden Musa Paşa, doğruca saraya koştu; yalan yanlış meseleyi Sultan Selim'e arz etti. Bu hususta Cevdet Paşa diyor ki:

"Padişah o anda Musa Paşa'nın kafasını kestirip Şeyhülislâm Topal Ataûllah'ın da sarığını boğazına geçirse idi ve kendisi işin başına geçseydi, Levent ve Üsküdar'da tam 13.000 pür silah (silahları dolu) tığ gibi, itaatli ve tâlimli Nizâm-ı Cedit askeri vardı. Topçuların ve Cebecilerin katılımına rağmen bu cemiyeti (gürûhu) dağıtmak, içten bile değildi."

Âsiler, katılımlarla büsbütün çoğaldıktan sonra, Perşembe günü gece yarısında, Tophâne ve Galata'dan kayıklara dolarak, Unkapanı ve Çardak iskelelerinde takım takım İstanbul'a çıktılar. Sabaha karşı Aksaray'da Et Meydanı'na geldiler. Kabakçı Mustafa takımına Yeniçeriler de katıldı. Yeni odalardaki Et Meydanı'na çıkarıldı ve ardından Cebeciler de kazanlarını kaldırıp aynı yere getirdiler. İstanbul sokaklarında da tellâllar çıkarttılar. Tellâlların sesi davul sesine karışıyordu:

"Dükkânlar açılsın. Kimse işinden kalmasın. Kimseye zararımız yoktur. Bizim ayaklanmamız devlet nizâmı içindir!" O tarihte İstanbul esnafının ekseriyeti Yeniçeri idi.

Adı gibi hâlim ve selim, Padişah Sultan Selim, Müslüman kanı dökülmesini istemedi ve "Bu işlere sebep benim yumuşaklığımdır" dedi. Kayıtsız, şartsız, aciz mağlûbiyeti kabul etti ve o Perşembe günü sabahı bir fermân ile Nizâm-ı Cedit'in kaldırıldığını bildirdi. Zevkinden dört değil bin köşe, sevinçten havalara uçan Musa Paşa, fermânı bir müjdeci ile Kabak Mustafa'ya yolladı. Fermânla yanında on bir kişinin yazıldığı bir defter de vardı.

Tabiri caizse, bu ecel defterinde adı yazılı on bir kişi, Nizâm-ı

Cedit ile memleketi harap etmişlerdi. Bu kimseler, ölü ya da diri olarak padişahtan istenilecekti.

Sultan Selim'in etrafında toplanmış olan Nizâm-ı Ceditçiler, elbette on bir kişiden ibaret değildi. Bir kısmı orduyla sefere çıkmıştı. Musa Paşa, orduda olanların isimlerini deftere yazmamıştı; onların hakkından sonra (sefer dönüşü) gelinecekti. Bunlar İstanbul'daki ihtilali ve İstanbul'daki arkadaşlarının feci akıbetlerini haber alınca ordudan Rusçuk âyânı Alemdâr Mustafa Paşa'nın yanına kaçıp sığındılar ve Rusçuk Yârânı adını alarak Alemdâr Mustafa Paşa'ya İstanbul'da 1808 hükümet darbesini yaptırdılar.

Sultan Selim, isimleri yazılı adamları(nı) canı ve tahtı uğruna feda etmek zorunda kaldı. Yeniçerilerin koruyup kurtardıkları Defterdâr Ahmet Efendi hariç, hepsi öldürüldü; kimi yağlı cellât kemendinde, kimi türlü hakaretle ihtilalcilerin elinde parçalanarak can verdi.

Sır kâtibi Ahmet Efendi, Sultan Selim'in çok sevdiği bir genç idi. Kendisine "Sarayda seni saklayamam, benden alırlar, başının çaresine bak" deyiverince Bozdoğan Kemeri yanında bir hizmetkârın evinde saklandı, yeri öğrenilip ev sarıldı. Ahmet dama çıkıp damdan dama atlayarak kaçmak istedi ise de, başaramadı, sokağa düştü. Yerde perişan ve baygın yatarken rezil ve vicdansız bir Acemioğlanı: " Bu herifin kurban gibi kesilmesi gerek. Canı bedenden çıkmadan çabuk kafasına bıçak sallayınız ki murdar ölmeye!" diyerek bıçakla başını gövdesinden ayırdı. Şeyhülislâm Topal Ataûllah, talihsiz sırkâtibinin ölümünü haber alınca kinini ve düşmanlığını şu beyitle anlatmıştı:

"Uçtu damdan, etti tamûyu makarr (Cehennemi kendine yer edindi)."

Sırkâtibi Ahmet, Kabakçı İsyanı'ndan kısa bir zaman önce Enderûn'dan ayrılıp din adamları sınıfına girmek istemişti. Medrese kadrosu, yalnız kendi canlarını düşündüğü için, din adamlarının öldürülmesine ve eziyet görmesine izin vermezlerdi. Üçüncü Selim, sırkâtibi Ahmet Efendi'nin Enderûn'dan ayrılıp din adamları sınıfına geçmesi yolundaki isteğini kabul etmişti. Baş-

bakanlık Kaymakamı Köse Musa Paşa, şâir ve yazar sırkâtibinin ilminden korktuğu ve kendisine düşman olduğu için, padişahın bu yoldaki hatt-ı hümâyûnu bir süre ortadan yok etmişti.

Ahmet Efendi öldürüldüğü zaman, yeni katıldığı ilmiye sınıfının ilk şartı olarak sakal bırakmış ve kırlaşmış sakalı ancak uzamaya başlamıştı. Ahmet Efendi'nin ölüsünü At Meydanı'na sürükleyenler, kesik başını saman yığının içine atmışlar ve henüz uzamaya başlayan sakalına bakıp:

"İşte, başı sakala fedâ oldu" demişlerdi.

Doğru söz her zaman, her yerde ve her ağızda, yılanın dilinde bile güzeldir. Kabakçı Mustafa, defterdeki isimleri okurken ayakları çıplak genç bir yamak kendisini zapt edememiş:

"Devlet sözü bizim gibi baldırı çıplakların ağzında. Vay halimize vay! " derken, diğer bir ayakdaşı da:

"Hay benim Mustafacığım, canım yoldaşım, güzel başın sana fazla mıdır!" diyerek genç yamağın ağzını kapamıştı.

Şeyhülislâm, ulemâ ve ocak ağaları bir meclis halinde toplandılar. Artık yapılacak ve korkulacak bir durum yoktu. Padişah istenilen adamları verdi, "Topluluk dağılsın, Boğaz sergerdelerine hilatler ve bahşişler verilsin, herkes yerli yerine çekilsin" denildi. Fakat içlerinden Şeyhülislâm Topal Ataûllah Efendi:

"Varın yamakların başbuğu Kabakçı Mustafa Ağa ile yanında olan sergerdelere sorun; daha başka istekleri var mı?" dedi. Aslında işin aslı danışıklı dövüş olduğu belliydi. Kabakçının yardımcılarından Bayburtlu Süleyman:

"Sultan Selim ile kul arasına nefsâniyet (kin, düşmanlık) girdi. Bundan sonra ne o bize padişahlık edebilir ve ne de biz ona kulluk edebiliriz, bu maddeye de bir râbıta (düzen, sıra) verelim" dedi.

Kabakçı Mustafa, Topal Ataûllah'ı Sultan Ahmet Meydanına davet ederek Ligorin tavuk gibi yumurtladı:

"Sultan Selim'in saltanata istiklâli (etkisi) yok. Hükümeti bir takım zâlimlerin eline verdi. Hükümete getirdikleri de fukaraya ve reâyaya (halka) zulüm yapıyorlar. Böyle bir padişahın hilâfeti câiz midir?"

Fitne kazanını kaynatıp tandırını ateşleyen Şeyhülislâm Topal Ataûllah zâten hazırdı: "Değildir" diye cevap vererek Üçüncü Selim'in ha'l fetvâsını yazdı. Bunun üzerine âsiler:

"Sultan Selim'i istemiyoruz. Sultan Mustafa efendimizi istiyoruz!" diye bağırmaya başladılar. Bir heyet, h'al fetvâsını padişaha götürdü. Sultan Selim, derin bir acı ile padişahlıktan çekildiğini bildirdi. Dördüncü Mustafa padişah oldu.

On sekiz yıllık saltanatı böylece sona eren Üçüncü Selim, harem dâiresine geçerek yeni padişah Sultan Mustafa'yı kutlamıştı. Selim, amcazadesinin yanına varınca onu sevgi ve şefkatle kucaklamış ve onun pek de anlayamayacağı şu ibretli vedai ile imparatorluğun kaderini kendisine devretmişti:

"Osmanlı tahtında bulunmak benim için mukadder değilmiş. Bununla Beraber ben, halkımın her zaman mutluluğunu istedim. Bütün niyetlerim de saf ve katıksızdı. Fakat o kadar sevdiğim, kendisine eski onurunu tekrar kazandırmak istediğim bu millet, bakınız, sonunda aleyhime yürüdü. Mademki beni istemiyorlar, mademki ben onların mutluluğunu sağlayamıyormuşum, işte hiç üzülmeden tahtı ve saltanatı bırakıyorum. Tahta çıkışınızı içtenlikle kutlarım. Çünkü güveniyorum ki, siz de bu devletin şan ve şerefine hizmet etmekten geri durmazsınız. Yüce Allah'ın size yardımcı olmasını ve doğru yoldan ayırmamasını dilerim."

Yamakların her birine pabuç, don, gömlek, çevre, uçkur, tütün, kahve, hamam, traş parası, bir miktar da para verildi. Yevmiyelerine büyük zamlar umuyorlardı, umduklarını bulamayan yamakların hiç biri memnun olmadı. Çoğu da ellerine geçen üç kuruş bahşişi de içkiye ve eline geçirebildiği fahişe kadınlara verdiler. Bunun yanında sergerde başları tatmin edildiler. Kabakçı Mustafa, Turnacıbaşılık rütbesi ile birlikte Karadeniz Boğazı, Arnavut Ali'ye Anadolu kaleleri nâzırlığı, Bayburtlu Süleyman'a da Tersânede Sancak kaptanlığı verildi. Kel Memiş Çavuş ise, hiçbir rütbe ve görev kabul etmedi ve şu cevabı verdi:

"Başbakanlık benim neme gerek. Bakanlık dahi istemem. Ba-

na bin çil altın veriniz, o kadar. Padişaha duâ ederim Ve bir daha kazan kaldırma gerekirse ben kullarını hatırlasın..."

Köse Musa Paşa, isyanların rütbe ve mevki verme ananesinin bozulmasından korkuyordu:

"Bak Ağa, dedi. Senin istediğin altın elbette verilir. Ama sen pazının kuvvetiyle elbet bir rütbe ve memuriyete hak kazanmışsındır. Padişahımızın lütfuna endâze (ölçü) yoktur. Kulun rütbe ve mevki dilemek günüdür. Söyle ki ihsân buyrula..."

Kel Memiş ilk isteğinde ısrar etti:

"-Behey Devletlû... Rütbe ve memuriyetin, can pazarında metelik etmeyeceği, At Meydanında (Sultan Ahmet Meydanı) yatıp kalan eski devletlilerle açıkça belli oldu. Amma ki altın, her zaman altındır. Bir insan ki, altından mahfaza içine girse, o kişiye ne kurşun, ne yağlı kement işler. Siz lütfedip bana bin altın verin, rütbe de mevki de sizlerin ola..."

Cemal Kutay diyor ki: "Kel Memiş kendisine rütbe ve mevki teklif edilen "Devletlû"lerden daha ihtiyatlı ve daha çok ibret alma bilincine sahipti. Çünkü gerçekten, tarihin her devrinde bol altın, felâketlere karşı sağlam kalkan görevini görmüştü."

Köse Musa Paşa, öldürülen devlet adamlarının hazineye devredilmesi gereken mal, mülk ve yalılarına sâhip çıktı. Böylece ihtilalcilerle elbirliği yapanlar istedikleri maddî menfaatleri de sağladılar. Bundan böyle devlet işlerine karışmamaları şartıyla, yeni sultan tarafından yeniçerinin kabahatli tutulmayacağını bildiren bir hatt-ı hümâyûn yayınlandı.

Kabakçı Mustafa'nın başarılı olması, Tuna'da Ruslarla savaşan ve Yeniçerilerden kurulu orduda, büyük bir sevinç meydana getirdi. O sırada orduda bulunan yenilik taraftarı devlet adamları Rusçuk âyânı Alemdâr Mustafa Paşa'nın yanına sığındılar.

Kabakçı Mustafa isyanı, Osmanlı Devletine maddî ve manevî birçok zararlar verdi. Devletin ilerlemesi için gerekli olan kâbiliyetli devlet adamlarının öldürülmesi kayıpların en büyüğü idi. Büyük emekler harcanarak kurulan Nizâm-ı Cedit'in kaldırılması ise maddî yönden olan kayıplardandır. İsyandan kısa bir süre

sonra Rusçuk âyânı Alemdâr Mustafa Paşa, İstanbul'a gelerek ihtilalin elebaşlarını öldürecek ve Sultan İkinci Mahmut Osmanlı tahtına geçecektir.

Üçüncü Selim'in Öldürülmesi

25 MAYIS 1807'DE, İSTANBUL'DAKİ SOKAK İHTİLALİ sonunda, Üçüncü Selim tahtan indirilmiş, Dördüncü Mustafa tahta çıkmıştı.

Üçüncü Selim'in "Nizâm-ı Cedit - Yeni Düzen" ismi verilen ıslahat hareketlerinin en ateşli taraftarları, İstanbul'dan kaçarak, Rusçuk'ta, Vezir Alemdâr Mustafa Paşa'ya sığınmışlardı. Bunlar, Mehmet Sait Galip, Mustafa Refik, Mehmet Tahsin, Abdullah Ramiz ve Mehmet Emin Behic Efendiler idi. Hepsi de genç, ateşli, inkılâpçı devlet adamları idi. Alemdâr'ın başkanlığında "Rusçuk Yârânı" adıyla bir komite teşkil etmişlerdi. Komitenin tek hedefi, Üçüncü Selim'i tekrar tahta çıkarıp, Nizâm-ı Cedit'i yeniden yürürlüğe koymaktı.

Alemdâr Mustafa Paşa, henüz genç, cahil, saf, haris fakat vatanperver, cesûr, sadık bir vezir, Üçüncü Selim'i de çok seven cesûr bir kumandandı. Fakat İstanbul ve merkez idaresi hakkında hiçbir fikri yoktu. Hayatı Rumeli'de Türk'ün damarlarında akan Tuna yalılarında geçmişti. Hezargrad âyânı iken, himayesinde yetiştiği Tirsinikoğlu İsmail Ağa'nın yerine Rusçuk âyânı olmuştu. Askerlerinin hayalinde ve kalbinde önemli bir yere sahip olan adı,

adetâ bir efsane haline gelmişti. Bütün Tuna boylarında kendisini sevdirmiş, Ruslara karşı zafer kazanmış, vezâret (vezirlik) payesiyle mükâfatlandırılmıştı.

İstanbul'da suyun başında bulunan sözde aydın ama çoğu cahil, makam ve mal düşkünü devlet adamlarının çoğu şehit tâcidâr Üçüncü Selim'in ıslahat hareketlerinin gerekliliğine inanmadıkları halde bu cahil vezir Alemdâr, Üçüncü Selim'e candan inanmış, devletin kurtuluşunu Nizâm-ı Cedit'in başarısında görmüştü. Bunun için vakit geçirmeden Üçüncü Selim'i tekrar tahta çıkarmak fikrine sahipti.

Üçüncü Selim'in yeniden tahta çıkarılması kolay iş değildi. Rusçuk yârânı denilen inkılâp komitesi acilen toplanarak sonucu ne olursa olsun İstanbul üzerine yürünerek, Üçüncü Selim'in tekrar tahta oturtulmasına karar verdi. Rusya ile sekiz aylık mütareke yapılması ile iki yıldır devam eden Rus savaşının muvakkaten durması, Alemdâr Mustafa Paşa için iyi bir fırsat oldu.

İstanbul hükümeti, Alemdâr'ın niyetinden habersiz, gaflet içinde bocalıyordu. Şeyhülislâm Topal Ataûllah ve diğerlerinin keyfi idaresinden ve zorbaların baskısından Padişah Dördüncü Mustafa bile bunalmıştı. Rusçuk Yârânı'ndan bâzıları, gizlice İstanbul'a geldiler. Saray ve Bâb-ı âli ile temaslara başladılar. Eğer Alemdâr, İstanbul'a çağrılırsa, zorbaları temizleyeceğinden bahsettiler. Devlete hâkim olmak ve tahtını sağlamlaştırmak isteyen Dördüncü Mustafa buna inandı. Alemdâr Mustafa Paşa'yı İstanbul'a çağırmaya razı oldu.

28 Haziran'da Rusçuk'tan hareket eden Alemdâr Mustafa Paşa Edirne'ye geldi. 14 Temmuz'da, Sadrâzamın izniyle İstanbul'a doğru hareket etti. Ordunun hareketinden önce, Alemdâr, Pınar Hisar âyânı Uzun Hacı Ali Ağa'yı 80 süvari ile Boğaz nâzırı olan Kabakçı Mustafa'nın idamına memur etmiştir. Otuz altı saatlik bir yürüyüşten sonra Rumeli Hisarı semtine gelen Hacı Ali 13 Temmuz gecesi evinde zifafa giren Kabakçı Mustafa'yı katlederek kellesini Çorlu konağındaki Alemdâr'a gönderdi.

19 Temmuz'da Alemdâr'ın ve ordusunun İstanbul'a gelme-

sı herkesi şaşırtıp telâşa düşürdü. Fakat âdet gereğince Padişah Dördüncü Mustafa orduyu karşılamaya çıktı. Sadrâzam Çelebi Mustafa Paşa ayak öpüp Sancak-ı Şerifi teslim ettikten sonra "Şevketlim, bu Alemdâr Paşa kulunuzdur" diyerek takdim etti. Paşa da "Bu hakir uğruna feda olsun!" diyerek birbirlerine karşı kerhen de olsa iltifatta bulundular. İşte bu sırada en yakın adamlarından Ramiz Efendi fırsatı kaçırmayarak Sultan Mustafa'nın burada tevkif edilmesini, sonra şehre girip Selim'i tahta çıkarmasını Alemdâr'a söylemişse de, Alemdâr Paşa şu karşılığı vermiştir:

"Böyle kahpelik olmaz. Bizim ayağımıza kadar gelen bir insana (padişaha) böyle iş, bu hareket mertliğe sığmaz. Tuna yalılarında ismimiz kallâşa çıkar." Bu durumu Tahsin Ünal şöyle yorumluyor:

"Bu, Alemdâr'ın mert bir insan olduğunu, fakat siyasetten anlamadığını gösterir. Dördüncü Mustafa tevkif edilseydi ondan sonraki kanlı hadise belki olmayacaktı. Ama ne güzel demişler:

Takdir-i Hüdâ (Allah'ın takdiri), kuvvet-i bâzu (kol kuvveti) ile dönmez.

Bir şem'i (mum) ki, Mevlâ yaka, bir veçhile sönmez ."

Kuvvetini Davut Paşa çayırında bırakan Alemdâr, iki gün sonra Sadrâzamla arasında gizli bir anlaşma ile zorbaların birer birer temizliğine başladı. Sokak kabadayılığı yapan Yeniçeriler, kedi gibi insanın yüzüne atılıp, it gibi bacağından tutup parçalarken, şimdi kedi görmüş fareye dönmüşler, girecek delik aramaya başlamışlardı.

Bu arada Alemdâr'ın kuvvetlerine güvenen Dördüncü Mustafa, aynı gün Şeyhülislâm Ataûllah Efendi'yi azlederek, Arapzâde Mehmet Arif Efendi'yi, Meşihat (Şeyhülislâmlık) makamına getirdi. Zorbalar tamamıyla başsız kaldı. Yine irtica hareketlerini destekleyip karışan ilmiye mensupları da, çeşitli yerlere sürülerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

Fakat Alemdâr'ın Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa'nın da azl ve sürülmesini istemesi üzerine, bunu kabul etmeyen Sadrâzam ile arası açılmaya başladı. Sadrâzam Çelebi Mustafa Paşa, esasında

Alemdâr'ın İstanbul'da kalmasının kendisinin geleceği için hiç de iyi olmayacağının korku ve endişesi içinde şu sözlerle artık onun geldiği yere, Tuna boyuna dönmesini istedi:

"Bak paşa, yarar hizmet ettin. Teşekkür ederim. Padişahımız senden memnundur. Sâyende zorbalar sindi. Artık ordunu topla, Tuna boyuna dön."

Zorbalar şimdilik Alemdâr'ın korkusundan sinmişti. Alemdâr çekilecek olursa yine deliklerinden hızla çıkacaklar her şeyi kemireceklerdi. Sadrâzam tekin değildi; Alemdâr'ın İstanbul'dan çıkmasını isteyen Sadrâzam Mustafa Paşa'nın Sultan Selim'i katlettirmek için dolap çevirdiği haberi alındı. Bunun üzerine burnundan soluyan Alemdâr Mustafa Paşa, geceyarısı herkes uykuda iken, Bâb-ı âli'yi ve sarayı kuşatarak Sadrâzamın yanına girdi:

"Bire herif, mühr-i hümâyûnu ver!" diyerek sadaret mührünü aldı ve kendisini de tevkif ettirdi.

Alemdâr, mührü, Dördüncü Mustafa'nın başyaveri olan Tahsin Efendi'ye uzattı. Topal Ataûllah'tan sonra Şeyhülislâmlığa getirilen Arapzâde Arif Efendi'yi, Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerini yanına alarak 5000 kadar kırcali (asker) ile saraya gitti. Kızlar Ağası Siyahî Mercan Ağayı çağırarak:

"A be ağa, tekmil (bütün) Anadolu ve Rumeli devletlileri Selim'in tekrar cülûsunu isterler. Git Selim'i çıkar!" diye gürledikten sonra Şeyhülislâm Arif Efendi'ye dönüp;

"Sen de Arapoğlu, ha'li, Sultan Mustafa'ya anlat" diyerek padişaha gönderdi.

Böylece Alemdâr, ikinci büyük hatasını yapmış oluyordu. Zira Sultan Mustafa'ya adam gönderip müzakere etmekle boş yere vakit kaybediliyordu. Aslında niyeti bir an önce saraya girip Üçüncü Selim'i kafesten (odasından) çıkarıp, tahta oturtmaktı. Lakin bu tedbirsizlik ve düşüncesizlik, Sultan Selim'in aleyhine oldu. Bu bekleyiş ve adam göndermeler kanlı hadiseleri netice verdi. Şeyhülislâm, Dördüncü Mustafa'ya ha'li anlatınca, padişah:

"-Bu fesada sen de dâhilsin. Şimdi seni parçalatırım, yıkıl karşımdan! Buna bir çare bul!"diye bağırdı. Arapzâde Arif, korku ve

heyecan içinde Alemdâr'ın yanına geldi. O da:

"-Bire münafık, işi içeride başka kalıba döktün; karnını deşerim!" diye azar işitti.

İki arada bir derede kalan Çelebi, nazik adamcağız ne yapacağını şaşırdı. Bir yandan Dördüncü Mustafa, tahtta kalabilmek için Sultan Selim ile Şehzade Mahmut'un öldürülmesini istiyordu. Diğer yandan Rusçuk Yârânları, Alemdar'ı sıkıştırmaya başladılar:

"Paşam, dediler, çok vakit kaybettik. Allah vere bir felâket olmasa. Emir ver, cebren (zorla) kapıları kırıp Enderûn'a girelim."

Hakikaten artık kaybedecek vakit yoktu; her dakika ve saniye Sultan Selim ve Şehzade Mahmut ölüme yaklaşıyorlardı. Sarayın gümüş, kurşun, bakır ve demir karışımından dökülmüş kapıları balta ve kazmalarla kırılmaya başlandı. Bu sırada Sultan Mustafa'nın yakınları da Padişah Mustafa'ya "Sultan Selim ve Şehzade Mahmut öldürülürse tahta geçecek sizden başka erkek kalmaz. Padişahlığınızı tanımaya mecbur kalırlar" dediler.

Kararını çoktan veren Sultan Mustafa'nın tavsiyesine uyularak, Hazine Kethüdası Sırp kölesi Ebe Selim, Gürcü Başçühadar Kör Abdülfettâh, Hazine vekili Zenci Nezir Ağa, Bağdatlı Hacı Ali, Başimrahor Kör Mehmet, Haremağalarından Cevher Ağa, Bostancı Deli Mustafa ve Baltacılardan otuz kadar neferle beraber, ellerinde kılıçlar olduğu halde, Cevher adındaki Haremağasını rehber alıp Harem'e daldılar. Gözlerini kan bürüyen katilleri önce Baş Lala Tayyar Efendi, sonra Bostancıbaşı Sarıyerli Ali Ağa önlemek istedi, fakat ikisi de sözlerini dinletemedi.

Harem kapısında katilleri, sarayın baş muhafızı olan Bostancıbaşı Sarıyerli Ali Ağa karşılayıp içeriye bırakmak istememişse de, katiller, lâfı fazla uzatmadan kılıç üşürerek (çalarak) Ali Ağa'yı ve Baş Lala Tayyar Efendi'yi yaraladılar. Sonra Şehzade Mahmut'un dâiresine gitmek üzere, önce Sultan Selim'in odasına girmeye karar verdiler. Kızlarağası Mercan Ağa ise katilleri durduracak hiçbir harekette bulunmadı.

Bunların hâlini gören kadınlar, câriyeler çıkacak kanlı hâdise-

lerden ürkerek bağrışıp çağırmaya başlamışlardı. Bazıları da korkudan bayılmıştı. Harem adetâ bir matem yerini almıştı. Ağalar önlerine çıkan kadınları itip kakıyor, yere yuvarlıyorlardı.

Gözü dönmüş katiller kendilerine engel olmak isteyen Ali Ağa'yı kılıçla öldürüp saf dışı bıraktıktan sonra, Sultan Selim'in dâiresinin kapısına dayandılar. Burası Üçüncü Selim'in saltanatı zamanında yaptırdığı özel Harem dairesinin alt katıydı. Duygulu ve ince ruhlu Padişah, tahttan indirilmesinden sonra, gün yüzü görmek istemeyişini anlatmak istercesine bu basık dâirede tek başına kapalı bir hayata çekilmiş, şiirleri ve notaları arasında elemli bir hayat sürüyordu.

Sultan Selim'in yanında o anda en sevdiği haremi Re'fet Kadın Efendi'yle Pakize adında bir câriye vardı. Câriye, Re'fet Kadın Efendinin bir emrini yerine getirmek için dışarı çıkmıştı ki, ellerinde kılıçlarla gelen kalabalığı görünce geri dönmüş, durumu heyecanla anlatmıştı.

Bu anda Sultan Selim, her şeyi anlamıştı. Kapı hızla bir vuruşla açıldı. İki katil, Nezir ile Fettah, kapıda göründüler. Arkalarındaki kılıçlı kalabalık, elebaşılarının emrini bekliyordu. Bütün gözler Üçüncü Selim'in üzerindeydi. Re'fet Kadın ile Pakize ve Dilrûba adlı câriyeler, bu canavar sürüsüne karşı efendilerini korumak istercesine Selim'in önüne geçip siper durdular. Sultan Selim, eliyle bu fedakâr kadınları arkaya doğru itti. Bir elini belindeki şal kuşağına sokan Üçüncü Selim ayakta dimdik duruyordu. Üzerinde her zaman giydiği yeşil yolluk Ankara sofundan entari, ayağında terliği vardı. Sakin ve onurlu sordu:

"Cellât mısınız?"

Niyeti onları azarlamaktı. Nezir Ağa:

"-Fitne hep sizin başınızdan kopuyor, ne yapalım? Kader böyle imiş" diye karşılık verdi. Bu sözlerden Üçüncü Selim, adamların niyetlerinin kendisini öldürmek olduğunu anladı. Katillerin kaybedecek vakti yoktu. Eğer Alemdâr Mustafa Paşa kapıyı kırar da içeri girerse hepsini kılıçtan geçirirdi. Bunu düşünen Nezir Ağa hemen gürledi:

"-Ne duruyorsunuz, başlasanıza!"

Sarayın Harem dâiresi kan ağlıyordu. Ölüm çığlıkları kasvetli Harem koridorlarında boğuk boğuk akisler yapıyordu. Fakat bu seslere ne cevap veren vardı; ne de yardıma gelen... Ecel cellâtları, Sultan Selim'le karşı karşıya idiler. Güzel câriye Pakize deliye dönmüştü:

"Efendimize kıymayın!" diyerek Sultan Selim'e sarıldı. Fakat bu sırada inen bir kılıç, Üçüncü Selim'in vücuduna sarılıp ona siper olan Pakize'nin koluna gelmiş, parmaklarından kan akmağa başlamıştı. Ebe Selim'in havada kavisler çizen bir kılıcı da Sultan Selim'in yüzüne inmiş ve çehresinin sağ tarafı sakalıyla beraber sarkmıştı.

Sultan Selim hâlâ ayakta idi. Kadınlar hıçkırıyorlardı. Selim bir taraftan tekbir getiriyor, bir taraftan da kendini korumaya çalışıyordu. Elinde tespihten ve neyden başka bir şey yoktu. Silahı ve hançeri olsa da yapacak bir şeyi yoktu. Birbiri arkasına indirilen kılıçların sayısı çoğalınca, yere yuvarlandı. Bu esnada Selim'i çok seven Re'fet Kadın yerinden fırladı, ölüsünün üzerine yatarak hıçkıra hıçkıra feryat etmeye başlamıştı. Güzel besteler yapan, tatlı sözler söyleyen o dudakları ve göz kapakları kan pıhtıları ile kapanmıştı. Re'fet Kadın faciayı şöyle anlatır:

"Korkulu bir rüyadan uyanırcasına inleyerek gözlerimi açtığım zaman, Nezir ve Ebe Selim'in kan sıçramış menhûs (uğursuz) yüzlerini gördüm. Sultan Selim Hazretlerinin mübarek naaşlarının başında, Sultan Mustafa'nın odalıklarından katillere yol gösteren o hain Peyk-i Dil adlı kadın, katillerin istediği şilteyi getirmiş, şehidin mübarek cesedini şilteye koymakta eşkıyaya yardım ediyordu. Hepsi birer ucundan tutup cenazeyi dışarıya sürüklerken, ben yine bayılmışım..."

Sultan Üçüncü Selim katledildiğinde 47 yaşının içinde idi. (29 Temmuz 1808 Perşembe). Şâir ve bestekâr Sultanın şehâdetinden önce "İlhami" mahlasıyla yazdığı en son şu şiirinin altına "Kelâmım hatmoldu" (Sözlerim (sözüm) burada bitti) ibaresini yazmıştı. Bu ebcet hesabı ile (1222) tutmaktadır ve kendisinin

ha'l (tahttan indiriliş) senesidir.

Kimdir ol kim ki mey-i şâdiyle olup şiringâm
Ona hambâze-i gam olmaya âriz encam
Mesti-i sahba-yı meserret olanın hâli budur
Gâh peymane çeker gâh humar-ı âlâm

(Sevincin şarabıyla sızacak gibi olan
Kaygıdan başlayıp da günlük sevinçle dolan
Kadehini neşeyle dolduran bir gün gelir
Hiç farkında olmadan gam zehri içebilir)

Cevdet Paşa Sultan Selim'in naşı yıkanmak için elbiseleri çıkartıldığında, cebinden şu iki beyitin çıktığını nakletmektedir:

Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem,
Fetvâyı hûnu nâ-hakkımı yazdı iptidâ.

(Kendi elimle ucunu açıp sevdiğime verdiğim kalem
Önce benim kanımı haksız yere akması kararını yazdı.)

Sultan Mahmut'a Kurulan Ölüm Tuzağı

PADİŞAH SELİM VE ŞEHZADE MAHMUT'U ÖLDÜRme emrini veren ağabeyisi Dördüncü Mustafa'nın adamları Sultan Selim'i şehit ettikten sonra, Şehzade Mahmut'u öldürmek için altın yolun bitişiğinde bulunan Veliaht Dâiresi'ne hücûm etmişlerdi ve önlerinde Peyk-i Dil câriye vardı. Fakat bitişik odada da hadiseyi duyan Şehzade'nin adamları Kasım Ağa, Lalası Tayyar Ağa, Anber Ağa ile Cevriye Hatun, kendisini oradan kaçırmışlardı.

Katiller Şehzade Mahmut'un oradan kaçtığını görünce peşinden süratle Altın Yol'a doğru paldır küldür koştular. Eskilerin "Altın Sokak", şimdikilerin "Altın Yol" adını verdikleri bu koridor, 46 metre uzunluğunda, 4 metre genişliğindedir. Bir yanında ve tavanlarında pencereler olduğu için aydınlıktır.

Buraya "Altın Yol" denmesinin sebebi ise, Şehzadelerin Harem'de hapis olmaları ananesinin yerleşmesinden sonra tahta çıkan padişah adayları (namzetleri), bu yolun sol tarafında bulunan dairelerden çıkarlar, Bâbüssaâde (sarayın üçüncü kapısı) önündeki tahta oturmak için Kuşhâne girişine, oradan Kuşhâne yoluyla üçüncü avluya varırlar. Bu gidiş esnasında sarayda bulunan ka-

dınlar, ikballer, ustalar, kalfalar ve câriyeler, Altın Yol'un iki tarafına dizilirler, yeni padişahı alkışlarlar. Padişah onları başıyla, eliyle selâmlar, bir taraftan da onlara altın atar. İşte bu yüzden bu yola "Altın Yol" adı verilmiştir.

Altın Yol'un diğer bir özelliği de sarayın birinci sınıf kadınlarının hep bu yolun etrafında olan dâirelerde yaşamasıdır. Buradan açılan kapılardan birisi Valide Sultan Taşlığı'na, ikincisi Şehzadelerin hapis yattığı dâireye ve Veliaht Dâiresi'ne, üçüncüsü Birinci Abdülhamit'in yaptırdığı İkballer Dâiresi'ne, dördüncüsü Kadıefendiler Dâiresi'ne, beşincisi de Kuşhâne kapısının methaline (girişine) gider.

Altın Yol, aynı zamanda Harem'de yaşayan kadın ve ikballerin gezinti yeridir. Hasbahçe'de halvet olmadığı vakitlerde burada dolaşırlardı.

Altın Yolda Şehzade Mahmut'un merdivenlerden yukarı çıktığını gören kudurmuş katiller, çatlarcasına peşinden koşuyorlardı. Canilerin bet sesleri ve zehir saçan nefesleri ile bakırlaşan Altın Yol; duvar ve tavanları ile hop oturup, hop kalkıyordu. Bir taraf öldürmek, diğeri ölmemek için ecele çare arıyordu.

Kan-ter içinde kalan katiller merdiven başına gelince birden durmak zorunda kaldılar. Çünkü ölümden korkmayan üç yürekli adam karşılarına dikilmiş, 'Ancak ölümüzün üzerinden aşılır' der gibi duruyorlardı.

Ebe Selim, onların bu kararda olduklarını anlayınca işi güzellikle halletme yoluna gitti ve alttan almaya başladı:

"Ağalar yol açın. Şehzade fermânlıdır, size zarar gelmesin" dedi.

Fakat Kasım Ağa'nın:

"Geçilmez!" demesi üzerine katiller, biraz duraklamak zorunda kalmışlardı. Çünkü sonunda ölmek de vardı; ikisi de kolay lokma değildi. Ama ne olursa olsun Şehzade Mahmut'un işi görülmeliydi. Nezir Ağa'nın derhal sesi gürledi:

"Bire ne duruyorsunuz? Şehzade yukarıdadır. Başladığınız işi yarıda koyup da candan mı vazgeçeceksiniz?"

diye ileri atıldı, onu diğerleri takip etti. Böylece ağalar merdi-

ven başında çarpışmaya başladılar. Anber Ağa ile Hafız İsa, Şehzadeyi kapıda korumak için bir hamlede merdivenleri çıkmışlar, kapı önünde çarpışma vaziyeti almışlardı. Kasım Ağa, aşağıda merdiven başında hâlâ aslanlar gibi çarpışıyor, katillere bir adım bile attırmıyordu. Fakat bu sırada atılan bir hançerle yaralanıp yere düşünce katiller merdiveni çıkmağa başlamışlardı.

Durum çok nazikti. Eğer iki ağa da öldürülürse, Sultan Mahmut mahvolurdu. İşte bu anda hızır gibi Cevri Kalfa imdada yetişti. Sultan Mahmut'un hizmetkârlarından olan Cevri Kalfa bir Çerkes câriyesiydi. Gayet akıllı, cesûr ve efendisine sâdık bir kadındı. Katilleri bir iki dakika olsun geciktirmek için kararını verdi. Bitişikte hamama girdi ve külhandan kürekleğiği kızgın külleri büyük bir kaba doldurdu. Bir elinde kap, diğerinde kürek katilleri beklemeye başladı.

Cevri Kalfa, merdiven başına gelir gelmez, merdivenden çıkan katillere karşı avuç avuç kül serpmeğe başlamış, yüzlerini, gözlerini ve ortalığı dumana boğmuştu. Cevri Kalfa bu külyutmazlara bir taraftan kül atıyor, öbür taraftan Anber ve Hafız İsa Ağalar da:

"Damdan kaçırın, damdan!" diye söyleniyordu.

Ağalar, Cevri Kalfa'nın sözleri üzerine içeriye girdiler; Sultan Mahmut orada ümitsiz bir halde kurtulmayı bekliyordu. Cevri Kalfa'nın câriyeleri korkudan bir tarafa sinmişler, titriyor ve ağlıyorlardı.

Sultan Mahmut, hayatından ümidi kesmişti. Çünkü odada, girdiği kapıdan başka çıkacak yer yoktu. Pencereler ise demirliydi. Bu demirin arasından değil çocuk bir kedi bile geçemezdi. İşte Sultan Mahmut bu durumda iken ağalar içeri girdiler, süratle etrafa göz gezdirdiler, dama çıkan bir baca olduğunu görünce ümitleri arttı. Sultan Mahmut'u bacanın içine soktular. Sultan Mahmut onların omuzlarına basarak bacadan dama tırmanmaya başladı.

Kapının dar olması yüzünden katiller ancak birer ikişer içeri girebiliyorlardı. Cevri Kalfa, ilk girenlerin gözlerine kızgın külleri serpe serpe onları bir müddet merdiven başında oyalamıştı. Fakat çömlekte serpilecek kül kalmamıştı.

Kül deryasından kurtulup gözlerini oğuşturup, yarı açıp yarı kapayan Ebe Selim, İkinci Mahmut'un bacada olduğunu anlayınca derhal oraya koştu ve bir hançer attı. Fakat gözlerinin yanması yüzünden Sultan Mahmut'un koluna isabet ettirdi. Kolu kanamasına rağmen yarası ağır değildi. İkinci hançer de işe yaramadı. Can telâşı içinde yüzünü duvarlara vuran, sağ kaşının üstü vuruşun şiddetiyle kanayan Sultan Mahmut, nihayet, yüzü ve gözleri tamamen kan içinde bacadan dama çıkmaya muvaffak oldu.

Dördüncü Mustafa'ya, Selim'in öldürüldüğü müjdesini veren, Sultan Mahmut'u da katledilmek üzere olduğunu söyleyen katiller, Mahmut'u kaçırdıklarına çok üzülmüşlerdi. Cevri Kalfa'nın karnına bir tekme attılar, onu yere yuvarladılar. Sonra Mahmut'u kurtaran Hâfız İsa ile Anber Ağa'nın üzerine bir aç kurt gibi hücum ettiler. Odada hançer ve kılıç sesleri kendi seslerine karışıyor, duvarlar ve tavan üzerlerine çökecek gibi oluyordu. Mücadelenin en kızgın zamanında, üçüncü avludan gelen bağırtılar, birdenbire katilleri kaçmağa mecbur etmişti. Çünkü Alemdâr Mustafa Paşa, kapıları kırarak Bâbüssaâde'den içeri girmişti.

Tam bu sırada Alemdâr Mustafa Paşa, Bâbüssaâde kapısını kırmış içeri girmişti. Üçüncü avluda bir ölüm havası esiyordu. Ortalıkta kimse yoktu. Buram buram terletip bunaltan Temmuz gününde ağaç yaprakları bile kımıldamıyordu. Bu sırada Alemdâr'ın karşısına çıkan Kızlar Ağası, "Başınız sağ olsun, Selim vefat etti" deyince şaşıran ve kendinden geçen Alemdâr Mustafa Paşa, Ağayı haşlarcasına:

"-Kâfir Arap, en sonunda edeceğin bu muydu?! Tez varıp cenazeyi getir. Mübarek ayaklarına yüz süreyim" emrini verdi.

Mercan Ağa, Baltacılarla Üçüncü Selim'in şehit edildiği yere gitti. Naaşı, bir şiltenin üzerine koydu. Arz Odası'nın önüne getirilerek bıraktı. Alemdâr yanındakilere:

"Sultan Selim bu mudur?" diye bağırdı. Cevabını alamayınca ağlamaya ve aslanlar gibi kükremeye başladı:

"Bire gidinin piçleri! Yedikleri ve içtiklerine kötülük eden iç oğlanları... Böyle dağa benzer bir padişaha, gazi padişaha gâvur

bile kıyamaz; vurun şu kahpeleri, Enderûn'da asla canlı kalmasın!" emrini verdi. Alemdâr'ın askerleri kılıç ve palalarını çıkarıp hücûma geçecekleri sırada Dördüncü Mustafa'nın baş imamı Ahmet Efendi, Alemdar'a doğru ilerledi ve:

"Aman efendim, bu işte ağaların kabahati yoktur, onlar tavuk gibidirler. Padişahın yüzünü binişten binişe görürler. Kaldı ki merhum Sultan Selim'in hangi tarafta kaldığını dahi bilmezler. Bir kaşık kanlarına girmeyiniz."

Alemdâr Mustafa Paşa ciğeri yanarak baştan aşağı kana bulanmış; sağ şakağına yediği kılıç darbesi ile derisi yüzülmüş, sakalının sağ kısmı, çenesine düşmüş Sultan Selim'in cesedinin üzerine kapanarak:

"Vay efendim, ben sebep oldum, tahta geçirmek için geleyim de şu gözlerim seni bu halde görsün! Şu saray halkını bitirmez miyim?" diyerek ağlamaya başladı. Gözyaşları ipe dizilmiş tespih tanesi gibi akıyordu. Alemdâr'ın adamları ellerinde kılıç, intikâm için öldürecek adam arıyorlardı. Vaziyetin vahimliğini gören Sultan Selim'in Reisülkütâbı (Hariciye nâzırı) Galip Efendi, şuursuz bir katliâm olacağını, suçlunun yanında mâsumun da yanacağını anladı. Yerdeki cesedin üzerine kapaklanmış Alemdâr Mustafa Paşa'nın yanına diz çöktü. Omuzlarından tutarak:

"Paşam, dedi; hemen kalk. Askerlerine hâkim ol. Nâmeşrû (kanuna ve vicdana uymayan) işler olmasın."

"Bire, saltanatın sahibi kanlar içinde yatar, görmez misiniz? Artık askerin yapacağı işin meşrû ve nâmeşrû olması benim umurumda mıdır?"

Ramiz Efendi söze karıştı:

"Aman efendim, dedi; şimdi ölmüşe ağlayacak ve intikâmın alacak vakit değildir. Gayet dar vakitteyiz. Devleti tehlikeden kurtaracak birkaç dakikamız vardır, ya yoktur. Tahtın sahibi şimdi Sultan Mahmut'tur. Mâazallah ona bir şey olursa, devlet perişan olur, belki dağılıp inkıraz bulur (yıkılır). Hemen onu bularak tahta çıkaralım."

Alemdâr'ın aklına o âna kadar Sultan Mahmut gelmemişti.

Onun tek düşüncesi, Sultan Selim'i yeniden padişah görmekti. Bu kadar yolu onun için tepmişti. Ancak şimdi, Dördüncü Mustafa'nın tahtın tek ve çaresiz sahibi durumuna gelmesi ihtimalini düşündü:

"Aman, Sultan Mahmut Efendimize bakın!" diye emir verdi.

Fakat Tuna boylarından gelen askerler, İstanbul ve saraya o kadar yabancıydılar ki, ne sarayın taksimatından ne de Veliahd Dairesinin nerede olduğundan haberleri yoktu. Şaşkın halde sağa sola, şuraya buraya koşmaya başladılar. Kimisi koridorlara dalıyor, kimisi dama çıkıyor, kimisi elinde kazma ve baltayla önüne çıkan duvarları yıkmaya çalışıyordu.

Bu kargaşanın içinde, damdan indirilen Sultan Mahmut uzaktan gönündü. Yüzü-gözü kan içinde, kolu yaralı, üstü-başı tam mânâsıyla perişandı. Sağ kaşı üstündeki yaranın kanını sildiler, yaralı bâzusunu bağladılar. Yalın ayaktı, biri koştu, meşkhâneden bir çift yenice çedik papuç bulup getirdi, onları ayaklarına geçirdiler. Arkasından Tayyâr Efendi ile Mehmet ve Dördüncü Mustafa'nın başimamı Ahmet Efendi geliyorlardı. Alemdâr Mustafa Paşa, Şehzade Mahmut'u tanımıyordu, nereden tanısındı. Kendisine doğru gelen bu perişan halli genç adamı görünce gayetle sinirlendi: Korkunç ve Rumeli ağzıyla:

"-Abe bu da kimdir?" dedi.

Hâfız Ahmet Efendi ileri çıktı:

"-İşte Sultan Mahmut Efendimiz budur; Saltanat nöbeti kendisine gelmiştir. Ben biat ettim. Eğer hayırlı olmasını isterseniz, işi siz tamamlayınız" dedi.

Bunun üzerine Alemdâr Mustafa Paşa, Sultan Mahmut'un eteğini öptükten sonra büyük bir üzüntü içinde:

"-Ah efendim, ben amcanızı tahta çıkarmak için uzak yoldan geldim. Kör olası gözlerim onu bu halde gördü. Bari seni tahta çıkartarak teselli bulayım. Lâkin ona kıyan ve onu bu hale koyan Enderûn halkıdır. Onların hepsini kılıçtan geçirmeden huzur bulmam mümkün değildir" deyince İmam Ahmet Efendi cevapladı:

"-Bire paşa, Enderûn halkının ne kabahati var? Bu cinayeti

işleyenler ortadadır. Efendimiz onları buldurup cezalarını vermemiz için size gönderir."

23 yaşında; daha yeni ölümden kurtulup hayata ve saltanata kavuşan Sultan Mahmut, metin bir tavırla:

"-Paşa, ben onları buldurur size gönderirim. Şimdi sen askerini dağıt; Hırka-i Şerif dâiresine gel. Ben, katilleri buldurup sana gönderirim. Silahlarını da çıkar."

Alemdâr askerlerini dağıttı. Elindeki kılıcı da askerlerine teslim etti. Fakat belindeki palayı göstererek:

"-Efendim, belimdeki mücevherli pala, amcanız efendim Selim Han'ın yadigârıdır (hediyesidir), bundan ayrılamam. Uyurken bile öpüp başucuma asarım. İzn-i hümâyûnunuz olursa, onu çıkarmayayım, bu belimde kalsın" dedi.

Alemdar'a karşı padişahın hitabını Cevdet Paşa şöyle değerlendiriyor:

"Sultan Mahmut'un cellatın elinden yeni kurtulmuşken şaşırması icabederdi, ama, asla yılgınlık göstermemiş, yaralarına ehemmiyet vermeden aslan gibi meydana cesaretle atılması ve Alemdâr gibi söylediğini yerine getiren birine kkarşı, birden bire " Askerini dağıt, silahlarını çıkar" diye emir vermesi fevkâlade bir yaradılışın delili idi. O zamanlar Osmanlı Devleti'nin böyle bir cesûr padişaha ihtiyacı vardı. Alemdâr Mustafa Paşa, sonradan:

"-Padişahın bu ilk emri beni o kadar korkuttu ki, ömrümde böyle korktuğumu hatırlamıyorum" demiş.

Sultan Mahmut, Alemdâr'ın belindeki palayı taşımasına müsaade etti. Peşinden gelen Alemdâr'la Hırka-ı Şerif (Saâdet) Dâiresi'ne doğru yürümeye başladı. Ancak yaralarının ve kan kaybetmenin tesiriyle sendelediği için, Mehmet Efendi ile Tayyar Efendi birer koltuğuna girdiler.

Sultan Mahmut Hırka-ı Saâdet odasına girince; Alemdâr bir süre dışarıda bekletildi. Aslanhâne'ye alınmış olan Alemdâr'a, usûl üzere kendisine tatlı kahve ikram edildi. Tatlı hokkasını, zehirlenmekten çekindiği için almak istememiş; fakat Tayyar Efendi hokkayı tatlı kaşığı ile karıştırıp önce kendisi bir kaşık aldı;

sonra kaşığı tülbentle silip Alemdâr'a uzattı. Alemdâr:

"Aferin ihtiyar. Abe sen ne akıllı adamışsın"

diye, iltifat ettikten sonra, bir kaşık tatlı almak âdet iken bunu bilmeyen Alemdâr hokka ile kaşığı eline alarak hepsini yiyip bitirdi.

Bu sırada Sultan Mustafa, kardeşinin katillerin elinden kurtulduğunu, Alemdâr'la buluştuğunu öğrenmiş ve aklı başından gitmişti. Bağdat Köşkü sofasında geziniyor, yanında kalan birkaç adamına:

"-Ben tahttan inmedim, diyordu; Mahmut'u kim çıkardı?"

Hırka-ı Saâdet Dâiresi'nden, Sultan Mahmut'tan ilk emirlerini aldığı halde çıkan Alemdâr Mustafa Paşa, uzaktan Dördüncü Mustafa'yı gördü:

"Bu da kimdir?" diye sordu; "Sultan Mustafa mıdır? Söyleyin ona, bucağına gitsin; yoksa elimden kıyâmete kadar lânetime sebep olacak bir kazâ çıkacak."

Padişahın başimamı Tatar Hâfız Ahmet Efendi, Alemdâr'dan bu emri alınca, Dördüncü Mustafa'nın yanına gitti:

"-Efendimiz, dedi; taht-ı saltanatta kısmetiniz bu kadarmış, biraz Harem-ı Hümâyûn'u teşrif ile istirâhat buyurun."

Böylece, Dördüncü Mustafa'nın 14 aylık uğursuz saltanatı son buldu. 29 yaşındaki padişah, Harem'deki dâiresine çekildi.

28 Temmuz 1808 tarihinde otuzuncu padişah olarak Osmanlı tahtına oturan İkinci Mahmut; biat töreninden sonra Sadrâzamlık mührünü Alemdâr Mustafa Paşa'ya verdi.

Alemdâr'ın Sadrâzamlığa getirilmesi Osmanlı geleneğinde büyük bir sapmayı gösteriyordu. Alemdâr köken olarak kul değildi. Kul olmanın ötesinde eski bir Yeniçeriydi ve taşrada yerel güç sahibi bir feodaldi. Kendisinin Sadrâzamlığa getirilmesinin en büyük nedeni; İkinci Mahmut'un padişahlığını Alemdâr'a borçlu olmasıdır. Fakat sonrasında Sened-i İttifakın imzalanması ve Alemdâr'ın başına buyruk hareket etmesi ile ikili arasında bağlar tamamen kopacak, Sultan Mahmut, Alemdâr'ın intiharına bir bakıma memnun da kalacaktır.

Sultan Mahmut'un Osmanlı Tahtına Oturması ve Sultan Selim'in Cenaze Merâsimi

TÜRKİYE'DE YENİ BİR DEVRİN AÇILMASINA NEden olan İkinci Mahmut, kendisini yetiştiren amcazadesi Üçüncü Selim'in yolunda, çok daha irâdeli ve geniş ufuklu bir şekilde yürüdü.

Dört yaşında babasını kaybeden İkinci Mahmut, amcazadesi Sultan Selim'i baba bilmişti. Sultan Selim de, kendi öz evladı olmadığı için, onu gerçek bir baba şefkatiyle büyütmüş, tahsil ve terbiyesine fevkâlade özen göstermişti. Kabakçı ihtilali ile Üçüncü Selim tahttan indirilip haremin bir dâiresine çekilince, büsbütün Sultan Mahmut'un üzerine düştü. Hemen her gün, musikî dersi vermek bahanesiyle 24 yaşındaki Veliaht Şehzade'yi dâiresine çağırıyor, siyaset ve Osmanlı'nın geleceği üzerine konuşuyordu:

"Oğlum Mahmut, diyordu; bütün ümidim sendedir. Devletin istikbâli de sendedir. Nizâm-ı Cedit tatbik edilmezse, bu devlet için kurtuluş bulmak ihtimali yoktur. İnşâallah tez zamanda saltanat sana nasip olur. Benim hatalarımdan da ders alarak Nizâm-ı Cedit ile devlete taze bir ruh veresin."

İkinci Mahmut, sabır, tâkip, fikir, azim, bir işi sona erdirme huyları yanında, yerine göre geri adım atmasını da bilen, bununla

birlikte son derece atak ve sert olmak gibi, amcası Sultan Selim'de bulunmayan vasıfları da nefsinde toplayan bir şahsiyetti. Dünyanın en genç fakat içten ve dıştan büyük tehlikeler içinde dağılma ve çökme sarsıntıları içinde bulunan devletine yeni bir ruh vermeye çalıştı. Ne yazık ki, modern Türkiye'nin ilk kurucusu ve bugünkü modern Türkiye'nin ilk devlet teşkilâtını meydana getiren bu insana "Gâvur Padişah" ünvanını yakıştırmamız da ayrı bir gafletimizdir.

İkinci Mahmut tahta oturduktan sonra ilk iş olarak, hayatını kurtaran Cevri Kalfa'ya çok ikramlarda bulundu. Bu fedakâr kadına, Divanyolu'nda adını taşıyan okul, sebil ve çeşme yaptırarak, ismini yaşattı.

Bu facialı günün ertesinde Üçüncü Selim'e muhteşem bir cenaze töreni yapıldı. Lâleli Câmii'nde babası Üçüncü Mustafa'nın yanına gömüldü. Bu hususta Lamartin şunları yazıyor:

"Sultan Üçüncü Selim'e, altmış milyon Osmanlı'nın hükümdarına layık bir cenaze töreni yapıldı. Bir hükümdarın iyiliğinde Tanrı'nın en saf coşkusunu görenler gizlice Selim'i seviyorlardı. Hiçbir padişahın arkasından bu kadar çok ağlanmamıştı.

Üçüncü Selim, Fransız İhtilali'nin giyotin önüne çıkardığı son kralı ile olağan ilişkilerin ötesinde bağlantı kurmuştu. Cesaretli hareketleri ile Deli Petro'yu andırmakla birlikte onun gibi zalim bir inatla davranarak ellerini kana bulamamıştı.

Yenilik hareketlerini başaracak kimseler ya din adamı, ya da asker olmalıdırlar. Sultan Selim ise hiçbiri değildi. Tutuculuğa kaçmadan dindar, atılgan olmadan cesûr bir kişi olarak öğüt verir, fakat bir türlü eyleme geçmezdi. Ülkenin bilginleri ile sohbet yapmaktan hoşlanır ve düşündüğünü uygulamaları için adamlarına fazla güvenirdi. Tanrı onu, yönetimi eline geçirmiş bir asker örgütü ile ölüm kalım savaşına girecek biçimde yaratmıştı. Yeniçerilerin baskısını hissediyor, o örgütü ortadan kaldırmayı çok istiyordu. Yumuşak huylu olması küstahlara cesaret verdi. İmparatorluğu beraberinde sürükleyerek yuvarlandı, gitti."

Yeniçerilerin Topkapı Sarayına Saldırmaları ve Dördüncü Mustafa'nın Öldürülmesi

YENİÇERİLER, ALEMDÂR'IN SADRÂZAM OLMAsından sonra birçok büyük başların konaklarını yağma ettiler. En nihayet saraya da hücûm ettiler. Sekbanlar cesaretle karşı koyunca, taraftarlarını çoğaltmak için tellallar çıkarttılar. Yeniçerilere yardım etmeyenlerin kâfir olduğunu ve bunlardan evlilerin de nikâhları kalmadığını ilân ettiler.

Ramiz Paşa ile Kadı Paşa; düzenli kuvvetlerle âsiler üzerine saldırışa geçince Yeniçeriler yangın çıkardılar ve Sultan Ahmet Meydanında bir araya gelip konuştular. Sultan İkinci Mahmut'u istemediklerini, tekrar Dördüncü Mustafa'yı tahta çıkarmaya karar verdiklerini yüksek sesle bağırmaya başladılar:

"Sultan Mustafa Efendimizi isteriz! Sultan Mahmut bize padişah gerekmez!"

İkinci Mahmut derin bir endişeye düşerek hal'in imkânsız bir hale gelmesi için, yapılan müşâvereden sonra, Sultan Mustafa'nın ortadan kaldırılmasını emretti. Henüz 30 yaşında bulunan, tahttan indirilmiş Sultan Mustafa boğularak öldürüldü.

Artık Osmanlı hanedanından, kendisinden başka kimse kalmamıştı. Âsiler, Dördüncü Mustafa'nın öldürüldüğünü öğrenin-

ce, Sultan Mahmut'a güvenlerinin kalmadığını gürültü ile söylemeye başladılar. İçlerinden bazıları da Dördüncü Mustafa'nın tekrar padişah olması için âsilerle işbirliği eden Esma Sultan'ın yahut Konya'daki şeyhin veyahut Kırım Tatarhanzâdelerinden birisinin padişah ilân edilmesini istiyorlar ve şöyle diyorlardı:

"Padişah bir insan değil midir? Kim olursa olsun, padişah olur. Yeter ki bizim ocağımız devam etsin."

Bu saçma sözleri söyleyen Yeniçerilerin belki son çırpınışıydı; ne söylüyorlarsa korkudandı. Sözlerinin hiçbir mantık bağı yoktu. Başlattıkları isyanda ortalık kan gölüne, İstanbul yangın yerine dönmüştü. Mühendishâne, Defterhâne, Sultan Ahmet alevler içinde kalmış, 600 sekbana karşılık beş bin Yeniçeri hayatını kaybetmişti. Böylece Yeniçerilerin gücü, epeyce azalmıştı.

Sultan Mahmut, İstanbul halkından bazılarının da Yeniçerilerle beraber hareket ettiğini görünce, Ramiz Paşa'ya verdiği emirle Unkapanı önlerinde demirli duran gemilerden Ağa Kapısı üzerine ateş açtırdı. Güllelerin düştüğü evlerde yangınlar çıktı, Süleymaniye Câmii'nin minareleri zarar görme tehlikesi atlattı. Cevdet Paşa; halkın "Allah Allah, bu ne demektir? Top ile İstanbul'u yıkacaklar ve ocaklıyı ateşe mi yakacaklar" diye feryat ettiğini yazar.

Kendi evlerinin de alev alev yandığını gören ve kuvvetleri azalan ocak ağaları ulemâya sığınarak, yardım istediler. Padişaha gidip; eşkıyanın elinde esir gibi bulunduklarını, padişah fermân buyurursa itaat edeceklerini, top ateşinin durdurulmasını dileklerinin Sultan Mahmut'a bildirilmesini rica ettiler. Ulemâ da bu suretle eşkıya elinden kurtularak padişah yanına gitmeyi canlarına minnet bildiklerinden tüfek ve tabanca kurşunları arasından geçerek saraya vardılar.

Sultan Mahmut yanında vezirleri olduğu halde hoca efendileri iyi karşıladı.

"Birader de vefat etti" dedi, üzüntülü bir ifadeyle. Ulemâ:

"Allah efendimize uzun ömür versin" niyazıyla taziyede bulunduktan sonra ocaklının af isteklerini anlattılar.

Yeniçerilerin (ocaklıların) barış heyetine 23 yaşındaki İkinci Mahmut'un tavrı yumuşakça ama padişahça idi.

Cevdet Paşa'ya göre şöyle dedi:

"Eğer bundan böyle edepli otururlar ve itaat borcuna uyarlarsa affı şahaneme nail olurlar; değilse bütün İstanbul yansa da afları kabil değildir. Varsınlar büyük öç alıcının huzurunda cevap versinler..."

Sonra top atışının durdurulmasını rica eden heyetin huzurunda, Sultan Mahmut talimat verip; ateşin kesilmesi için emir gönderdi. Onlar da adamlarını dağıtacaklarına söz verdiler.

Şehirdeki yangının söndürülmesine başlandı, âsilerle beraber olanlar ayrıldı; ocaklılar endişeye kapıldılar. Ortalarda bir sürü ceset bulunmaktaydı. Ciğerleri yanan ceset sahipleri, Yeniçerilerin subay ve ağalarına galiz küfürlerle lânetler yağdırıyorlardı.

Çarşamba günü, galibiyet, hükümet tarafında görünüp ocaklı müşkül duruma düşmüşken ve eşkıya ile bir anlaşmaya varılacağı sıralarda, fitne ateşi yeniden alevlendi. Ortaya bir Kandıralı Mehmet çıktı. Üstat Reşat Ekrem Koçu'nun, nefis ve iğneleyici üslûbuyla "Bir dizinde mahbûp (sevilen) bir dizinde nigâr (sevgili) yalın ayak baldırı çıplak" Kalyoncu çavuşlarından Kandıralı Mehmet adında eski eşkıya artığı, Kasımpaşa, Galata, Boğaziçi ve Üsküdar taraflarındaki gizlenmiş olan ayak takımını (haşaratı) başına toplayıp tersâneyi ve limana bağlanmış olan gemileri ele geçirdi.

Topçu ve Arabacı neferlerinin çoğu sınır boylarında, bir kısmı da Sekbanlarla sarayda bulunduğundan, eşkıya zorla Tophâne kapısını açtırdı. Bu ana kadar Yeniçeri kazanları ortaya çıkmamışken, eşkıya, Tophâne'yi ele geçirdikten sonra Topçu ve Arabacı kazanları At Meydanı'na götürüldü. Tellallar ile "Tersâne bizde! Karşı yakalarla Tophâne bizde!" diye ilân ederek, isyana müsait ne kadar ipsiz takımı varsa peşlerine topladılar. Bu arada birçok ev basıldı ve Selimiye kışlası yakıldı.

Ramiz, Kadı ve Moralı Ali Paşalar canlarını kurtarmak için kaçtılar. Sekban-ı Cedit teşkilâtı kaldırıldı. Asilerin isteği üzerine birçok yenilik taraftarı öldürüldü.

İstanbul'da Türk Türk'ü öldürürken, Türk toprakları Napolyon ile Rusya Çarı arasında paylaşma konusu oluyordu. 3 ay 20 gün devam eden Yeniçeri ayaklanması birçok zâyiatla, devlete açtığı yara ve Yeniçerilerin kazandığı geçici zaferle noktalandı. Bu, aslında bir zafer değil, günleri sayılı bir yozlaşmış gürûhun, birkaç gün daha yaşayabilmek için aldığı son nefesiydi.

İKİNCİ BÖLÜM

ALEMDÂR MUSTAFA PAŞA'NIN İCRAATLARI

Kimliği

ALEMDÂR MUSTAFA PAŞA, RUSÇUKLU HOCA Hasan Ağa'nın oğludur. Yeniçeri ocağından yetişti. 1768-1774 Osmanlı-Rus harbinde 42. Bölüğün bayrağını taşıdığından dolayı, Alemdâr veya Bayraktar unvânı verildi. Rusçuk âyânı Tirsinikli İsmail Ağa'nın hizmetinde bulundu. Kendini kabul ettirerek hazinedârlığa yükseldi.

Devlete karşı isyan eden Vidin Voyvodası Pazvandoğlu Osman'ın kuvvetlerini yenince, şöhreti etrâfa yayıldı. Bu zaferden dolayı rütbesi yükseltildi. Daha sonra 1779'da Pazvandoğlu ile yaptığı çarpışmada gösterdiği başarı sebebiyle silahşör-i hassa rütbesi verildi. 1803'de Pazvandoğlunun adamlarından Manav İbrahim'i yakalayıp Rusçuk'a gönderdiğinden Kapıcıbaşılığa yükseltildi. 1806 senesinde Tirsinikli İsmail Ağa öldürülünce, Rusçuk âyânlığına getirildi. Kısa zamanda çevredeki isyancıları sindirerek kuvvetlendi. Niğbolu'dan Karadeniz kıyılarına kadar nüfuzunu genişletti. Aynı senede Ruslara karşı büyük zafer kazandı. Bu başarısından Üçüncü Selim tarafından vezirlik rütbesiyle Silistre Valiliği ve Tuna seraskerliğine tâyin edildi.

Genç Alemdâr ve devletini düşünen âyânlar, bu sırada patla-

yan Osmanlı-Rus savaşında Yeniçerilerden meydana gelen merkez ordusunu ilk defa topluca yakından görme fırsatı buldu ve onlardan adetâ utanır oldu. Mensup olduğu şanlı Yeniçeri ocağının bu kadar disiplinsiz, askerlik vasıflarından mahrum ve güçsüz olduğunu görünce ocak hakkındaki düşünceleri temelinden sarsıldı. Yeniçerilerle artık asla bir savaş kazanılamayacağı ortada idi. "Padişahın Yeniçeri ocağını tasfiye etmek ve yerine daha disiplinli ve güçlü bir ocak kurmasından daha tabii ne olabilir?" diyenlerin tamamen haklı olduğunu artık anlamıştı.

Üçüncü Selim ıslâhat hareketlerine başlayacağı sırada, Kabakçı isyanı ile Yeniçeri zorbaları tarafından tahttan indirilmiş ve yerine Sultan Dördüncü Mustafa padişah olmuştu. Sultan Selim'i seven, ıslâhat hareketlerinin yapılmasını arzu eden ve İstanbul'dan kaçarak yanına gelen, Reisülküttaplık, vezir kâhyalığı gibi hizmetlerde bulunmuş olan Galip, Refik, Ramiz, Behiç ve Tahsin Efendileri himâyesine aldı. Tarihte Rusçuk Yârânı diye geçen bu altı kişi, Sultan Üçüncü Selim'i tekrar tahta çıkarmak için çalışmaya karar verdiler. Bunun için de baştakiler şüphelenmeden Alemdâr'ın İstanbul'a gitmesi lâzımdı.

Alemdâr Mustafa Paşa, bu nâzik işi başarabilmek için Sultan Dördüncü Mustafa'nın ve Sadrâzam'ın itimâtlarını kazanmaya çalıştı. Bu gâye ile Refik Efendi'yi İstanbul'a, Behiç Efendi'yi de Edirne'ye Sadrâzam'ın yanına gönderdi. Bunların vazifesi Alemdâr Mustafa Paşa'nın Kabakçı Mustafa'yı cezâlandırmaktan başka niyeti olmadığını ilgililere inandırmaktı. Bunlar bu görevlerini başarı ile yaptılar. Bu sırada Kaptân-ı Deryâ Seyyit Ali Paşa da Alemdâr'ın tarafına geçti.

Ülkenin Durumu ve İlk İcraatı

ALEMDÂR MUSTAFA PAŞA, SADRÂZAM OLUR OLmaz, Üçüncü Selim'in ölümüne sebep olanları, Dördüncü Mustafa'nın gözdelerini ve yamakların şeflerini tasfiyeye başladı. Önce görevini kasten ihmal suretiyle feci cinayetin işlenmesine zemin hazırlayan Kızlar Ağası Mercan katledildi. Kesik başı orta kapıya kondu. Baş Çuhadar Abdülfettah Ağa, Bâb-ı Hümâyûn'da (sarayın birinci kapısı) katledildi. Cesedin üzerine konan levhaya şöyle yazıldı: "Hüdavendigâr-ı Sabık Sultan Selim Efendimizin şehadetlerine kast ve cesaret eden hain-i devlet ve din (din ve devlet haini) ve kâfur-i nân-ı nimet (yediği ekmeğe nankörlük eden) Baş Çuhadar denen mel'unun kesik başıdır."

Beylik Ahırbaşı (İmrahor) Mehmet Ağa ve hazine vekili Zenci Nezir Ağa'nın Alay Köşkü karşısında terzi dükkânları önünde başları kesildi. Onların da göğüslerindeki levhaya aynı şekilde yazı yazılmıştı.

Üçüncü Selim'in tahttan indirilmesinde en büyük rolü oynayan sabık Sadâret Kaymakamı Köse Musa Paşa'nın başı İzmir'de kesildi. Bunu Yeniçeri Ocağı Bezirgânı Arif Ağa başta olmak üzere Kahvecibaşı, Sır Kâtibi Ahmet, Mabeyinci Cevher, Hazine

Kethüdası Ebe Selim Ağalar ve muhafız baltacı ve bostancılardan 17 kişinin öldürülmeleri takip etti. Katilleri Üçüncü Selim'in dairesine ulaştıran câriyeler boğularak, Kız Kulesi açıklarında denize atıldı. Alemdâr bu işleri görürken, beraber çalışacağı ekibi(ni) de seçti. Rusçuk Yârânından olan Ramiz Efendi, vezâret (vezirlik) payesi ile Kaptân-ı Deryâlığa, Salihzâde Ahmet Esat Efendi Şeyhülislâmlığa, Tahsin Efendi Defterdarlığa, Mustafa Refik Efendi Sadâret Kethüdalığına ve Mehmet Seyyit (Sait) Galip Efendi Reisülküttaplığa getirildiler. Bu suretle yenilik taraftarları tekrar iktidar yerine geçmiş oldular.

Alemdâr, Sadrâzam olarak devleti idâre etmek için gereken kuvvet ve kudrete sâhipti. Fakat devlet işlerini kavrayıp çevirecek keskin bilgi ve görüşten mahrumdu. Bu durumu kendi de itirâf ettiğinden, Rusçuk Yârânı nâzırların tavsiye ettikleri tedbirleri yürürlüğe koymakla devlete elinden geldiği, aklının erdiği kadar hizmet etmeye çalıştı.

Alemdâr Mustafa Paşa ve Rusçuk Yârânı iş başına geçtikleri sırada, devletin durumu berbat idi. İstanbul'da devlet otoritesi, zorbaların devlet işlerine karışması yüzünden sarsılmıştı. Rumeli ve Anadolu, eskiden olduğu gibi, derebeylerin idaresinde idi. Arnavutluğun Toskana bölümü Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa, Kegalık bölümü de İşkodra Valisi Kara Mahmut Paşa idaresinde idi. Rumeli'nde Serezli İsmail en kuvvetli derebeyi idi. Halep ihtilal içinde bulunuyordu. Bağdat Kölemenleri egemenlik dâvasına kalkmışlardı. Vehhabiler, Mekke ve Medine'yi ele geçirmişler, padişahın ismini hutbeden çıkarmışlardı. Mısır'da Mehmet Ali Paşa, Kölemenlere karşı sonu gelmeyen bir mücadeleye girmişti. Garp Ocakları (Trablusgarp, Cezayir, Tunus) dayıların zulmü altında ezilmekte idi.

Alemdâr Mustafa Paşa ve arkadaşları her şeyden önce bu duruma son vererek âsayişin sağlanmasını gerekli gördüler ve İstanbul'dan işe başladılar. Boğaz yamakları ocağı kaldırıldı. Yeniçeri ocağının muhasebesi teftiş vesilesiyle Yeniçeri zorbaları öldürüldü veya sürgüne gönderildi.

Âyânlar ve Sened-i İttifak

BUNDAN SONRA RUMELİ VE ANADOLU'NUN DURUMU ele alındı. Her iki eyalette yer yer hânedanlar kurulmuştu. Çoğunun söz dinlemediği ve devlet otoritesini tanımadığı veya tanımak istemediği bu derebeyleri itaat altına almak gerekiyordu. Gücü yetenin baş olabildiği, toprağın tutanın elinde kaldığı bu karmaşık ortamın neticesi, bey ve ağaların devletin yerini almaları olmuştu. Halkın muhatabı artık Osmanlı Devleti'nin temsilcileri, memurları, sipahileri değil, bu bey ve ağalardı. Bunlar devletin görevlerini yüklenmişler, yetkilerini eline geçirmişler, her biri kendi çevresinin devleti olmuştu.

Devlet derebeyleriyle uğraşmak şöyle dursun zayıfladığı oranda onlardan medet umacak, ülkeyi yönetmek, vergi, erzak ve asker toplamak için onlarla işbirliğine girecekti. Çoğu âyân resmi sıfatıyla tanınan bu derebeyleri hakkında İsmail Hakkı Uzunçarşılı şu bilgileri vermektedir:

"Âyân bir il ve kazada, halk ile hükümet arasında aracılık eden ve iki tarafa ait işleri yürüten eşraf-ı belde içinden seçilmiş bir görevli kişidir. Bu görevi için, âyân, her yıl kaza halkına salınan vergiden pay alırdı. Âyanlar vergilerin tahsili dışında, bölgeleri-

nin asayişi, asker tertip ve sevki, gıda ve malzeme sağlanması gibi önemli görevleri yerine getirirdi. Âyânlık ekseriya irsi idi."

16. yüzyıldan sonra kentlerde yaşayan zengin ve etkili aileler, şehir işlerinin görülmesinde devlete yardım etmeye başlamışlar ve yavaş yavaş, halkı devlete karşı temsil eden bir nitelik kazanma yoluna girmişlerdir. On altıncı yüzyıl sonlarında, Avusturya savaşları nedeniyle çıkan büyük mali bunalım, âyân denilen bu etkili kişilerin işine yaramıştı. Bu bunalım sonunda Dirlik gelirlerinin İltizama verilmesi, âyânların güçlenmesine yol açmış, bunlar giderek etkilerini artırmışlardır.

17. yüzyılda devlet başı sıkıştıkça âyânlara başvurur olmuştu. O dönemlerde hükümet otoritesi iyice azaldığından âyânlar, saygınlıklarına dayanarak taşrada bir otorite boşluğunu da doldurmaya koyulmuşlardı. Bu yüzyılda âyânlık artık, devlet örgütü tarafından resmen de tanınmıştı. Âyânlık bir kurum durumuna geldi. Kurum işleyişi şöyleydi:

Kent halkı, kendilerine âyân olacak kişiyi seçerdi. Seçimin gerekçesi, bu kişinin devlete karşı halkı temsil etmesiydi. Bu seçim demokratik bir nitelikte değildi. Seçilen âyân valiye bildirilirdi. Vali ona "Âyânlık Buyrultusu" verir ve buna karşılık devlete vergi öderdi. Âyânlar özellikle vergi işlerinin düzenlenmesinde yararlı oluyordu.

1779'da, âyânların, devlet içinde zararlı bir takım kişiler durumuna geldikleri, yolsuzluklar yaptıkları anlaşıldığı için işin devletçe denetlenmesi kararlaştırıldı. Bundan dolayı âyân olacak kişinin dürüst, iyi ahlaklı ve hükümetçe güvenilir niteliklere sahip olması ve bölgeyi çok iyi bilmesi ve bu kişilerin seçimine sadrâzamca onaylanması kararlaştırıldı. Ama bu yöntem yürümedi. Çünkü âyânlık artık taşrada kökleşip kurumlaşmıştı.

Bunun üzerine 1786'da âyânlık kaldırıldı ve yerine "Şehir Kethüdalığı" konuldu. Fakat bu kethüdalar, âyânlar ile anlaşamadılar, âyânların devlete sağladığı mali desteği veremediler. Bu nedenle bir süre eski yönetime dönüldü.

Âyânlık, Osmanlı toprak rejiminin bozulması sonucunda or-

taya çıkıp, ağırlığını hissettirdi. Toprak ve reâya üzerinde otoritesini yitiren devlet, eski toprak sistemini kendi çıkarlarına göre yürüten, etkili kişilerle baş edememişti. Âyânlar, devletin mali işlerini bir ölçüde karşıladıkları ve giderek güçlendikleri için, İstanbul bunlarla mücadele edemez hâle gelmişti. Âyânlar sonunda, tam bir feodal bey durumuna geldiler. Tıpkı Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi, siyasal güç kazananlar büyük askerî birlikler beslemeye başladılar.

Göz mânâsına da gelen âyân(lar) bir dereceye kadar, bozulan devlet otoritesine karşı halkı korumaya da çalışmışlardır. Öyle ki bâzen, yöneticilerin aşırı zulmü karşısında, halk, kurtuluş çaresini âyânları desteklemekte bulmuştur. Âyânların hüküm sürdüğü dönemde Anadolu'da meşhûr âyânlar şunlar idi:

Yozgat ve Çorum bölgesinde Çapanoğulları... Bunların nüfuzları bir ara bilhassa Nizâm-ı Cedit devrinde Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat, Ankara, Konya, Niğde ve çevresine kadar yayılmıştı. Manisa ve Aydın bölgesinde Kara Osmanoğulları... Bunlar da bir ara İzmir ve havâlisine de tesir etmekte idiler. Antalya'da Tekeli İbrahim, Payas'da Küçük Ali oğulları, ikinci derecede âyânlar; Rize'de Tuzenoğulları, Trabzon'da Cemşitoğulları, Gediz'de Nasuhoğulları, Bilecik'de Kalyoncuoğulları (Kalyoncu Mustafa adlı derebeyi, birkaç defa padişah fermânıyla sefere memur edilmişti. Fermân dinlemediği gibi, başta fermânı yazanlara sövmüş ve götürenleri kovmuştu).Uşak'ta Acemoğulları, Isparta'da Yılanoğulları, İzmir'de Kâtipoğulları ve Milas tarafında İlyasoğulları'dır.

Âyânların en kuvvetli ve tesirlileri Rumeli'dekilerdi. İkinci ve üçüncü derecede olan âyânlar ise, bunların nüfus ve tesirleri altında idiler. Gümülcine'de Tokatcıklı Süleyman ailesi, Rusçuk'da Tirsiniklioğulları Ömer ve kardeşi İsmail, Silistire ve Deliorman'da Yıllıkoğlu Süleyman ve Serez âyânı İsmail Bey. Bunlar arasında Gümilcine ve Rusçuk âyânlarının 20.000'er kişilik disiplinli askerleri (orduları) vardı.

Kısa zamanda, başkent İstanbul'u yeniden huzura kavuşturan

Alemdâr Mustafa Paşa, devletin Anadolu ve Rumeli'deki ciddi biçimde sarsılan merkezî hâkimiyetini tekrar kudretli kılmak, imparatorluğun içine düştüğü buhrana ve tehlikeli duruma bir çare bulmak ve bu nedenle gerekli önlemleri derhal almak amacıyla, Anadolu ve Rumeli'deki bütün âyânları görüşme yapmak üzere, İstanbul'a çağırttı.

Kendileri gibi âyânlıktan yetişen, sözünün eri olan Alemdâr Mustafa Paşa'dan korkup çekinen bu nedenle kendilerini güvence altında görmeyen âyânlar beraberlerinde kendilerine sadık askeri birliklerle İstanbul'a geldiler. Bunlardan ilk önce 5 bin askeriyle gelen Bilecik âyânı Kalyoncu Mustafa oldu (idi). Yine bunlar arasında Sultan Üçüncü Selim döneminin Nizâm-ı Cedit kumandanı Kadı Paşa da bulunuyordu.

İstanbul'a gelen âyânlar, Manisa ve havalisi âyânı Kara Osman oğlu Hacı Ömer Ağa ile Sultan Selim'in Nizâm-ı Cedit teşkilâtında canla başla çalışmış olan Çapanoğlu Süleyman Bey, Şile âyânı Ahmet Ağa, Bolu Voyvodası Hacı Ahmet oğlu Seyit İbrahim Ağa ile Serez âyânı İsmail Bey ve bir de Çirmen Mutasarrıfı Mustafa Bey idi.

Âyân kuvvetlerinin hiçbiri İstanbul'a girmeyerek bir kısmı Üsküdar'da ve bir kısmı da sur dışında oturmuşlar ve Kağıthâne'de Çağlayan köşkünde padişahın huzuruna kabul edilmişlerdir.

İstanbul'a gelen âyânların kuvvetleri birbirinden farklı idi. Yalnız Serez âyânı İsmail'in kuvveti 12 bin kişi idi. Gelen âyânların ikâmetlerine mahsus çadırlarda iaşeleri hükümet tarafından temin edilmiştir.

Âyânlarla, devlet erkânı ve ulemânın da katıldığı "Meşveret-i âmme" adı verilen büyük bir toplantı yapıldı (8 Eylül 1808). Alemdâr bir nutukla toplantıyı açtı. Konuşmasında kendisinin Yeniçeri kökenli olduğunu ve ocağa çok bağlı bulunduğunu, bununla birlikte modern Avrupa yöntemlerine son derece ihtiyaç duyulduğunu, aksi takdirde devletin ve ülkenin varlığını koruyup devam ettiremeyeceğini; bu nedenle bütün görüş ayrılıklarının kaldırılarak herkesin birlik ve bütünlük içinde bulunmasının

gerekliliğini bildirdi. Daha sonra Yeniçeri Ocağı'nın yeniden düzenlenmesi hususunda;

"Yeniçeri subaylarının gediklilerinin kaldırılması, bekâr Yeniçerilerin kışlalarında oturmak zorunda bırakılması, askerlik görevi yapmakta olan Yeniçeriler dışında hiçbir Yeniçeriye maaş (ulûfe) verilmemesi, kendilerine boş yere ulûfe verilmekte olanların tasfiyesi, kanûnnâmelerinde işaret edilmiş olan öğretimin Yeniçerilere yaptırılması, Avrupalıların ileri harp teknik ve silahlarının Şeyhülislâm fetvâsıyla Osmanlı ordusuna alınması" hususunda önerilerde bulundu.

Bu toplantıya katılanların hepsi Sadrâzam Alemdâr Mustafa Paşa'nın bu önerilerini olumlu bulup benimsediler. Daha sonra görüşmelerde hükümetle âyânlar arasındaki oluşturulacak olan ilişkiler hakkında bir tür anlaşmayı düzenleyen yedi maddelik, (bir giriş, bir zeyl) esaslar (Sened-i İttifak) belirleyip kabul edildi. Senedin yazılış nedeni ve esasları şöyleydi:

"Herkesin velinimeti olan Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin kuruluşundan bugüne kadar şan ve şerefin yükselmesi, galibiyetlerin devamı ve memleketler ele geçirilmesi, daima birlik ve beraberlikle hareket edilmesi ve şahsi çıkarların hiçe sayılması ve eşkıyanın önlenmesi sayesinde olmuştur.

Bir müddetten beri nizâm bozulmuş, devlet büyükleri arasında ve taşra hanedanlarında bencil düşünceler ve eşkıyalık halleri görüldüğünden, bu hâl devletin içeride ve dışarıda itibarının sarsılmasına sebep olduğundan bunun önlenmesi için gerekle tedbirlerin alınması hususunda yapılan konuşmaların bir ittifak şeklinde belirtilmesinin faydalı olacağına kanaat getirilmiştir. Devletin nizâmının korunması, aşağıdaki şartlara bağlı olduğunda ittifak edilmiştir". Bu maddeler (kararlar) özet halinde şöyledir:

1. Âyânlar, padişahın bütün buyruklarını (emirlerini) aynen yerine getirmek sûretiyle ona bağlı kalacaklardır.

2. Âyânlar, devletin eyaletlerden asker toplamasına karşı çıkmayacaklar, engel olanlar hakkında bütün âyânlar davacı olacaktır.

3. Padişahın mutlak vekili olan Sadrâzamın emirleri aynen

hükümdar emirleri gibi sayılacak. Ancak Sadrâzam kanûn ve taahhüt dışında emir verecek olursa elbirliği yapılarak bu emre karşı konacak.

4. Bütün ülkede hazine gelirini devletin yürürlükte olan yasa ve hükümleri doğrultusunda toplanması sağlanacaktır.

5. Âyânlardan hiçbiri anlaşma esaslarına karşı gelmeyecektir. Şayet karşı gelen olursa bütün âyânlar bir olarak onun hakkından geleceklerdir.

6. İstanbul'da ocaklarda ayaklanma başladığı takdirde bütün âyânlar, hiçbir emir beklemeksizin derhal İstanbul'a gelip ayaklanma çıkaran ocağı kaldıracaklardır.

7. Padişah, aşırı ölçüde vergi koymayıp adil ve eşit vergi alacaktır.

Bu yedi şart müzakereler sonunda karara bağlandığından aksine hareket edilmemesine Allah'a yemin edip Resulüne söz verilmekle altı imzalandı.

Zeyl olarak ilâve edilen kısımda işbu ittifak senedinin teyidi (kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak) için bundan sonra sadâret makamına gelecek zât ile Şeyhülislâmların bu ittifak nâmeyi okuyarak imzalamaları hakkındadır.

İttifak senedinin altındaki imzalar:

Sadrâzam Alemdâr Mustafa Paşa, Şeyhülislâm Salihzâde Ahmet Esat, Kaptân-ı Deryâ Abdullah Ramiz, Anadolu Valisi Abdurrahman, Rumeli Kazaskeri Mehmet Derviş, Nakibüleşraf Dürrizâde Seyyit Abdullah, Rumeli pâyesinde Eminzâde Mehmet Emin, Anadolu Kazaskeri Hafız Kâmil, İstanbul Kadısı Mehmet Tahir, Kethüdâyı Sadri âli Mustafa Refik, Yeniçeri Ağası Mustafa, Defterdâr Mehmet Emin Behiç, Reisülküttap Mehmet Sait Galip, Sabık Rikâp Kethüdası Mustafa Raşit, Umuru Bahriye Nâzırı Seyyit Ali, Çavuşbaşı Mehmet Tahsin, Rûznâmçeci evvel Emin, Cebbazâde Süleyman, Serezli İsmail, Kara Osmanzâde Hacı Ömer, Dergâhı âli Sipahi Ağası Mehmet, Beylikçi Divân-ı Hümâyûn Mehmet İzzet, Divân-ı Hümâyûn Âmedicisi Hüseyin Hüsnü, Çirmen livası Mutasarrıfı Mustafa.

İmzalanan senet, Padişah İkinci Mahmut'a sunuldu. Sultan Mahmut bu hususta Enderûn ricâlinden bazılarıyla görüştü. Bunlardan Baş Çuhadar Eğri Boyun Ömer Ağa; "Bu senet sizin saltanat istiklâlinize dokunur, lâkin reddi kabil değildir. Şimdilik çaresiz tasdik olunup sonra ilgası (kaldırılması) çaresine bakmalıdır" dedi.

Reşat Ekrem Koçu bu hususta "Ömer Ağa haklı idi. Rusçuk Yârânı 70.000 asker, 100 âyânı İstanbul'da toplarken bu senedi tanzim etmekle "Elimizdesin, dikkat et" diye padişahı tehdit etmek istemişlerdi. İkinci Sultan Mahmut'un Alemdâr ile Rusçuk Yârânından kurtulma çarelerini Çağlayan Kasrı toplantısından sonra aramağa başladığını bugün kesin olarak biliyoruz" derken, Cevdet Paşa da:

"Bu senet saltanat istiklâline tecavüzdür" diyen Sultan Mahmut imzasını attıysa da bu husus kendisine, bir iç azabı olmuş, o günden itibaren âyân gürûhuna ve onları desteleyenlere kin beslemeğe başlamıştır." demektedir.

Sened-i İttifak Osmanlı tarihinde örneği bulunmayan bir vesikadır. Bu senet siyasal sistemin "Patrimonyal" bir sistemden "Feodal" bir sisteme dönüş yolunda atılan adımdır. Rumeli ve Anadolu'da kendi kendilerine sivrilmiş âyânların varlığını devlet bu senetle kabul ettikten başka, onlara ve çocuklarına başka haklar da tanımış oluyordu. Bu, aşağı yukarı "derebeylik sistemi" idi.

Âyânın siyasal bakımdan güçlenmesi, siyasal güç ve siyasal faaliyetlerin, merkezî ile mahallî sistem arasında bölünmesidir. Bu olgu, padişahın ekonomik kaynaklar üzerindeki kontrolünü azaltmış ve giderek asker, sivil ve dinî bürokrasiler, padişahtan bağımsızlaşmışlardır.

Bazı Anayasa hocalarına göre, Sened-i İttifak, Osmanlı Devletinin ilk anayasası hüviyetinde bir metindir. Oysa Niyazi Berkes'in ifadesiyle "İttifak senedi ne bir anayasa taslağı ne de bir şeriat belgesi değildir. Geleneksel Osmanlı kanûn kapsamına da girmez. Sadece İslâm fıkıhı usûlüne göre yargı ve ifta (fetvâ) ma-

kamlarının bu hukukun uygulanması ya da yorumlanması için düzenledikleri bir belgedir."

Alemdâr'ın topladığı kurultaya derebeylerin hem de en azılıların çoğu gelmemiştir. Gelenlerin bir kısmı da tartışmaların alevlendiğini görünce işlerine gelmediği için o kalabalık maiyetleriyle geri dönmüşlerdir.

Aslında bir tuzağa düşmekten de korkuyorlardı. Senedin altındaki imzalara bakarsak bu durumu daha iyi görürüz. Hükümeti temsil eden kişilere ait 21 imzaya karşılık adı geçen âyânlardan sadece ilk dördünün adını görüyoruz (Kara Osmanoğlu, Çirmen Mutasarrıfı Mustafa, Serezli İsmail, Çapanoğlu Süleyman).

Çelişkiler yumağı olan sözleşmeyi her iki taraf da kerhen imzalamışlardır. Daha sonra iki tarafın gösterdiği isteksizlik, iki tarafın çıkarlarına uymayan kuralların yan yana bulunması ve bunların birbirleriyle uyuşmazlığı, çatışmaya kapı açmıştır.

Sened-i İttifak'ın tarihçilerimiz tarafından değerlendirilmesi genellikle hayli olumsuzdur. Halil İnalcık, Avrupa merkezileşme yönünden ilerlerken senedin ademi-merkezileşmeyi kurumlaştırmasını, çağdışı bir gelişme olarak değerlendirir. İsmail Hami Danişmend iki kez ondan "Tuhaf Vesika" diye söz etmektedir. Niyazi Berkes ise âyânlığı adetâ bir toplumsal soysuzlaşma kategorisi olarak değerlendirmekte, hiçbir biçimde feodal tanımlamasına layık olmadığını, esasen feodalliğin yalnızca Avrupa'ya özgü olduğunu ileri sürmekte ve sözlerini şu şekilde bağlamaktadır:

"Bu ittifak özellikle, geleneğe aykırı ilkeler ve yeniye doğru olan fikirlerin açıklığa kavuşturulmamış olması nedeniyle senedin hukuksal açıdan çok fakir bir terminoloji ile yazıldığını, onda ne şeriat ağzının, ne de modern bir anayasa dilinin olmadığını, hânedan ve derebeylerin tasdikine uğramadığı gibi, Osmanlı geleneğine aykırı üç yönünün olduğunu, bunların Yeniçeriliğin kaldırılmasında hânedanlara yetki tanınması, gelirlerin (vergilerin) zarara uğramadan hazineye gitmesi, devlet işlerinin hânedan denetimi altına konması, hânedanlara tanınan bu hakları padişahın ve hükümetin garanti etme sorumluluğu ve bu haklara aykırı

herhangi bir eylemin hânedanlarca önlenmesi ve cezalandırılması hakkının da tanınmasıdır."

Kimilerine göre de Sened-i İttifak Türk tarihinin Magna Carta'sıdır. Magna Carta (Yüce Fermân) İngiliz Kralı John ile feodal beyler arasında yapılmış, karşılıklı hakları saptayan 63 maddelik bir sözleşmedir (1215). İlk siyasal belge olarak kabul edilen Magna Carta, İngiliz demokrasisinin de temelini meydana getirir. Kral John'dan sonra tahta geçen 37 İngiliz kralı, İngiltere'yi Magna Carta'ya uyarak idare etmiştir.

Sened-i İttifakın ise ömrü uzun olmamış, tabir caizse Sultan Mahmut'un bu belgeyi çöpe atmasıyla kâğıt üzerinde sadece bir arşiv belgesi olarak kalmıştır. Magna Carta öyle değildir, devamlılığı söz konusudur. Bu hususta Sina Akşin'in yorumu daha orijinaldir:

"Magna Carta ile İngiliz anayasa hukukunun, hatta demokrasinin onunla başladığı söylenegelmiştir. Belirli bir yörede köylü nüfusu üzerinde demokrasi dışı yollardan nüfuz sahibi olan kimse anlamını içeriyorsa, âyânlar da feodaldir. O zaman da Sened-i İttifakın Magna Carta'dan mahiyet bakımından bir farkı yoktur. Yalnız şu önemli farkla ki, Magna Carta belirli bir geleneğin başlatıcısı iken, Sened-i İttifak pek kısa sürede tarihin çöp tenekesine atılmak talihsizliğine uğramış hukukî bir belgedir. 1808 Osmanlı-siyasal-toplumsal kurulu düzenine işlerlik kazandırabilecek uzlaşımcı, Üçüncü Selim'in çizgisinde, zarif bir çözümdür. Ne var ki ne İkinci Mahmut, ne de âyânlar benimsemişlerdir. Bu yüzden Osmanlı yönetimine işlerlik kazandırma sorunu kılıçla çözülmek istenmiş, bu teşebbüs de Nizip ovasında iflasla sonuçlanmıştır. Bu, Osmanlı Devleti'nin de iflasıydı. Devlet ondan sonra yarı bağımlı bir durumda, "Hasta Adam" olarak İstiklâl Savaşı'na değin sürüklenmiştir."

Ziya Nur Aksun'un yorumu ise şöyledir: "Maalesef bu senet, hemen istisnasız olarak bütün Esâsiyye (temel, esasla ilgili) kitaplarında "Anayasal bir hareket olarak" övülmüş; hatta "Türk Magna Carta'sı", "İlk Kanûn-ı Esâsi" tâbirleriyle de alabildiğine yü-

celtilmiştir. Bu anlayış mensupları Osmanlı Devleti'nin aslında tam bir hukuk devleti olduğunu gözönüne almamışlar, padişahın nüfûzunun dahi ilâhi ve değişmez olan şer'i kaidelerle ve bunlara dayanan kurumlarla kayıt altına alındığını, devlet başkanlığının teorik yetkilerinin bile fiilen ve mutlak olarak kullanılmadığını âdeta hiç düşünmemişlerdir.

Padişahı, tıpkı batılılar gibi despot olarak gören bu zihniyet mensupları devlet başkanının otoritesinin azaltılmasının en büyük ilerilik olduğu şaşkınlığına da düşmüşlerdir. Padişahın, manevî nüfûz ve otoritesinin sarsılmasının çeşitli kavimlere mensup büyük devletin en yüksek birleştirici unsurunu yıkmakla eşdeğer olduğunu da görmemezlikten gelmişlerdir."

Diğer yandan Sened-i İttifakla 1839'da Mustafa Reşit Paşa tarafından ilân edilen Tanzimat Fermânı arasında (da) bâzı benzerlikler vardır. Bunların en bârizi, her ikisinin de devleti ipotek altına almasıdır. Sened-i İttifak, devleti âyânlara ipotek ederken, Tanzimat Fermânı yabancı devletlere ipotek etmiştir.

Sekban-ı Cedit

ÂYÂNLARIN İSTANBUL'DAN EYALETLERİNE DÖNmelerinden sonra Alemdâr Mustafa Paşa, kendisine karşı durumda bulunanları da fazla darıltmamaya özen göstermek suretiyle Üçüncü Selim'in kurduğu Nizâm-ı Cedit fikir, düşünce ve hareketlerini yeniden canlandırma etkinliklerine başladı.

İlk iş olarak Kadı Abdurrahman Paşa'nın komutasında bulunan üç bin kişilik askerî birliğe, Nizâm-ı Cedit ordusundan kalan kuvvetlerle diğer bir takım askerleri birleştirerek yeni tip elbiseler giydirip onları, Levent Çiftliği ve Üsküdar'da bulunan Nizâm-ı Cedit kışlalarını tamir ettirip yerleştirdi

Bu arada da asker toplatılması amacıyla eyâletlere bir emirnâme gönderdi. Yakın geçmişteki acı olaylar nedeniyle baş gösterebilecek tepki ve muhalefetleri önlemek amacıyla Nizâm-ı Cedit'in devamı niteliğinde kurulan bu orduya " Sekbân-ı Cedit" adını verdi.

Yeniçeri ocağının ayrılmış bulunduğu üç kısmının birine "Sekbân" denilirdi. Sekbânlar Yeniçeri Ocağının 196 ortanın otuz dört ortasını teşkil ederlerdi. Bunlara Sekbân bölükleri deniliyordu.

Sekbân ortaları 34 bölüktü. Hepsi de yaya idi. Sekbân bölükleri içinde otuz üç orta, Sekbânların avcı sınıfını teşkil ederdi. Bu orta Sekbânların en itibarlı ortası idi. Büyük devlet adamlarının çocukları ve ocak ağalarının oğulları bu ortada yazılı idi. Halk arasında Sekbânlara Seymen de denirdi.

Yayla İmamının Vakayinâmesine göre Alemdâr Mustafa Paşa Sekbân-ı Cedit teşkilâtını Sultan Mahmut'a arz ettiği zaman padişah yine bir hâdise çıkmasından çekinerek Alemdar'a:

"-Baka lala, bundan evvel Sultan Selim isteyip Nizâm-ı Cedit'i kurmak üzere iken sonunda başına felâket geldi, Yine sonu fena bir şey olmasın" sözlerine Alemdâr Mustafa Paşa şu karşılığı verdi:

"Şevketlü efendim, bu defa yedi ocağın da istekleri vardır. Hepsi de isteklini mühürlediler" diyerek ocaklıdan aldığı senedi padişahına verdi.

Her ocağın kendisine mahsus bayrak, tuğ ve davulu vardı. Sekizinci ocak olan Sekbân ocağının da itibarını artırmak için merâsimle müzika ve tuğ verildi. Tuğ Üsküdar ocağına gönderilerek Kadı Abdurrahman Paşa tarafından karşılandı.

Sekbân-ı Cedit ocağının maaşı ve tayinatı fazla olduğundan her taraftan rağbet görmekte idi; hatta Yeniçerilerle bunların ileri gelenlerinden bile ocağa girenler oldu. Kayıt olanların sayısı bir ay içerisinde dört bini bulmuştu. Bu ocak ağalığına "Asâkir-i Şâhane" denilen Nizâm-ı Cedit askeri zamanında ocak Kethüdası olan Süleyman Ağa tâyin edildi ve talime (eğitime) başladı.

Ocak Esamelerinin Satın Alınması

ESÂME, YENİÇERİLERİN ANA KÜTÜKTE KAYITLI olan isimleri ve ulûfe defteri mânasına kullanılan Arapça "esâmi"den bozmadır. Bu kütükler Yeniçeri kâtipleri tarafından yazılır, Yeniçerilerin yoklaması bu defter üzerinden yapılırdı.

Siyakat yazısıyla tutulan defterler, uzunlama ikişer sayfalık tabakalardan ibaretti. Her sayfaya 110 esame yazılırdı. Yalnızca Sekbânların defterlerine isimleri yazılabildi.

Defterlerin serlevhası (başlığı) şöyledir: "Ya Hasan ya Ali ya Hüseyin" "Cemaat" "Bölük" şeklindedir. Bu serlevhadan sonra ulûfe alacakların isimleri gelirdi. Defterin arkasına da "Gülbank" yazılırdı.

Yeniçerilerin törenlerde ve bir işe girişmeden önce okudukları Türkçe duâya "Gülbank" denirdi. Bektaşi tekkelerinde ve Mevlevi dergâhlarında da Gülbank okunurdu. Metni, gür sesli bir Yeniçerinin okumasına "Gülbank Çekmek" denirdi.

Her sabah, bölük ve ortalarda et dağıtımı yapılmadan önce; tahta geçen padişahın cülûs bahşişi dağıtmasında; yılda dört defa ulûfe dağıtıldığında ve sefere çıkmadan önce kışladan ayrılırken

Gülbank çekilmesi âdetti. Gülbank kimi kaynaklara göre Yeniçeri kışlalarının avlusunda bulunan Gülbank taşının üzerine çıkılarak çekilirdi. Her törenin ayrı bir Gülbankı vardı ve o devirde tahtta hangi padişah varsa onun adına okunurdu. Gülbanklardan Birinci Mahmut dönemine ait birinin tam metni günümüz Türkçesiyle şöyledir:

"Allah Allah İllallâh, kuvvetli ve büyük, gizleyenlerin yardımcısı, gecelerin ve gündüzlerin yaratıcısı, sonsuz olan, ululuk ve kerem sahibi Allah'ın birliğine; perişan olası düşmanın kör olması için Allah birdir diye duâ edelim. Mutlu, halka şefkatli, fakir olanlara acıma ve yardım hissi beşleyen sultan oğlu sultan olan Sultan Mahmut Han Hazretlerinin tahtta olduğu şu kutsal zamanda aşk ve tutku ile Allah birdir diye duâ edelim. Öncesi Kur'an sonrası Kur'an ki göklerden indirilmiş iyi ile kötünün farkını gösteren kutsal kitaptır. Eli kan, kılıcı kan, göğsü çıplak, ciğeri yanık Muhammed dini aşkına, şehit ve gazi olanlar aşkına diyelim bir Allah. Öncesi gazâ, yardım Allah'tan, kuvvet Peygamberden, destek Peygamberlerin büyüğü ve sultanı, Allah'ın Peygamber ve sevgilisinden O, ahirette de koruyucumuz olan, Ebi Kasım Muhammed Mustafa'dır. Ona saygımızla da aşkla, içtenlikle Allah birdir diyelim. Ve bütün ulular, zaman bekçileri olan Üçler'e Yediler'e, Kırklar'a Muhammed Gülbenki ve Peygamber nuru olsun. Evliyanın en ulusu Ali Pirimiz Sultan Hacı Bektaş Veli, erenler, evliyalar, gerçekler için aşk ile içtenlikle hu diyelim hu..."

Yeniçerilere, üzerinde künyeleri ve ulûfe dereceleri " Esame Kâğıdı" denilen bir belge verilirdi. Bu belgeler kütük kayıtlarına uygunluklarını göstermek için mühürlenirdi. Buna Menşur denirdi. Yeniçeri ocağının bozulmaya başlamasıyla bu belgeler alınıp, satılmaya başladı. Bu yüzden yeniçerilikle ilgisi olmayanlar, kütüklere Yeniçeri kaydolup ulûfe almaya hak kazandılar. Böylece devletin askerlik harcamaları için ayırdığı para haksız kazanç olarak farklı ellerde toplanmıştır. Kapıkulu ocaklarının bozulmasının sebeplerinden biri olan bu alım satım için İsmail Hakkı Uzunçarşılı şunları yazıyor:

"Birinci Mahmutt zamanında ve 1739 tarihinden sonra Yeniçeri ulûfe kâğıtlarının yani Esame denilen maaş varakalarının (kâğıtlarının) alınıp satılmasına müsaade edilmek gibi çok ağır (can sıkıcı) bir çığır açıldı. Hükümetin müsaadesiyle alınıp satılan bu esame işi açıkgöz ve vakti hâli iyi olanlarla esnafın işine yaradı. Bir nevi esham ve tahvilat gibi satın alınarak elden ele geçen bu esameler sayesinde buna sahip olanlar her ulûfe çıktıkça hisselerine isabet edeni alırlardı. Bunlardan birden fazla esameyi toplayanlar vardı. Sahaflar Şeyhi Emin Efendi isminde bir şahsın elinde toplam 2000 akçe tutan esame görülmüştü. Esame alım satımı sebebiyle ocağın hakiki mevcudu da sağlıklı tespit edilemiyordu. Bu kârlı iş, ocağı içinden yıpratıyordu."

Devleti büyük bir zarara uğratan ocağın daha da bozulmasına neden olan esamelerin alım satımı yasak edildi. Esame adı verilen Yeniçeri ulûfe cüzdanları, devletçe bedelleri ödenerek satın alınıp, imha edildi.

Diğer yandan hükümet defteri olan ocaklı esamelerinden gayrısının hükümsüz olduğuna karar verip ödeme yapmamasını istediyse de, Padişah Sultan Mahmut, diken üstünde duran ocaklıyı gücendirmek istemeyerek esame kâğıtlarının yarısının bedelinin gümrükten verilmesini ve getirmeyenlerin esamelerinin de hazineden ödenmesini irâde etmişti. Esamelerin Bu suretle yarı bedelinin ödenmesi neticesinde on gün içinde hazine yüz bin akçe kazanmıştı.

Bu esame işi Yeniçerilerin menfaatdârlarını ürküttü ise de Alemdâr'ın korkusundan ses çıkaramadılar.

İşte ocağın ıslahı için atılan bu adımlar esame toplayarak keselerini dolduran ocak ileri gelenlerinin ve suiistimal yapanların işlerine gelmediğinden Alemdâr Mustafa Paşa'ya karşı diş bilemekte idiler.

Bâb-ı Âli Baskını ve Alemdâr'ın İntihârı

NİZÂM-I CEDİT ORDUSUNUN SEKBÂN-I CEDİT adıyla yeniden canlandıran, esame adı verilen ocaklı belgesinin alınıp satılmasını yasaklayan Alemdâr Mustafa Paşa, Yeniçerileri ve onların sırtından geçinenlerin düşmanlığını iyice üzerine çekmişti. Yeniçeriler, böyle giderse, kendilerine bitpazarında tellaklık veya sokaklarda eskicilikten başka yapacak iş kalmayacağını düşünüyorlardı. Fakat Alemdâr'ın korkusundan baş kaldırmaya cesaretleri olmadığından birbirleriyle gizlice anlaşmakta idiler.

Esnaflık yapan Yeniçerilerin kayıtlarının silinmesi, Selimiye Kışlası'na önem verilmesi Ocaklıları kızdırdı. Hele 25. Bölüğün kahvecisi Kahvecioğlu Burunsuz Mustafa'yı Alemdâr Mustafa Paşa'nın Sekbânları ile tersaneden kaldırıp Galata'ya kahvesinin önünde onun "Yeniçeri yok mu?" diye bağırmasına aldırmadan boynunu vurdurması Yeniçerilerin hıncını ve öfkesini daha da artırdı.

Bu olay ocaklılara çok dokundu ise de zorbalar (yine) Alemdâr'ın korkusundan ağızlarını açamadılarsa da sinsi sinsi bir köşeye saklandılar. Cevdet Paşa; "Yapılan işlerin doğruluğuna kimse-

nin diyeceği yok idiyse de, zamanın insanları bu kadar doğruluğa tahammül edemiyordu" diyor.

Sultan İkinci Mahmut ve ulemâ da Sadrâzam Alemdâr aleyhine dönmüşlerdi. Bu dönüşün sebebi, İttifak Senedi ile padişahın selâhiyetinin biraz kısılması, ulemânın ise; kendilerine itibar edilmemesiydi.

Hamiyetli ve vatanperver Alemdâr'ın İstanbul'a gelişi, çökmekte olan devleti kurtarmaya yönelikti. O niyetle işe başlamıştı. Fakat İstanbul'un bir değil birkaç yüzünün, dalkavukluk, entrika, sefahat dolu muhiti ve zehirli-zehirsiz çiçekleri, bu yiğit ama cahil, kahraman ama gafil adamın başını döndürdü. Dünyanın incisi ve şahdamarı onu da avcunun içine ve kollarının arasına alarak istediğini yapmaya ve yaptırmaya başladı.

Alemdâr ciğerlerine depo ettiği Rumeli dağlarının saf (temiz) havasını İstanbul'da çabuk bitirdi. Günden güne boğulmanın yanında öz değerlerini tamamen kaybetmeye başladı; tohum toprağa uymamıştı.

Alemdâr artık arkadaşlarını lüzumsuz ve düşmanlarını her türlü değerden mahrum görüyordu. Üstelik bir eli yağda bir eli balda İstanbul paşalarının yaşayışını da benimsemişti.

Zaman geçtikçe ıslahat işleri hızını kaybetti. Rusçuk Yârânı kendilerini eğlence ve rehavete kaptırdılar. Bunlar mühim işleri görüşmek bahanesiyle her gece birbirinin konağında toplanırlar; biraz (sözde) müşavereden sonra, konakların zemin katlarında hazırlanan eğlence salonlarına inerler ve sabaha kadar, en nadide kadınların kucaklarında, kuştüyü yastıklarda zevkin doruğuna çıkarlardı. Kucaklarında sabahladıkları güzel kadınlarla gaflet uykusu ile günlerini geçirirlerdi.

İçlerinde en temkinli olduğu bilinen Kaptân-ı Deryâ Ramiz Paşa, zevk ve safaya düşkünlüğü ve esir pazarından câriyeler satın almasıyla ün kazanmıştır. Bir masalda okumuştu; "Hatâi" denilen câriyeler varmış, her gece erkeğinin koynunda yatar, fakat sabahleyin yine bakire olurmuş. İstanbul'un içine ve taşralara kol kol esirciler ve mahsus adamlar saldı; kaç tane olursa olsun kendisine

Hatâi câriye bulup getirmelerini emretti. Konağı câriyelerle dolup taştı.

Diğer yandan Ramiz Paşa, Anadolu ve Rumeli'de el değmemiş, gün görmemiş güzellikte eşsiz topladığı 56 câriyeyi Alemdâr'ın sarayına göndermişti. Bunlar arasında Üçüncü Selim'in katline karışanlardan Anadolu Kazaskeri Hafit Efendi'nin Alemdâr'a takdim ederek bir süre sürülmekten (sürgün olmaktan) kurtulduğu Gürcü güzeli Kamertâp, eşine az rastlanır bir güzellikte idi.

Hafit Efendi Kamertâp isimli bu câriyeyi Alemdâr'a takdim ederken ona, "Ne yaparsan yap. Alemdâr'ın silahlarını çıkart. Din ve devlete hizmet etmiş olursun." diye emir vermişti.

Kamertâp sadece gözü, yüzü ve vücuduyla değil; beline kadar inen gül kokulu saçları ile de bir esmer güzeli idi. Serhat boylarının hür havasıyla ciğerlerini şişirip, vücudunu kuvvetlendiren Alemdâr Mustafa Paşa; Kamertâp'ın gül cemâline, tenine ve saçlarının her teline dokundukça elektriklenir, bu güzeller güzelinin anberi bile kıskandıran kokusunu ciğerlerine çektikçe mest olup, kendinden geçerdi.

Kamertâp'ın her dediğini yapan ve Sultan Mahmut'un ihtarına rağmen silahını çıkarmayan, divânda, selâmlıkta bile silahlı gezen Alemdâr; tutulduğu bu güzel ve cilveli kadının "Silahlarınızdan korkuyorum; onu çıkarın" şeklindeki işveleriyle kendisi kadar sevdiği silahlarından ayrılmıştır.

Alemdâr'ın Divân'a silahsız gelişi, o zamanın hükmünce kadın gibi silahsız gezmek çok çirkin olduğundan, Alemdâr Mustafa Paşa'nın kendi adamları arasında bile "Abe, bizim paşa da karılar gibi silahsız gezmeye alıştı; yazıklar olsun!" dedikodularına sebep olmuştu. Paşalarının bu durumuna üzülen adamların da çoğu memleketlerine döndüler. Onların bu tutumuna Alemdâr aldırmadı. 16.000 emin askeri vardı. Kadı Paşa'nın da komutasında 3000 kişi bulunuyordu. Bunlarla çok iş görebilirdi.

Cevdet Paşa diyor ki: "Alemdâr, eğilmez ve kuvvetli bir adamken, hasımları onu kadınlar vasıtasıyla mum gibi yumuşattılar Ve felâket kuyusuna attılar. Aslında doğru bir adamdı. Ve halis niye-

ti saltanatta fedakârca hizmet etmekti. Şanizâde'nin dediği gibi; eğer iyi arkadaşlara sahip olsaydı, din ve devlete misli görülmemiş hizmetler yapabilirdi. Lâkin dünyanın mizacını bilmediği cihetle mücerret (çıplak, tek, yalnız) bir âlet haline gelmiş, devlete musallat olan adamlar onu şehvet ummanına (denizine) gark edip (atıp) şuurunu elinden almışlardı."

Alemdâr'ın askerleri gümüş ve altınlı tozluklar, çaprast tabir olunan göğüs bağları, her biri ceviz büyüklüğünde gümüş düğmeler, gümüşten yapılma kundaklı tabancalar, tüfenk ve kılıçlar, En'âm keseleri, fişenklikler altında yürüyemez olmuşlardı. Subaylar da, şubare denilen kalpaklarını altından yapılmış şeritlerle süsleyip Hürmüzi denilen inciler yerleştirip etrafına şallar sarmağa ve askerlikle asla bağdaşmayacak şekilde elbise ve silahlarla sokak ve pazarlarda gezip dolaşıyorlardı.

Sekbânların bu şatafatı yanında, aylıklarının da ihtiyaçlarından fazla olması, köşe başlarında limon ve kömür satarak geçim çaresi arayan Yeniçeri gürûhunu kıskandırmakta olup, onların bir Ramazan akşamı Bâb-ı âli de iftara gidişleri ocaklının yüreklerinin yağını eritip, ciğerlerine ateş düşürdü. Bu ihtilal ateşi her an parlamaya hazır hâle gelmişti.

Diğer yandan Alemdâr ve Yârânı, İstanbul esnafını çok zor duruma sokan bir emir yayınladılar. "İşi, sanatı ne olursa olsun, esnaf gençlerinden vücut yapısı askerliğe müsait olanlar, haftanın belirli günlerinde askerlik eğitimi yapacak, talime gelmeyenler esnaflık yapamayacaklar"dı.

Bu arada Yeniçerileri körüklemek için bayramdan sonra "Yeniçeri Ocağı kaldırılacak" diye ortaya bir söz de atılıverince, ocaklılar bütün bütün huylandılar. Alemdâr ve arkadaşlarının aleyhinde Bab-ı âli duvarlarına:

"Rumeli'den geldi bir çıtak
Bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak!"

yazılı yaftalar yapıştıracak kadar ileri gitmişlerdi. Bizzat Sultan Mustafa ve taraftarlarının teşvik ve idare ettikleri bu harekete karşı saray ve padişah telaşsız gibiydi. Alemdâr ve Rusçuk Yârânı

aleyhindeki tehlikenin iyice belirmesi üzerine tecrübe sahibi bazı samimi dostları bu işin kötüye gideceğini (varacağını) anlayarak, Alemdâr'ın bir müddet için Edirne'ye giderek orada oturmasını ve Rumeli kuvveti ile yeniden İstanbul'a gelmesini tavsiye etmişler ise de, Alemdâr, Yeniçerileri hakir görüp, bir takım manav, leblebici, kayıkçı baldırı çıplakın bir şey yapamayacağını söyleyip işi hafife almıştı.

Hâlbuki düşmanı(nı) küçük görmenin ne büyük bir hata olduğu, tarihin tozlu sayfalarında dün gibi taze durmaktadır. Hint filozofu Beydebâ'nın sözüdür: "Ateşin, borcun, hastalığın ve düşmanın küçüğü yoktur."

Yeniçerilere göre ise Yeniçeri Ocağı aleyhinde söz söylemek "küfür"dü. Ocaklılar, Ramazan başından beri Alemdar'ı bir yerde sıkıştırıp öldürmek üzere gizlice görüşüyorlardı. Alemdâr ve arkadaşları ise vurdumduymaz ve hazırlanan suikasttan gafil idiler.

Faaliyetlerine devam eden ocak zâbitleri işi laftan çıkararak fiiliyata geçirmek için aralarında gizli bir cemiyet vücuda getirmişlerdi. Bu hususta dokuzuncu ağa bölüğü oda başısı ve zâbitleri(subayları) ile yedinci ve elli altıncı cemaat ortalarından bazı usta ve zâbitler bu cemiyetin üyesiydiler. Ramazan münasebetiyle bazı davetlere giden Alemdâr'ın yolda giderken veya gelirken öldürülmesine karar verilmiş ve fedailer de seçilmişti. Fakat bu suikast tertibatı haber alınmış olduğundan Alemdâr'ın muhafızları artırılmıştı.

Ramazanın yirmi yedinci Kadir Gecesi (14 Kasımı 15 Kasıma bağlayan gece) Sadrâzamların, Şeyhülislâmların iftarına gitmeleri âdet olduğundan Alemdâr da o akşam Şeyhülislâm Esat Efendi'nin Divan yolunda Atik Ali Paşadaki konağına gitmişti. İftardan sonra Sadrâzam teravih namazı için Ayasofya Câmiine gidecek olan padişah alayına yetişecekti. Hakikaten Alemdâr Mustafa Paşa iki taraflı kalabalık bir halk kütlesi arasından muhafızları tarafından güçlükle yol açılmak suretiyle câmiye kadar gitmiş, orada padişahın alayını karşılayıp namazdan sonra İkinci Mahmut'un avdetinden (dönüşünden) sonra Bâb-ı âli'ye gelip yatmıştı.

Böyle gece gidişlerinde önceden haber alınan suikast tertibatına engel olmak için Sadrâzamın etrafındakiler her an hareket halinde idiler. Alemdâr'ın, Şeyhülislâm konağından Ayasofya'ya gidişi esnasında suikast korkusuyla, kötü bir duruma düşmemek için yol açanların halkı sağa, sola iterek değnek ve kamçı ile dövmelerinden dolayı bazı adamlar yaralanmış idiler. Dövülenler yaralı ve bereli hâlde Yeniçeri ve Cebeci kahvelerine giderek şunları söylediler:

"Bizler ehli İslâm olduğumuz halde, zerre kadar günahımız yokken bizi dövmek, bize hakaret etmek neden lâzım geliyor? Bir haydut geldi, bir padişahı tahtından indirip zorla mührü aldı, hâlâ şevketlü padişahımıza yaraşan kulluğu göstermiyor. Birtakım hainlerin sözüyle ulemâyı ve ocaklıyı kaldırmak, fukarayı ayaklar altına almak istiyor. Biz niçin korkuyoruz? Elhamdülillah bizler onun yanındaki aşağılık gürûhundan kat kat fazlayız. Müslümanlığımızı ve Yeniçeriliğimizi anlatmalıyız."

Bu yakınmalar ocaklının işine geldi. Zaten bir olay çıkarmak, Alemdar'ı ortadan kaldırmak için hazırlanmıştılar. Kahvelerde Alemdâr aleyhine ağza alınmayacak söz söylüyorlar ve halkı kendi yanlarına çekmek için de hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Halkı kendi yanlarında bulunca (da) cesâretleri daha da artıyordu. Bu sırada "Hükümet, Yeniçeriliği kaldırmağa karar verdi" diye haberler yayılıyordu. Bu sözler, hoşnutsuzluğun, nefretin ateşini yelpazeliyordu. Ocaklılar telâşla dokuzuncu bölüğün kışlasında toplanıp; "Bir müddet daha geçerse Sekbânlar çoğalıp başa çıkamayız. Şimdiden çaresi bulunmalı" diye aceleden Alemdâr'ı ortadan kaldırmayı kararlaştırdılar. Gayet basit bir plan kurdular. "Yangın Var" diye bağırılacak, Sadrâzam yangın yerine gitmek için çıkınca öldürülecekti.

Önce yangın numarasını denediler, yangın söndürmek rolüne soyunup tulumbalar çıkarıldıysa da kendilerinden başka inanan olmadı. Suikaste uğrayacağını hisseden ve haber alan Alemdâr Mustafa Paşa, yangına gitmek gibi bir ihtiyatsızlıkta bulunmadı. Ocaklıların hevesleri kursaklarında kaldı.

Yeniçeriler, Alemdâr'ın bu tuzağa düşmediğini görünce hazırlamış oldukları ikinci plan üzerine Sadrâzamı, yalnız olduğundan onun konağını basıp işini bitirmeğe karar verdiler. Bunun üzerine saat yedi sularında kışlalarından çıkıp ve parola olarak "Sabahtır" sözünü kullanıp, önce Ağa Kapısına vardılar. Yeniçeri Ağası Mustafa'ya, kararlarını icrada yardımcı olmasını teklif ettiler. Mustafa Ağa, nasihate başlayınca hemen orada parçaladılar. Sessizce Bâb-ı Âli'nin etrafını kuşattılar. Alay Köşkü'nde büyük kapının üzerindeki kethüda kapısının altına getirdikleri otları (samanı) dökerek ateşe verdiler. Dükkânlardan koşup gelen Sekbânları öldürdüler. Sonra yangın telâşıyla Alemdâr'ın dışarı çıkmasını beklediler.

Uykudan kalkarak işten haberdar olan ve durumun ciddiliğini anlayan Alemdâr Mustafa Paşa, hemen Harem dairesinden selâmlık kısmına geçmeğe teşebbüs etmiş, fakat yangın ve duman sebebiyle Zulveçheyn denilen ve harem ile selâmlık dairelerinin birleştiği yer olan kısmından ileri gidemeyerek geri dönmeğe mecbur olmuş ve derhal Tomruk dairesine güçlükle inerek, yardım için oradaki büyük cenk davullarını çaldırarak askerlerini toplamak istemişti. Fakat bu hâdiseden haberdar olmayan ve kendilerine bir talimat verilmemiş olan Sekbânlardan bir yardım gelmemişti. Zaten Yeniçeriler de bunlara haber göndererek;

"Bizim işimiz ocağımızın düşmanı olan vezirlerdir. Onun işi tamam oldu. Sizler başımızla beraber arkadaşlarımız, Bektaşi tarikatında yoldaşlarımızsınız. Kışlalarınıza buyurunuz, rahat olunuz" gibi aldatıcı sözlerle zavallıları şaşırtmışlardı. Hakikaten bunların meydana gelen hadiseden haberleri yoktu. Bu yüzden bazıları Yeniçerilerin davetine icabet ederek eşkıyanın arasına karıştılar.

Davul çaldığı halde askerinin gelmediğini gören Alemdâr, dehşete düştü. Yanındaki bölük başlarından bazıları: "Burada düşman eline düşmektense ahırda bulunan atlara binerek eşkıya topluluğunu yarıp geçelim ve selâmetle çıkabilirsek dışarıdaki Sekbânlarla birleşelim" dedilerse de Alemdâr, "Elbette bize yar-

dım gelir, o zamana kadar pusudan cenk edelim" diyerek etrafındakileri Harem dairesindeki mahzene soktuktan sonra kendisi de köleleriyle beraber mahzene girip dışarıdan yaklaşmak isteyenlere kurşun atmaya başladı.

Yangını görüp silah sesini duyanlar sokaklara dökülüp meraklarını gidermeye çalışırken, Yeniçeriler: "Bu yangın bildiğiniz yangın değildir" deyince, iyiler evlerine kaçıyor, kötüler ise, silahlanıp eşkıyaya karışıyorlardı. Böylece Bâb-ı âli'nin etrafı insan denizi hâline geliyor, Alemdar'a yardım gelmesi ümidi kesiliyordu. Serseriler bu sırada ellerine geçeni yağma etmeye ve Paşa Kapısı'ndan çıkanlara saldırmaya başladılar.

Bu sırada bir kısım eşkıya, Behiç Efendi'nin konağına gitmişse de kaçtığından dolayı onu bulamamışlardı. Aynı şekilde Reisülküttap (Dışişleri bakanı) Galip Efendi'nin konağına gitmişler; Efendi, yanında 60 kadar Sekbân bulunduğunu söylemiş. Yeniçeriler de bunları yanlarına alarak, ev halkına " Safânızla olun" deyip ayrılmışlardır.

Yârândan Refik Efendi, vakayı haber alınca doğru Defterdâr Tahsin Efendi'nin evine gitmiş, kendisini dayanmaya teşvik etmiştir. Ocaklılar eve gelince bunlar silaha sarılmışlar ve çarpışmaya başlamışlardır. İş biraz uzayınca ocaklı bir top getirerek, ihtar atışı üzerine, konaktaki Sekbânlar da gelenlere katılmışlardı. Bunun üzerine Tahsin Efendi civardaki evlerden birine sığınmışsa da yakalanmış; Ağa Kapısı'na götürülürken öldürülmüş, ayağına ip takılarak sürüklenmiş; cesedi kapıya bırakılmıştır. Bu arada Refik Efendi de yakalanarak parçalanmıştır.

Bu sırada Kaptân-ı Deryâ Ramiz Paşa Sekbânlara cephane dağıtarak sarayın kale kapılarını topla muhafaza altına almıştı. Aynı şekilde Kadı Paşa da Selimiye Kışlası'ndaki askerine cephane dağıttı ve o tarafın korunmasına çalışarak işin sonunu beklemeye başladı.

Bu esnada hâlâ mukavemet eden Alemdar'a yardım edilmemişti. Cevdet Paşa bunu "Velhasıl gevşeklik ve korkaklıkla Alemdâr Paşa'ya imdat (yardım) edilmedi, fırsat kaçtı, eşkıya

gittikçe şımardı. Belki de Alemdâr'ın ikbâlinin kararması, bazı büyüklerin arzusu olduğundan imdadına varılamadı" diye anlatmaktadır. Bundan anlaşıldığına göre, saltanat makamı İkinci Mahmut ve ricâli, Alemdar'ı gözden çıkardığı anlaşılıyordu.

Alemdâr Mustafa Paşa mahzen içinde dışarıdakilerle vuruşmaya devam ediyor ve yaklaşanları kurşunla öldürüyordu. Yeniçeriler, mahzene yaklaşamıyor etrafını çevirip uzaktan mukavemet ediyorlardı. Alemdâr, âsilerin haykırışlarına ve onlardan gelen kurşunlara kulak asmayıp olağanüstü bir yiğitlikle ikindi vaktine kadar dayanmış ve yardım gelebilmesi için hayli vakit kazanmıştı. Ne yazık ki Ramiz Paşa, süratle ve cesûr hareket edecek ve askeri kumanda edebilecek kabiliyette bulunmadığından, Rumeli askeri toplanamadı. Başka bir yerden de -padişahtan- Alemdar'a yardım gelmedi.

Mukavemete devam eden Alemdâr'ın ümidi kesilmiş, takati de bitmek üzereydi. Yeniçeriler mahzene yaklaşamadıklarından arka taraflardan bir yerini delip kurşunla Alemdar'ı vurmak üzere kazma ve kürek tedarik ettiler. Alemdâr pencereden görerek maksatlarını anladı, kararlaştırdığı (aklından geçirdiği) son tedbirin vakti geldiğini kavradı. Maiyetinde bulunan masum câriyeleri ve delikanlıların kurtulması için mahzenden seslenerek, subaylardan birkaç adam istedi ve bunları birer birer ocağın ırzına emaneten teslim eyledi. Yalnız baş kadını en seçme câriye ile sadık vefalı harem ağası kendi arzularıyla kendisinden ayrılmamışlardı.

Bundan sonra Alemdâr, vaktiyle mensup olduğu 42. Bölüğün odabaşını isteyip teslim olacağını bildirdi. Yeniçeriler buna sevinerek ona ustayı bulup gönderdiler. Usta Odabaşı, pencere önüne vardığında, Alemdâr içerden şu ibretli satırları söyledikten sonra, ağzını bir yağlı kurşunla ebediyen kapattı:

"Bire devlet hainleri, ben sizin ocağınıza suikast edecek olsaydım, şimdiye kadar hepinizi mahv edemez mi idim sanırsınız? Siz içinizdeki kargaşalık sebebiyle Devlet-i Âliye'yi harap edecek olduğunuz ve hiçbir söz dinlemediğiniz, herkese malûmken ben yine sizin ocağınızı yaşatmaya ve ıslaha çalıştım.

Kışlanıza çeşme yaptırdım, size bunca, ihsân ettim. Şimdi bana yardım edecek ve başkalarına karşı koyacakken, onlarla birleşip bana hıyanet ediyorsunuz. Sizin gibilerin sözüne güvenip de size teslim olup kıyamete kadar kötü anılmayı kabul eder miyim? Gayret ve yiğitlik kalesinden avrat gibi kendi ihtiyarımla çıkıp gider miyim sanıyorsunuz, bire filânlar?!"

Alemdâr, gayret ve cesaretini artırarak yeni baştan tabanca ve tüfeğiyle kendini savunmaya başladı. Kendisinin üzerine varmaya da kimse cesaret edemiyordu. Bunun üzerine Yeniçeriler kazma, kürek, külünk ve küskü ile mahzenin arka tarafını yıkmaya çalışırken bir kısmı da merdiven kurarak kubbenin üstüne çıkıp delmeye başladı. Gerisini Cevdet Paşa şöyle anlatıyor:

"Alemdâr Paşa delik açıldığı takdirde kendisini kurşunla orada öldüreceklerini anladı. Boş yere ölmek yiğitliğe sığmazdı. Bu ana kadar gayretle sebat edip bir yerden yardım erişmesini beklemişti. Artık tamamiyle ümidini kesmişti. Tasavvur ettiği son tedbirin icrası zamanı gelmişti. "Ateşe evet, utanmaya hayır" kaidesince "Allahü Ekber Kebira!" diyerek tabanca ile cephaneye ateş etti. Dehşet veren bir gürültü ile mahzenin kubbesi gök kubbesine doğru fırladı. Üzerinde bulunan birkaç yüz Yeniçeri kuş gibi havaya uçtu, yakında bulunanlar taşların çarpmasıyla telef olarak cehennemin yolunu tuttu."

Bazı yazarlar, Alemdâr'ın ölümüne Sultan Mahmut'un bile bile göz yumduğunu ve hatta vakanın meydana gelmesine kendisinin zemin hazırladığını söylerler.

İhtilalciler, Alemdâr'ın öldüğünü iyice bilmedikleri için, onu mahzenin enkazı arasında aramaya başladılar. Cesedini bir türlü bulamıyorlardı. Bu sebeple müthiş bir korkuya uğradılar. Kendisinin gizli bir yoldan kaçmış olmasının ve şimdi hayatta bulunmasından şüpheleniyorlardı. Üç gün müzakere ve müşavereleri bir tarafa bırakarak o yeri alt-üst ettiler.

Yangın sönmeye yüz tutunca, arife gününe tesadüf eden Cuma günü, ateşin etrafında o kızgın pervaneler gibi dolaşan mal, altın, mücevher arayıcıları, Paşa Kapısı'nın harem tarafından atılan la-

ğım yerini kazdıkları sırada gördükleri demir kapıyı açtıktan sonra, tesadüf edilen ikinci bir kapıyı da açtıktan sonra, tesadüf edilen mahzende hiç bozulmamış üç ceset gördüler. Bunlar Alemdâr ve kendisini terk etmemiş baş kadını ile sadık Harem ağasının cesetleri idiler. Yanlarında altın ve mücevherlerle dolu keseler, çekmeceler vardı. Bunlar birbirlerini yercesine yağma edildi.

"Bayraktar Paşa bulundu" diye Ağa Kapısına müjdeciler gitti. Sonsuz bir sevinç duydular. Hepsi de cesedin yanına birikti. Yeniçeriler, Alemdâr'ın boynundaki mühr-i hümâyûnu çıkarıp, ağalarına teslim ettikten sonra, Paşanın naaşını çırılçıplak soyarak ayaklarına ip bağladılar. Ermenileri ve Rumları çağırarak onu ayağından sürükleyerek At Meydanı'na kadar sürüttüler. Kendileri de hakaret ederek arkasından gittiler. Önde gidenler: "Savulun haydi, açılın, çabuk, hazır olun, işte Sadrâzam Mustafa geliyor!" diye bağırıyorlardı. Bu gibi maskaralıklar, rezilâne sözler ve gürültülerle At Meydanı'na geldiler. Bununla da kalmayan âsilerin yaptıkları insanlık dışı vahşeti Kalost Arapyan dehşetle anlatıyor:

"Vahşiyâne bağrışmalar, gürültüler, hayhuylarla, Sadrâzamın cesedini, iki ayaklarından iki ağaca baş aşağı astılar. Karga sürüsü gibi toplanmış bu nankör âsiler tekrar rezilce hareketlere başladılar, daha ileri gelenleri de ağzına pislik dolduruyor ve Hindistan'dan gelen güzel kokulu tütsüler yerine, önüne pislik yığarak onu tütsülüyorlardı. Bazıları da önünde divânda bulunuyormuş gibi eğleniyorlar, yine bazıları da korku içinde karşısında el pençe divân duruyorlardı. Kimisi de sopa, değnek ve kürekle cesedine vurarak 'Ne için bize cevap vermiyorsun, bakmıyorsun?!' diyor; bir kısmı da lahana koçanları ile eğleniyorlardı."

Üç gün ağaçta baş aşağı asılı kalan cesedi yerinden indiren ocaklılar; ilk defa yaptıkları gibi çamurlarda yuvarlayarak, kaldırım taşlarına çarptırarak cesette, insan çehresi bırakmadılar. Sonra da Yedikule dışındaki bir battal kuyuya attılar. Bu arada Kethüda Refik ve Defterdâr Tahsin Efendiler de öldürüldüler.

Alemdâr'ın cesedi 19 sene burada kaldıktan sonra Yeniçe-

ri ocağının kaldırılmasını müteâkip, Sadrâzam Benderli Selim Paşa'nın emri ile kemikleri çıkarılarak, Yedikule sûru yanında yüksek bir yere gömülmüş ve İzzet Molla tarafından yazılan kitâbe mezar taşına hakkedilmiştir (oyulmuştur). İkinci Meşrutiyetin (1908) ilânından sonra, Tarih-i Osmâni Encümeninin araya girmesi üzerine, kemikleri oradan da çıkarılarak, Defterdâr Tahsin Efendi'nin kemikleri ile beraber, Gülhâne Parkı karşısındaki Zeynep Sultan Câmii mezarlığına gömülmüştür.

Alemdâr Mustafa Paşa'ya sevgi ve hayranlığını esirgemeyen Cemal Kutay; onun ölümüne üzülürken, kişiliği hakkında da şu ilginç satırları yazıyor:

"Alemdâr'ın Yedikule surlarının dışındaki kör kuyuya atılan cesedi orada senelerce kaldı. Hiçbir vicdan sahibi çıkıp da, Moskoflara (1804-1805) savaşlarında en ağır darbeyi vuran, ülkeyi Yeniçeri haydutluğundan kurtarmak, millî ordunun temelini atmak için canını veren, adil, merhametli, cesûr ve yiğit insan sokak köpeklerinin dişlerine terkedilmiş cesedinin üzerine birkaç avuç toprak atmaya cesaret edemedi.

Alemdâr Mustafa Paşa'nın kör kuyudaki kemiklerinin üzerine toprak atıldı ve üzerine taş dikildi; ta ki İkinci Meşrutiyet ilan edilene kadar...

Alemdâr Paşa'nın asıl yeri, bir gün yazılacak olan Millî ordunun kuruluş tarihindedir. Ünlü İngiliz tarihçisi Thomas Carlyle tarihî şahsiyetler için şöyle bir hükme varır: "O şahsiyetler, hayatlarında bağlı kaldıkları gayeleri için başkalarını rahatsız etmeyecek şekilde ölüme gidebilmiş ve bu yolda nefislerine hâkim olabilmişlerse tarih sahifelerindeki yerlerine lâyıktırlar. Çünkü büyük ve kudretli zannedilen nice şahsiyetler vardır ki, yaklaşan ölüm tehlikesi önünde, birkaç zaman daha yaşayabilmek için yürüdükleri yolu kendi elleriyle kapamışlardır."

Bilinir ki Alemdâr Mustafa Paşa, ümmi idi. İlmin ancak mertlik ve ahlak ile beraber yürüdüğü zaman fazileti temsil edebileceğinin kanlı, fakat ibretli bir ispatı oldu...

Alemdâr'ın feci âkıbetinden sonra bu hâdise senelerce unutul-

mamıştı. İstanbul'un her köşe ve bucağında yıllarca bu ihtilalden bahsolunmuş, bu hususta hakikate birçok masallar da karışmıştır. O devirde yazılan bu destan Derviş Osman adında biri tarafından kaleme alınmış ve yıllarca halkın dilinden düşmemişti.

Fransız kâfiri tuttu bu işi
Ali Efendidir fitnenin başı
Cihanda gelmemiş bunun bir eşi
Görün gaziler der Yeniçeri

Mustafa Paşa fermânlar yazar
Defterdâr efendi tedbirin düzer
Ocaklı kulları hilesin sezer
Yürün keleşlerim der Yeniçeri

Geldi Rumeli'nden nice bin Çıtak
İslâmbol içinde kanlar akacak
Kadir gecesinde yediler bıçak
Kesin kelleleri der Yeniçeri

Açıldı bayraklar yürüdü asker
Hacı Bektaş Ocağı kahraman bekler
Nizâm-ı ceditler bir satır ister
Urun aslanlar der Yeniçeri

Sahur taâmında yediğim yağlı
Dört yanım ateştir kollarım bağlı
Kara kın içinde kılıçlar zağlı
Kıymayın canıma der Mustafa Paşa

Alın emaneti kıyman canıma
Nazlı kölelerim gelsin yanıma
Defterdâr efendi girdi kanıma
Aman gaziler yazıktır bana

Mustafa Paşa kaldı arada
Ocaklı der ki mühür nerede
Ölmüşse vezir eğer kulede
Leşini sürüyün der Yeniçeri

Hacı Bektaş ocakları uyandı
Eğri kılıç al kanlara boyandı

Yeniçeri cephaneye dayandı
Dayanın gaziler der Yeniçeri

Bir Kırım Tatarı girdi saraya
Çarhacı Ali Paşa düştü oraya
Nazlıdır kethüda bey gelmez buraya
Sürüyüp getirin der Yeniçeri

Öksüzler babası dünyadan göçtü
Mektep çocukları duâya geçti
Ocaklı kullarına mahzunluk düştü
Onun için ağlarım der Yeniçeri

Derviş Osman bunu söyledi
Hızır geldi bize imdat eyledi
Behiç ile Ramiz firar eyledi
Tutun mel'unları der Yeniçeri.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ MAHMUT DEVRİNİN OLAYLARI

Milliyetçilik Akımlarının Osmanlı İmparatorluğunda Yayılması

OSMANLI DEVLETİ ÇOK ULUSLU BİR İMPARATORLUKTU. Çeşitli ırk, dil ve kültürlere sahip olan toplumlardan oluşan Osmanlı'nın sahip olduğu ülkeler (sınırlar) içerisinde 18. yüzyıl sonlarından itibaren Fransız ihtilalinin doğurduğu Milliyetçilik akımı süratle yayılmış, devletin bünyesinde açılan yara gittikçe derinleşmiş, bunun sonucunda dış güçlerin (başta Rusya-Fransa olmak üzere) desteği ile bağımsızlık hareketleri baş göstermiştir.

Başta Rusya, Panislavizim propagandası ile kendileriyle aynı mezhepte olan Osmanlı'nın akciğeri olan Balkanlar'daki Osmanlı Hristiyan tebaayı sürekli olarak isyana kışkırtmışlardı. Napolyon, Avusturya ile Campo Formio (Kampo Formiyo) antlaşmasını imzaladıktan sonra, Akdeniz'i Fransız gölü haline getirmek amacıyla Dalmaçya kıyılarıyla Balkanlar'da milliyetçilik, dolayısıyla bağımsızlık hareketlerinin yayılmasında büyük çabalar göstermişti.

Napolyon, Mısır'ı almaya karar verince, bu düşüncesini kolayca gerçekleştirmek yolunu aradı. Rumları, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başladı. Komutanlarına "Rum halkını elde et-

mek (kazanmak) için elinizden geleni yapınız. Eğer halkın bağımsızlığa eğilimi varsa bağımsızlık duygusunu (fikirlerini) körükleyiniz (harekete geçiriniz)"emrini vermişti.

Bir süre sonra komutanlardan aldığı raporlarda, emirlerinin başarıyla uygulanıp, çok iyi sonuçlar alındığını öğrenince, "Yunanistan'da gelişen milliyetçilik tutuculuğu, dinî tutuculuktan daha güçlü olacaktır" diyerek, Rumlara gemilerle pek çok silah ve cephane sevk edilmiştir. Napolyon, işgal ettiği Mısır halkını da aynı biçimde Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya teşvik etmiştir.

Mısır'ı istilâ ederken padişahın emriyle ve Müslümanlara hizmet etmek maksadıyla geldiğini ileri süren Korsikalı General Napolyon, Osmanlı Devleti'nin kendisine karşı savaş açması üzerine Mısır milliyetçiliğini de körüklemeye ve dolayısıyla Arapların asabiyesini tahrike çalıştı. "Mısır Mısırlılarındır" prensibini ortaya attı ve Mısırlı olmayan Osmanlı memurları yerine Mısırlıları getirmeye çalıştı. Hatta 600 Mısırlı genci Fransa'ya gönderip özel bir eğitimle yetiştirerek onlar vasıtasıyla Arap Milliyetçiliğini geliştirmeyi bile düşündü. Napolyon bu düşüncelerini tam mânâsıyla yerine getirmeye muvaffak olamadı ise de, Fransızların Mısır'ı boşaltmasından sonra Kölemen (Memlûk) beylerinin çoğu "Mısır Mısırlılarındır" düsturuna bağlı kaldılar.

Öte yandan Fransızlar, Mısır ve Doğu Akdeniz'den çekilmelerinden sonra da Osmanlı halkları arasında milliyetçilik kışkırtmalarını sürdürmüşler, Rumca, Ermenice ve Türkçe'ye çevirttikleri milliyetçiliğe ait çeşitli eserleri Osmanlı Devleti'nin sınırları içindeki memleketlere göndermişlerdir. Bunun üzerine Paris elçisi olan meşhûr Halet Efendi, hükümetini uyarmışsa da pek başarılı olamamıştır. Hristiyan tebaalar arasında milliyetçilik ve dolayısıyla bağımsızlık hareketleri hızla yayılmaya devam etmiştir. Bu durumda da Osmanlı Devleti için içte ve dışta son derece tehlikeli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların ilki Sırp Ayaklanması'dır.

Sırp Ayaklanması

NAPOLYON İLE RUS ÇARI ALEKSANDR, TİLSİT ve Efrut'ta Osmanlı topraklarını paylaşmak için anlaşmaya çalıştıkları sıralarda Osmanlı Devleti zamanla bünyesinde yer alan değişiklikler sebebiyle parçalanmaya elverişli bir hâl almıştı. Parçalanmanın ilk büyük ve önemli hareketi, Üçüncü Selim devrinde başlayan ve İkinci Mahmut zamanında gelişerek muhtariyet (bağımsızlık) verilip prenslik kurulmasıyla son bulan Sırp isyanlarıdır.

Fatih Sultan Mehmet Sırbistan'ı fethedip Osmanlı sınırları içine aldıktan sonra buraya da adil bir yönetim getirmişti. Sırplara dil ve din hürriyetiyle kendi kendilerini geleneklerine göre idare etmek imtiyazları da verilmişti. Sırplar, genellikle tarımla uğraşırlar ve o dönem şartlarına göre çok mutlu bir yaşam sürerlerdi. Bu nedenle de bu şartları kendilerine sağlayan Osmanlı Devleti'ne son derece bağlı ve sadık kalmışlar, 18. yüzyılın ortalarına kadar da devlete karşı herhangi bir sorun çıkarmamışlardı. Fakat Sırpların bu tutum ve durumları birden değişti, daha doğrusu değiştirildi. Bunu dış güçlerin yanında, bizim sözde idarecilerimiz de ateşlediler.

Özellikle Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda Sırp toprakları çok kere savaş alanı oldu ve Sırp memleketleri de oldukça yıkıma uğradı. Avusturya ve Rusya ajanları Sırplar arasında milliyetçilik ve istiklâl fikriyle duygularını uyandırmaya çalıştılar. Böylece Sırbistan'da mevcut huzur ve güven ortamı yavaş yavaş bozulmaya başladı. Bütün bu olumsuz etkinliklerin tesiriyle bazı Sırplar, Avusturya ve Rusya'ya yakınlık duymanın yanında, onların ordularında askerlik yapmaya bile başladılar.

Yakınçağ başlarında iç ve dış sorunlarla uğraşmak zorunda bulunan Osmanlı Devleti, Sırplara yönelik söz konusu propagandaları gereği gibi önleyememekte idi. Sırbistan'da daha önce kurulmuş adil ve hoşgörülü düzen süratle bozulmaya başladı. Sırplar, kalelerde oturan Yeniçeri dayılarının keyfi muamelelerine maruz kalmaya başlamışlardı. Böylece devletin merkezî otoritesinin zafiyete uğraması sonucunda Sırbistan'da keyfî bir yönetim hâkim duruma gelmiş bulunuyordu.

Yeniçeriler reâyayı koruyan ve Sırpların arasında "baba" diye anılan Hacı Mustafa Paşa'yı öldürüp, Pazvantoğulları ile Sırbistan'da terör havası estirdiler. Diğer yandan ağır vergiler Sırpların ayaklanmasını daha da kamçıladı.

Osmanlı Devleti'ne karşı tam mânâsıyla isyan durumuna gelmiş bulunan Sırplar; henüz isyan hareketine girişmeden önce Sırp ileri gelenlerinden oluşan bir heyet Yeniçerilerin baskı ve zulmünü arz etmek üzere İstanbul'a gelerek Sultan Mahmut'un huzuruna çıktı. Bunun üzerine Sultan Mahmut şikâyet konusu olan bu durumun düzeltilmesini istedi. Bunun üzerine Sırbistan'da bulunan Yeniçeri dayıları Sırpların bu şikâyetlerine öfkelenerek Knez adı verilen belli başlı Sırp kodomanlarından birkaçını öldürdüler. Bu olay üzerine silahlanan Sırplar, Yeniçerilere karşı saldırılara geçerek Sırp isyanını başlatmış oldular. (4 Şubat 1804).

Sırp âsileri, dağa çıkmış, eşkıyalık yapmış ve Avusturya ordusunda görevde bulunmuş "Kara Yorgi" adında bir Knezi başkan seçtiler. Yorgi, kendiliğinden başlamış olan savunma hareketlerini sistemleştirdi ve Balkanların klasik muharebe usûlü olan gerillâyı

kabul etti. Bu arada Kara Yorgi ayaklanmaya katılmaktan çekinen Sırp köylülerine "Bu hareketin padişaha karşı değil, ancak onun buyruğuyla buradaki Yeniçerileri bertaraf etmekle görevlendirildiğini" ilân etmek suretiyle onların kendilerine katılmalarını söyledi.

Bu taktik, Yeniçeri düşmanı bazı Müslümanların kendisine yardımlarını sağladı. Belgrat'ın muhasarasında Bosna Valisi Bekir Paşa'dan bile yardım gördüler. Bu katılım ve yardımlardan memnun olan Kara Yorgi valilere "Sırp halkı hiçbir zaman âsi değildir. Onlar, padişahın vezirini Belgrat muhafızı Mustafa Paşa'yı öldürmüş olan Dayılardan öç almak istiyorlar; devlete karşı isyan edenler, Belgrat'taki Dayılardır" demek suretiyle onların Dayılara yardım göndermelerine engel oldu. Öte yandan İstanbul'da yapılan bir toplantıda "Dayıların âsi oldukları, bu nedenle onlara yardım edilmemesi" kararlaştırıldı. Bu sıralarda Belgrat'ta ayaklanma başlamıştı. İstanbul bunun bastırılması için Bosna Valisi Bekir Paşa'yı görevlendirdi.

Bekir Paşa, Belgrat'a girerek yakalattığı dayıları öldürtmek suretiyle şehirde devlet hâkimiyetini yeniden işler durumuna getirmeyi başardı. Daha sonra kendisiyle işbirliği yapmakta olan Sırp çetelerinin dağılmasını istediyse de, Sırpların ağır istekleriyle karşılaştı: Belgrat muhafızı paşanın yanında bir Sırp temsilcisinin bulunması, genel bir affın ilân edilmesi, eski vergilerin istenmemesi, Yeniçeri dayılarının yola getirilmesi sırasında harcanan paraların devletçe ödenmesi, kiliselerin onarılması, çanların çalınıp haç konulmasına izin verilmesi gibi istekler söz konusu oldu.

Osmanlı Devleti Sırpların bu şartlarını kabul etmedi. Bunun üzerine Kara Yorgi, Sırp Millet Meclisini (Skupçina) topladı. Skupçina, Kara Yorgi'yi baş Knez seçerek Sırbistan'ın istiklâlini (bağımsızlığını) sağlayıncaya kadar Osmanlı Devleti ile savaşmaya karar verdi.

Bu sırada Ruslar, Eflâk ve Boğdan'a girmişlerdi. Osmanlı-Rus savaşı başlamıştı. Çar, Sırp âsilerine, Türklere karşı beraber savaşmak teklifinde bulundu. Sırplar bu teklifi sevinçle karşıladılar.

Rusya'nın Sırp askerlerine yardımı ile isyanın yeni bir safhası başlamış oluyordu. Sırplar, Ruslar'dan her türlü yardımı görüyordu. Rus subayları Sırp kuvvetlerini eğitmeye başladılar. Karadağ da Sırplara katıldı. Kara Yorgi, Napolyon ile de temasa başladı ve ona Avusturya'daki bütün Sırpları da isyan ettirmeyi vadetti. Avusturya, Rusya'nın himayesindeki kurulacak bir Sırp devletini kendi çıkarları için desteklemedi. Sırbistan, böylece Rusya ve Avusturya arasında bir anlaşmazlık konusu haline gelmişti. Avusturya Başvekili Metternich doğmakta olan Sırbistan hakkında şunları söyledi:

"Doğmakta olan Sırbistan, Rusya ile Avusturya arasında bir oyuncaktan başka bir şey değildir. Böyle olmaktansa Sırbistan'ın Türklerde kalması daha hayırlıdır"

Ruslar, 1812 Bükreş Antlaşması metnine, Sırbistan'ın muhtarlığına yol açabilecek bir madde koydular. Kara Yorgi, bu maddenin tatbiki sırasında bağımsızlığa denk teşkil edecek imtiyazlar istedi. Osmanlı Devleti bunun üzerine Sırp meselesini kökünden çözmeye karar verdi.

Bosna, Vidin ve Niş'ten hareket eden Hurşit Paşa orduları, Kara Yorgi kuvvetlerini ezerek az zamanda Belgrat'ı almaya muvaffak oldu. Yorgi Avusturya'ya sığındı.

Sırplar, başlattıkları ayaklanma hareketlerinde başarılı olamamaları üzerine yine Rusların yardım ve destekleriyle, uluslararası politik ortamdan faydalanarak, Viyana Kongresi'ne (1814) bir heyet göndererek, Avrupa devletlerinden Sırbistan'ın bağımsızlığa kavuşması yolunda müdahalelerde bulunmalarını istediler. Ülkesine sınır olacak olan bağımsız ya da yarı bağımsız bir devletin kurulmasına kendi dış siyasetine aykırı bulan kongre başkanı Avusturya Başbakanı Meternich kongreye hâkim olması nedeniyle Sırpların isteklerinin gündeme alınmamasını sağladı.

Sırplar, yalnız kalmakla beraber, tekrar isyan hareketlerine başladılar. Miloş Obrenoviç adında zengin bir domuz tüccarını baş Knez yaptılar. Bu sıralar Rusya, Napolyon tehlikesini tamamen bertaraf etmiş bulunuyordu. Sırpların lehine müdahale et-

mesi ihtimalleri baş göstermişti. Böyle bir müdahaleyi önlemek için Osmanlı Devleti, Miloş'u baş Knez tanıdı, arkasından da kaleler Osmanlı kuvvetlerinde kalmak şartıyla Sırplara vergileri kendilerinin tahsil etmeleri, Knezlerini kendilerinin seçmeleri ve bunlara yönetimde görev verilmesi, adaletle hareket etmeleri, kilise ve okullar için bir takım haklara sahip olmaları gibi oldukça geniş imtiyazlar verdi.

Bir süre sonra Miloş Obrenoviç, Rusların yardım ve desteğiyle yeniden isyana girişmek üzere Sırbistan'a gelen Kara Yorgi'yi öldürterek görünüşte Osmanlı Devleti'ne bağlılığını göstermiş oluyordu.

İşte bütün bu gelişen isyan hareketleri ve siyasî olaylardan sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak bir Sırbistan Prensliği kurulmuş oldu. Bu sonuçla, Osmanlı Devleti sınırları içindeki diğer Hristiyan topluluklar da bunu örnek alarak bağımsızlık mücadelesine atılacak ve isyana girişeceklerdir.

Yunan İsyânı

OSMANLI DEVLETİ'NİN SINIRLARI İÇİNDE YER alan Hristiyan halklarından birisi de Rumlardı ve imparatorluğun her tarafına dağılmışlardı. Büyük şehirlerde ve deniz kıyısı kentlerinde daha kalabalık idiler. Çoğunlukla bulunduğu yerler Mora, Teselya ve Ege adaları idi.

Aralarında Ortodoks kilisesine bağlılıkları ve dil birlikleri bulunan Rumlar, Fatih devrinden itibaren diğer Hristiyan halklara oranla bir takım imtiyazlara sahip bulunuyorlardı. Öyle ki genellikle Hristiyan devlet yönetiminde kullanılmakla birlikte, Divân ve Elçilik tercümanlıkları, Eflâk ve Boğdan Voyvodalıkları gibi son derece önemli görevler verilmekteydi.

Rumlar, Balkanlardaki öteki Hristiyan halklara oranla daha üstün bir konuma gelmişlerdi. Bunlardan ayrı olarak Osmanlı Devleti, özellikle Rum köylüsüne adil bir yönetim, din ve dinî hürriyetleriyle birlikte mülkiyet hakkı tanımıştı. Böylece Rumlar, imparatorluk sınırları içinde son derece güvenli ve mutlu bir şekilde yaşıyorlardı.

Rum tüccar ve gemilerin durumu, Rum köylüsüne göre çok daha elverişli idi. Rum gemileri, Türk bayrağı altında Akdeniz

ticaretinin büyük bir kısmını da yapıyorlardı. Güney Rusya'nın her türlü ürünleri ve en çok buğdayını Avrupa'ya taşımakta idiler. Odesa, Marsilya, Trieste, Londra ve Liverpool'da birer Rum ticaret kolonisi kurmuşlardı. 1816 yılında Rumların 600'e yakın ticaret gemisi vardı. Kuzey Afrika korsanlarına karşı kendilerini korumak için bu gemiler kuvvetli bir şekilde silahlandırılmıştı.

İstanbul'da oturan Fenerli Rumlar, diğer Rumlara göre daha da imtiyazlıydı. Patrikhâneye özerklik tanınmıştı. Türlü eyaletlere gönderilen papazlar, hep Rum'dular. Fenerli Rum Beyleri de Eflâk ve Boğdan Voyvodalıklarında, Divân'da ve Elçiliklerde tercüman olarak kullanılırdı.

Yeniçağın başlarına kadar Avrupa'da bir Yunan problemi yoktu. Fakat yeniçağın başından itibaren Hümanizm ve Rönesans akımları sonucunda, aydın kitlede eski Yunan sevgi ve dostluğu büyük çapta başlamıştı. Özellikle 18.yüzyılda bu dostluk ve hayranlık doruğa ulaşmıştı. Nitekim Voltaire, Andre Chenier, Byron, Goethe, Victor Hugo gibi ileri gelen Avrupalı aydınlar, Rumların bağımsızlığını destekleyen ve Osmanlıların aleyhine, birçok yayınlarda bulundular. Bütün bu yoğun etkinlikler sonucunda Avrupa kamuoyunda Rum bağımsızlığı lehinde geniş bir ortam oluşturulmuş oldu.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin rakipleri Rusya ve Avusturya idi. Bu ikili, fırsatını buldukça, ayrı ayrı veya birlikte, Osmanlı Devleti'nin içten çöküşünü hızlandırmak adına çalışıyor; bunun için de Yunanlılar arasında "milliyetçilik" duygusu üzerinden egemenlik düşüncesini yaymaya çalışıyorlardı. Bununla da yetinmeyen Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'na koyduğu maddelerle, Rum bağımsızlık hareketlerini destekleme siyasetini açıkça göstermiş oldular. Diledikleri yerlerde konsolosluklar açmak, İstanbul'da bir Rus kilisesi kurmak ve Ortodoks tebaa lehinde Osmanlı nezdinde teşebbüslerde bulunmak gibi maddelerin arka planında, Rumlar arasındaki "milliyetçilik" propagandasının rahatça yapılabilmesi düşüncesi yatıyordu.

Bununla da yetinmeyen Rusya, Avusturya ile hazırladığı Grek

Projesi ile eski Bizans İmparatorluğunu yeniden diriltmek için işbirliği yaparak, Yunan isyanının önünü daha da açtı. Kiliselerin de işbirliği ve destekleriyle açılan okullarda, küçük Rum çocuklarını özel bir biçimde eğitilip yetiştiriliyorlardı. Bağımsızlık sorununu özellikle işleyen gazeteler yayınlanırken, Avrupa'nın birçok merkezlerinde, Yunan-Helen dostluğu dernekleri kurulup etkinliklere başlatıldı.

Yunanlıların bağımsızlığı için birçok cemiyetler oluşturuldu. Bunlar arasında, Rumları bir teşkilât içinde Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmaya hazırlayıp başlatan ve yöneten Etnik-i Eterya adlı bir cemiyet vardı. 1814'de Odesa'da, ikisi Rum, biri Bulgar olmak üzere, üç kişilik bir tüccar grubu tarafından kuruldu.

Cemiyetin gayesi, sözde eğitim ve öğretimi Osmanlıların Hristiyan tebaası arasında yaymaktı. İlk ve esaslı amacı ise, başkenti İstanbul olacak olan eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek idi. Perde arkasında cemiyeti idare eden Yunan Patriği; onun da arkasında cemiyetin gerçek yöneticisi Rus Çarı'nın harp yaveri Aleksandr İpsilanti idi.

Cemiyete girenler gerektiğinde servetlerini ve hayatlarını feda etmeye ve cemiyetin projeleri hakkında tam bir sır tutmaya yemin etmişlerdi. İmparatorluğun her tarafında cemiyetin şubeleri açılmıştı. İzmir, Sakız, Misolongi, Bükreş, Yaş, Yanya, Triyeste belli başlı şubelerdi. Cemiyetin bütün çalışma ve etkinlikleri, tam bir gizlilik içinde yürütülüyor, bunu sağlamak için de ant içiliyor, bazı rütbeler ve özel şifreler kullanılıyordu. "Bigaraz" padişahı, "Muhibbi insaniyet" Rus çarını, "Ziyade meşgul" Sadrâzamı ve "Kaynana" Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'yı ifade etmekteydi.

Böylece oldukça güçlenen bir duruma gelen Etnik-i Eterya'nın ulaşmak istediği ilk amaç; Mora'da bağımsız bir Yunan devleti kurmak idi. Daha sonra da sırasıyla Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik, Ege adaları, Girit, Batı Anadolu ve Kıbrıs'ı hakimiyet ve sınırları içine almaktı. Bundan sonra ise son amaçları olan Kuzey Anadolu'da eski Rum Pontus Devleti'ni yeniden kurduktan sonra İstanbul'u alıp Bizans İmparatorluğu'nu diriltmek idi. "Megalo

İdea" adı verilen bu düşünceyle, Rumların çaba ve önderliğinde eski Bizans İmparatorluğu yeniden kurulup güçlendirilecekti.

İşte bu amaçları gerçekleştirmek yolunda büyük ve sürekli çaba ve etkinlikler gösteren Etnik-i Eterya Cemiyeti, Rum halkını Osmanlı Devleti'ne karşı tam anlamıyla bir isyan konumuna getirmeyi başardı. Fakat Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'dan korkup çekinmeleri nedeniyle ayaklanmaya cesaret edemiyorlardı. Fakat Ali Paşa'nın İstanbul'la anlaşmazlığa düşüp arasının açılması üzerine Rumlar ayaklanmak için kolladıkları fırsatı yakalama imkânını elde etmiş oldular.

Mora ve dolayları, Ali Paşa'nın nüfuzunda bulunduğu için Rumlar kendisinden korkmakta idiler. Ali Paşa, Rumların bir ihtilal yapmak için hazırlandıklarını öğrenmişti. Rum olan doktoru vasıtasıyla Etnik-i Eterya'nın çalışmalarına dair pek çok bilgi edindiği gibi, komitecilerin bazı mektuplarını ve bu arada Yanya despotuna yazdıkları bir mektubu da eline geçirdi. Despotu çağırtarak mektubu "Okusanız da dinlesem" hitabıyla eline uzatınca, despota korkudan felç gelerek ölmüştü. Bunun üzerine Ali Paşa durumu İstanbul'a bildirdi ise de, Rum beylerinin kâtipliğinde ve çocuklarının mürebbiliğinde bulunan Halet Efendi, Tepedenli'nin kendisine önceden göndermekte olduğu hediyeleri (haracı) kesmesinden kızgın olduğu için Ali Paşa'yı padişaha kötülemeye, Rumları savunmaya başladı.

Diğer yandan da lâf olsun kabilinden Etnik-i Eterya üyesi bulunan Divân-ı Hümâyûn tercümanlarından Nikolo Moruzi'yi, durumu tespit ettirmek için Mora'ya gönderdi. Sahte raporda Moruzi'nin, Mora Rumlarının devlete kesinlikle bağlı olduğunu belirtmesi üzerine, Ali Paşa'nın vezirliği ve valiliği geri alındı. İşte bu olay Ali Paşa'nın isyanına neden oldu. Hurşit Paşa, Mora ve Ege'deki kuvvetlerle Ali Paşa'nın üzerine yürüdü. Böylece Ali Paşa'nın baskısından kurtulmuş olan Rumlar, ayaklanmanın zamanının geldiği kanısına vararak harekete geçtiler.

İsyan hareketinin lideri Aleksandr İpsilanti idi. Etnik-i Eterya cemiyetinin üyeleri, isyanın önce Mora'da başlamasını istedikleri

halde İpsilanti Rusların yardımını elde etmek, Eflâk ve Boğdan halkı ile Ortodoksları harekete geçirmek suretiyle, Balkanlar'da Sırp, Rumen ve Bulgarların da katılacağı büyük bir isyan çıkmasını sağlamak amacıyla ilk ayaklanmayı Eflâk ve Boğdan'da başlatmak istiyordu.

Hâlbuki Eflâk ve Boğdan halkı, Mora Rumları gibi idare edilmiyordu. Burası bir derece muhtarlık idaresine sahipti. Halk ile onları idare eden Rum beyleri arasında bir menfaat birliği de yoktu. Sırplar ve Bulgarlar, Rumların yanında herhangi bir harekete katılmayı akıllarından bile geçirmiyorlardı. Bu yüzden Eflâk-Boğdan isyanı sonuçsuz kaldı.

İpsilanti 3000 kişilik bir kuvvet ile Yaş üzerine yürüyerek bu şehre girmeye muvaffak oldu. Eflâk ve Boğdan'daki Türk kuvvetleri, az olmakla beraber, İpsilanti'nin kuvvetlerini dağıttılar ve kendisi de Avusturya'ya sığınmak zorunda kaldı. Eflâk ve Boğdan isyanı tam bastırıldığı sıralarda Mora'da Rumlar baş kaldırdılar.

Mora'da bu isyanın başarı ile son bulması için şartlar daha uygundu. Bu bakımdan Eflâk ve Boğdan'ın tersine gelişmek imkânlarını buldu. Mora'da halkın tamamı isyana katıldı. Papazlar isyanın idaresini ele aldılar. Patras Patriği (piskoposu) Pol Germanos, ortaçağlarda Piyer Lermit'in yaptığı gibi, bütün Rumları Türklere karşı savaşa davet etti. İsyan bu suretle millî ve dinî bir karakter alarak gelişip, etrafını yakıp yıkmaya başladı.

Müslüman halk ve Türk zümresi, kalelere sığınmışlarsa da bu kalelerin büyük bir bölümü âsilerin işgaline uğramıştı. İsyana karşı koyanlar hunharca öldürüldü. Mora'nın merkezi Tripoliçe bile bu akıbetten kurtulamadı. Âsiler ele geçirdikleri şehirlerde buldukları Türkleri öldürerek mallarını yağma ettiler. Böylece Mora'daki ayaklanma Ege Denizi'ndeki adalara da yayılıp genişledi.

Eflâk-Boğdan ve Mora isyanları İstanbul'da büyük heyecan uyandırdı. Etnik-i Eterya'nın geniş isyan planı ve maksadı anlaşılınca, hiddete kapılan İkinci Mahmut, bütün Rumların kılıçtan geçirilmesini emretti ise de, devlet erkânının girişimleri sonunda, ancak suçlu görülenler cezalandırıldı ve gerekli bütün önlemler

alındı. Bu ileri gelen Rum görevlileri devlet hizmetinden alındı. İsyanda büyük ölçüde etkili olduğu tespit edilen Patrik Gregorios ve Fenerli Rum Metropolitleri birer birer idam edilmek suretiyle öldürüldüler. Patrik Gregorios'un öldürülmesinin nedenlerinden birisi (de) Rus Çarı Aleksandr Nikola'ya yazdığı mektuptur. Bu mektubun ilgi çekici satırları, dünü bugüne ve yarınlara bağlaması bakımından bir ibret vesikasıdır.

"Türkleri maddeden ezmek ve yıkmak mümkün değildir. Çünkü Türkler, Müslüman oldukları için çok sabırlı ve mukavemetlidirler; gayet mağrurdurlar ve izzet-i imân (yüksek imân) sahibidirler. Bu hasletleri dinlerine bağlılıklarından, kadere rıza göstermelerinden, ananelerinin kuvvetinden ve padişahlarına olan itaat duygularından ileri gelmektedir.

Türkler zekidirler ve kendilerini müspet yolda sevk ve idare edecek reislere sahip oldukları müddetçe de çalışkandırlar. Türklerin evvelâ itâat duygusunu kırmak ve manevî bağlarını parçalayıp, din sağlamlığını zayıflatmak lazımdır. Bunun da en kısa yolu, onları millî geleneklerine ve manevîyatlarına uymayan harici fikir ve hareketlere alıştırmaktır.

Manevîyatları sarsıldığı gün Türklerin çok güçlü ve kalabalık kuvvetler karşısında kendilerini zafere götüren asıl kudretleri sarsılacak ve artık onları maddî vasıtaların üstünlüğü ile de yıkabilmek mümkün olacaktır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'ni yıkmak için harp meydanlarındaki zaferler tek başına kâfi değildir. Yapılacak olan; Türklere bir şey hissettirmeden, bünyelerindeki bu tahribâtı tamamlamaktır..."

Patrik Gregorios patrikhânenin orta kapısında asılmıştır. Patriğin göğsüne asılan yaftada, kendilerine bahşedilen imtiyazlar belirtildikten sonra; "Allah tarafından müeyyed (sağlam, doğrulanmış) ve bekası (varoluşu) Ayât-ı Semâviyye (Ayetin hükmüne göre) ile sâbit bulunan din ve devlet aleyhinde işlediği hıyanetler" sayılıyor ve başkalarına ibret olsun diye idam edildiği ifade ediliyordu.

Kilise, patriğin asıldığı bu kapıyı o günden beri kapalı tutmak-

tadır. Bu kapıya "Kin Kapısı" adını verdikleri ve burada bir Türk'ü asmadan bu kapıyı açmamaya yemin ettikleri rivayet edilmektedir. Gregorios'un peşinden Kayseri, Edremit ve Tarabya Metropolitleri de Balık pazarında ve Kaşıkçılar hanı önünde Parmak Kapı'da idam edildiler.

Bu arada Rumlardan para aldığı ortaya çıkarılan madrabaz ve hokkabaz Halet Efendi de önce Konya'ya sürüldükten sonra idam edildiği gibi Tepedelenli Ali Paşa'nın da başı kesilerek İstanbul'a gönderildi. Tepedelenli'nin başını kestiren Hurşit Paşa da elindeki kuvvetlerle Mora âsilerinin üzerine yürüdü.

İstanbul'daki Rus elçisi Türklerin Hristiyanları ezdiğini iddia ederek, Hristiyanları kurtarmak için 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na dayanarak, Osmanlı hükümetinden Ortodoks halk için kesin bir güvence (teminat) verilmesini istedi. Bu isteğin kabul edilmemesi üzerine Rusya elçisini geri çağırdı. Bu olaydan sonra Osmanlı-Rusya ilişkilerinde ciddi bir gerilim baş gösterdi.

Türkiye ise Rusya ile bir savaşa tutuştuğu takdirde büyük devletlerin nasıl tavır takınacaklarını sordu. İngiltere ve Avusturya, Yunan âsilerine yardım etmenin ihtilal prensiplerini tanımak demek olacağını Rusya'ya ihtar ettiler. Esasında Rusya, kendi koruması altında bir Yunan devletinin kurulmasını istemekteydi. Fakat Rumlar tam bağımsız bir devlet kurma isteğini resmen ilân etmişti. Bu itibarla Çar âsilerden yüz çevirerek Osmanlı Devleti ile anlaşma yolunu tuttu. Esasında Rumlar, bu ayaklanma hareketlerini ancak Avrupa devletlerinin himaye ve desteğinde sürdürüp sonuçlandırmayı planlamışlardı. Bunun yanında büyük devletlerin Verone Kongresi'nde de Yunanlılar lehinde herhangi bir karar çıkmadı.

Avrupa devletlerinin isyan karşısında bu tarafsızlığına rağmen, Avrupa kamuoyu kesin olarak Yunanlıların lehinde idi. Hatta buna bir Müslüman-Hristiyan (Haç-Hilâl) kavgası niteliği vermekteydiler. Bu sebeple Avrupa'nın büyük şehirlerinde türlü isimlerle cemiyetler kurularak Yunanlılara her türlü yardımlarda bulunulmaya başlandı. Her rütbeden birçok yüksek görevli kim-

seler Yunanistan'ı savunmak için gönüllü yazıldılar. Bunlar arasında Napolyon ordusunda hizmet görmüş Albay Fabvier ile Richard Church ve Lord Byron da vardı.

Âsiler 1822 yılının Ocak ayında Epidor yöresinde bir meclis topladılar. Bu meclis Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân etti. Avrupa'da tahsil görmüş Mavrokordato adında birisi hükümet reisi oldu. Bundan başka Dimitri İpsilanti'nin başkanlığında 59 kişiden oluşan bir senato kurdular. Bu etkinlikler sonucunda Rum ayaklanmasının teşkilât bölümü böylece kurulmuş oldu.

Osmanlı Devleti isyanın hakkından gelmek için büyük gayretler sarf etmesine rağmen başarılı olamadı. Yeniçeriler önceden de görüldüğü gibi, askerlikten hiçbir şey anlamıyorlardı. İsteksiz isteksiz savaşırken çok kere perişan oluyorlardı.

İkinci Mahmut, bitmek bilmeyen bir mücadeleye son vermek için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Gerçekten de Mehmet Ali Paşa'nın modern ve düzenli askerleri Vehhabi, Kıbrıs ve Girit ayaklanmalarının bastırılmasında büyük yararlıklar göstermişlerdi. Rum ayaklanmasının Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki adaları birbirinden ayırması sonucunda Mısır'ın ticarî etkinliklerini sekteye uğratacağını düşünen Mehmet Ali Paşa, padişahın bu isteğini Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla kabul edeceğini bildirdi. İsteğinin yerine getirileceği vaadini alınca oğlu İbrahim Paşa'yı Mora seferine memur etti.

İbrahim Paşa 60 savaş gemisi, 16.000 asker ve 150 sahra topu taşıyan 400 ticaret gemisi ile İskenderiye'den hareket etti. Rodos'ta Osmanlı filosuyla birleştikten sonra, kışı Girit'te geçirdi ve ilkbaharda Mora'ya geldi. Osmanlı Devleti'nin dört yılda bastıramadığı isyanı, İbrahim Paşa'nın düzenli kuvvetleri hızla bastırdılar. Mora kolaylıkla âsilerden temizlendi. Misolonki teslim oldu. Artık Rum isyanları son bulmuş sayılabilirdi. Fakat tam bu sırada Avrupa devletlerinin işe karışmasıyla isyan yeni bir safhaya girmiş oldu.

Aleksandır'ın ölümüyle, yerine geçen Rus Çarı Birinci Niko-

la'nın Mora ayaklanmasına müdahalesi sonucunda Rum isyanı, uluslararası bir çekişme sorunu durumuna gelmiş oldu. Böylece her Avrupa devleti söz konusu sorunu kendi siyasî ve ekonomik çıkarlarına göre çözümleme politikası izlemeye başladı. Rumları destekleyip Türklere düşman olan Nikola, Mehmet Ali Paşa'nın Rum ayaklanmasına müdahalesini hoş karşılamadıktan başka onun Girit ve Mora'ya, dolayısıyla Doğu Akdeniz'e hâkim duruma gelmesini de çıkarlarına aykırı görmekteydi.

Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de yerleşmesi, İngilizlerin çıkarlarına da uygun gelmiyordu. Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir Mısır paşası veya kuvvetli bir Rusya yerine zayıf bir Osmanlı Devleti ve küçük bir Yunanistan, İngilizlerin işlerine daha çok yarayabilirdi.

Ruslar ve İngilizler İbrahim Paşa'nın Mora'da yaptığı sözde zulümlere son vermek için Saint Petersburg'da görüşmelere başladılar. Görüşmelerin sonunda imzaladıkları Saint Petersburg Protokolu ile (4 Nisan 1827) Yunanistan Osmanlı Devleti'ne vergiyle bağlı imtiyazlı bir devlet haline getirilecekti ve bütün Türkler Yunanistan ve adalardan çıkartılacaktı.

Bu protokol, bağımsız bir Yunanistan kurulmasına atılmış bir adımdı.

Protokol Avusturya, Prusya ve Fransa'ya bildirildi. Avusturya ve Prusya reddetti. Fransa protokola katılmak istediğini bildirmesi üzerine Londra'da İngiltere, Rusya ve Fransa arasında görüşmelere başlanarak Londra Antlaşması imzalandı (6 Temmuz 1827). Bu antlaşmada Türkiye, Saint Petersburg anlaşmasını kabul ettiği takdirde, âsilerle Osmanlı Devleti arasında bir mütareke yapılacağı ve bundan sonra Yunanistan devletinin kurulacağı, kabul etmediği takdirde protokolu imzalayan üç devletin Yunan âsilerine yardım ettikten başka Osmanlı Devleti'ni yola getirmek için onu baskı altında bulunduracakları yazılmıştı.

Navarin Olayı

OSMANLI DEVLETİ, TEK YANLI ALINAN KARARları, iç işlerine karışma niteliği gerekçesiyle kabul etmedi. Zira Rumlara bağımsızlık tanındığı takdirde, ileride imparatorluk içinde bulunan öteki toplumlara da bağımsızlık tanınması söz konusu olabilecek bu da Osmanlı Devleti'nin çöküşü anlamına gelecekti.

Osmanlı Devleti'nin bu kesin tutumu karşısında söz konusu Saint Petersburg ve Londra Antlaşmaları'nda alınan kararları, silah gücüyle kabul ettirmek amacıyla İngiltere-Fransa-Rusya, ortak askerî harekâta başlayarak Akdeniz'deki donanmalarıyla Mora'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkisini kesmek amacıyla kuşatmaya başladılar. Daha sonra da Osmanlı-Mısır savaş gemilerinin bulunduğu Navarin limanının giriş kısmını kontrol altına aldılar. Çok geçmeden müttefikler adına İngiliz Amirali Codrington, İbrahim Paşa'ya anlaşma önerisinde bulundu.

İbrahim Paşa, İngiliz Amirali Codrington tarafından müttefikler adına yapılan mütareke teklifini, padişahtan yetki almadıkça kabul edemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine üç amiral İbrahim Paşa'ya bir ültimatom göndererek Türk ve Mısır donan-

malarıyla askerlerinin Mora'dan çıkmalarını istediler. Ültimatom kabul edilmedi.

Bunun üzerine Fransa-İngiltere-Rusya müttefik donanması Eylül 1827'de Navarin önüne geldiler. Bu arada Osmanlı-Mısır donanması Navarin limanında demirli bulunmakta idi. Fransız ve İngiliz amiralleri İbrahim Paşa ile görüşerek 25 Eylül'de bir mütareke akdettiler. Buna göre Osmanlı donanması Navarin'i terk etmeyecek idi. Zanto ve Milo adalarına çekilen müttefik donanması ani olarak 20 Ekim'de dostane bir havayla Navarin limanına girdiler.

Osmanlı ve Mısır gemileri hilâl şeklinde birbirlerine rampa etmiş, üç sıra hâlindeydi. Limana giren Haçlı gemileri savaş için bahane aramaya başladılar. Ateş gemisinin başka yere alınmasını istediler. Kabul edilmeyince, Mısır gemilerinden kendilerine ateş açıldığını ileri sürerek savaşı başlattılar. Karşılıklı süren top atışı sonunda 57 Osmanlı-Mısır gemisi ile altı bin asker kaybedildi. Haçlıların kaybı ise bin askerdi.

Daha önce, donanmada bulunan Çengeloğlu Tâhir Paşa'nın limandan çıkıp denize açılmasını teklifini kabul etmeyen, İbrahim Paşa'nın eniştesi Mısır Kaptanı Muharrem Ağa'nın yanlış planı hezimette büyük rol oynadı. Hilâl şeklinde üç sıra hâlinde demirlenmiş bulunan Osmanlı donanmasının yarısı savaşa dahi girmeden batırıldı.

Navarin deniz savaşı, Mora'da Türk kuvvetlerini üstün durumdan yenilmiş duruma soktu. Avrupa'da halk, Navarin olayını çılgın sevinç gösterileriyle karşılarken, Osmanlı Devleti'nin İslâm halkı arasında Navarin bir Haçlı savaşı kabul edildi. Navarin olayı, Osmanlı denizciliğine indirilmiş olan ağır bir darbe olmuş, üç kıtada kıyılara sahip bulunan devlet, adetâ donanmasız bir duruma düşmüştür. Bununla birlikte Sultan Selim döneminden itibaren modern bir eğitimle yetiştirilmiş bulunan yetenekli ve deneyli denizciler de kaybedilmiştir.

Osmanlı Devleti, ortada savaş durumu olmadığı hâlde donanmasını batıran üç devletten tazminât ve taziye (özür dileme) iste-

di; bundan sonra Yunan sorunlarıyla ilgilenmemelerini bildirdi ve Boğazları bütün yabancı devletlerin gemilerine kapattı. Bu öneri ve isteklerinin benimsenip kabul edilene kadar da adları geçen üç devletin elçileriyle bütün ilişkisini kesti. Bu elçiler Navarin olayının sorumluluğunu Türk kaptanlarına yükletmek için açıklamalarda bulundular. Ancak açıklamaları reddedilince İstanbul'u terk etmek zorunda kaldılar. Böylece Osmanlı Devleti ile Fransa-İngiltere-Rusya arasında siyâsi münâsebetler kesilmiş oldu.

Siyasî olayların bu yönde gelişmesini Rusya'nın siyasî amaçlarına uygun düşeceğini gören ve Osmanlı Devleti ile savaşmak istemeyen İngiltere ve Fransa endişeye kapıldılar; bu nedenle Rum ayaklanmasının bastırılması ve bir Osmanlı-Rus savaşını önleyebilmek amacıyla büyük çabalar göstermekte idiler. Bunun bir sonucu olarak her iki devlet Mısır askerlerini Mora'dan Mısır'a dönebilmelerinin sağlanması için Mehmet Ali Paşa ile anlaşma yaptılar. Bu anlaşma uyarınca İngiltere, İbrahim Paşa'nın kumandası altında bulunan kuvvetleri gemiler göndermek suretiyle Mısır'a nakletti. Fransa ise 30 bin kişilik bir askerî kuvvet sevk ederek Mora'yı geçici olarak işgal etti. Öte yandan bütün bu olayların cereyan ettiği sırada Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti.

1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı

RUSYA'YI HARP KONUSUNDA CESARETLENDİREN en önemli sebep, Osmanlı Devleti'nin Yeniçeri Ocağını kaldırması, donanmasının Navarin'de yakılması sonucu ordusuz ve donanmasız kalması idi. Rusya, Osmanlı yeni bir ordu ve donanma kurmadan onun üzerine atılmak istiyordu. Diğer yandan Rusya, 1812 Bükreş Antlaşması'ndan memnun olmadığı için bunun değiştirilmesini istemek üzere bir nota verdi. Bu nota bir harp sebebi idi.

Osmanlı Devleti savaşa hazır olmadığı için Rusya'nın bu teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Yine 1826'da imzalanan Akkerman Antlaşması'yla, Sırbistan'la Eflâk ve Boğdan'ın muhtariyetleri genişletildi. Rusya'ya, buraların iç işlerine müdahale hakkı tanındı. Bütün bu gelişmelerden rahatsız olan ve galeyana gelen halkımız, ilk fırsatta bunların değiştirileceği açıklaması yapılarak yatıştırıldı.

Rusya, büyük devletlerin Yunanistan'la ilgili isteklerini Osmanlı Devleti kabul etse bile onunla savaşmayı kafasına koymuştu. Öyle ki Rusya, Osmanlı Devleti'nin Avrupa tarafından kararlaştırılan Yunanistan'la ilgili antlaşmalara uymadığı ve Akkerman

Antlaşması'nın şartlarını yerine getirmediğini ileri sürerek (26 Nisan 1828)'de harp ilân etti.

Rusya ile savaşmaya gücü bulunmayan Osmanlı Devleti; özellikle Navarin olayından sonra Ruslara karşı güvensizlik duyup tepki göstermekte idi. İşte bu nedenle İstanbul'da düzenlenen Meşveret Meclisi'nde Rusya ile mücadele hususunda bir karar alındı. Alındı ama bu nasıl olacaktı? Donanma Navarin'de batırıldığı için bütün deniz kuvvetleri yok olmuştu. Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı için yerine kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adındaki yeni ve düzenli ordu, henüz tam anlamıyla geliştirilememişti. Bütün bunlardan başka İngiltere ve Fransa ile de siyasî ilişkiler kesilmiş, bu nedenle bunlardan herhangi bir yardım ve destek sağlamak da imkân dışıydı.

Bu sebepten yeni bir Türk-Rus harbinde Türkiye'nin başarı şansı yoktu. Bütün mesele, Mora'nın muhtariyetine kilitlenmişti. Harp taraftarları, Mora'nın muhtariyeti kabul edilirse, bunun diğer vilayetlere de sirayet edeceği endişesiyle Mora ile ilgili isteklerin yerine getirilmesinde direniyorlardı. İkinci Mahmut'un yanında kredisi olan devlet adamlarından Pertev Paşa, devletin içinde bulunduğu bu kötü duruma rağmen Rusya ile harbe girişilmesi gereğini şöyle belirtiyordu:

"Her ne kadar başarı umudu yoksa da, savaş yapmadan Mora Krallığı tanınırsa yol olur ve bu yol olma işi pek çok yerlere bulaşır. Bu nedenle, bütün gücümüzü sarf ettikten sonra zorunlu olarak Mora'nın bağımsızlığını tanırsak düşman her zaman bu gibi işler için bu denli ağır yükü üzerine alamaz."

Moltke'nin yazdıklarına göre ise, Osmanlı Devleti'nin yenileceğini bile bile savaşa girmesinin sebebi Sultan Mahmut'un tahtını kaybetme endişesi idi. Osmanlı kamuoyunda Avrupa'nın isteklerine karşı büyük bir galeyan vardı. Sultan, bu istekleri kabul ederse işbaşında kalması tehlikeye girecekti. İstanbul'da çok kişi ona isyan için diş biliyordu."

Sultan Mahmut'un çok güvenip takdir ettiği devlet adamlarından olan ve savaş yanlısı Pertev Paşa, padişahı savaşın gerekli

olduğuna inandırmayı başardı. Pertev Paşa ve yandaşları rüya tabirlerine bakarak savaşını kazanılacağını hatta Kırım'ın dahi geri alınacağını söylemekten kendilerini alamamışlardı. Bu komik durum bir bakıma Akşehir gölüne yoğurt çalmaya benziyordu! İşte hamaset nutuklarıyla yaratılan böyle bir ortamda ileri gelen devlet erkânı, ordu mensupları ve ulemânın katıldığı bir savaş meclisinde Rusya'ya savaş ilân edildi (20 Mayıs 1828).

Tuna Seraskerliği'ne Hüseyin Paşa, Varna Muhafızlığı'na Kaptân-ı Deryâ İzzet Mehmet Paşa ve Anadolu'ya da Mehmet Sait Paşa komutan olarak atandılar. Kuruluş aşamasındaki Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu Şumnu'ya hareket etti.

Diğer yandan Osmanlı sınırlarını aşan Rus kuvvetleri süratle ilerleyerek İshakçı'dan başka Tulçi, Maçin, İbrail, Hırşova kalelerini alarak Boğdan ve Bükreş'i işgal ettiler. Fakat Şumnu, Silistre ve Edirne yolu üzerinde savunma kuvvetlerinin önünde durdular.

1829'da Ruslar General Dibeyiç komutasında yeni başarılar kazandılar. Sadrâzam Mehmet Reşit Paşa'nın ordusu kesin bir yenilgiye uğradı. Silistre ve daha sonra Edirne Rusların eline geçti. İkinci Mahmut bu haber üzerine kendisini tutamayarak ağlamış, memleketin hâlini kendisinden gizleyen devlet adamlarına ağır sözler söylemiştir.

Edirne'nin ardından Kırklareli ve Lüleburgaz da Rusların eline geçti. Çanakkale Boğazı Rus filosu tarafından abluka altına alındı. İstanbul Boğazı yönünden de Rus saldırıları başladı. Bunun sonucu İstanbul'da açlık tehlikesi ortaya çıktı.

Ruslara karşı koymak için İstanbul'da yaşayan 12-24 yaşı arasında herkes silah altına çağrıldı. Seksen bin kişi gönüllü tahmin ediliyordu. Tasarlanan 80 bin kişilik gönüllü birlik ortaya çıksa idi Rus isteklerine direnilebilirdi. Beklenen olmadığı için Sultan Mahmut, İstanbul halkından çok dert yanmıştı. Sözlerinin her kelimesinden kâğıt ve kalem bile feryat ediyordu:

"Ne çare bizim halkımızda din ve iman gayreti yok ki, ittifak ile toplanıp da din ve devletleri uğrunda can ve baş feda etsinler! Moskoflar, Dersaâdetimiz'e (İstanbul'a) yaklaştıkları gibi, cümle-

mizin ne hâle girip şaşırdığını gördüm ve İstanbul halkı denilen heriflerin ne sûretle fesada kalkışacaklarını bildim ve anladım. Bu fenalık meydanda durur iken, kiminle sebat etmeli ve ret ile cevap verildiği takdirde ne veçhile savaşa tutuşmalı..."

Doğu cephesinde ise durum daha feci idi. Bu yönden saldırıya geçen Ruslar Kars, Ahıska, Anapa, Poti, Erzurum ve Bayburt'u ele geçirdiler. Batı'da Mora'da Rum ayaklanması yeniden başlatıldı. Ayaklanma Ege'deki adalara da sıçradı. Bu durumda Osmanlı Devleti, bir yandan Balkan ve Doğu cephelerinde Ruslarla savaşırken bir yandan da Fransa'nın açıkça desteklemekte olduğu Rum ayaklanmasıyla uğraşmak zorunda kaldı.

Şair Bayburtlu Zihni, Erzurum'dan sonra Bayburt'u da işgal ve tahrip eden Rusların tahliyesinden sonraki hazin manzarayı, Hart Destânında çok acıklı tasvir eder:

Erzurum küffâra biat edince
Figane bağlandı Bayburt diyarı
Gülü hâre kaldı bülbülü zâre
Soldu menekşesi gülberki bâri
Sabi sibyan hep zar elinden
Câmiler kan ağlar küffâr elinden
Bunların cümlesi Gaffar elinden
Yazılmış bozulmaz takdir-i Bâri

Rusların Osmanlı topraklarını işgalleri ve güneye inmeye başlamaları üzerine, kendi çıkarlarını tarih terazisine koyan Avrupa devletleri, endişeye düştüler ve Osmanlı-Rus savaşının kesin bir biçimde sona ermesini beklemeksizin siyasal bakımdan harekete geçtiler. Çok geçmeden de Londra'da bulunan Avrupa devletlerinin elçileri bir konferans düzenleyerek bir araya geldiler. Bu toplantıdaki müzakereler sonucunda bir protokol hazırladılar. Buna göre:

Mora çevreleriyle Kiklat Adaları'nı sınırları içine alacak olan bağımsız bir Yunan devleti kurulacak ve Avrupa devletlerinin seçecekleri bir Hristiyan prens tarafından yönetilecek; bu devlet her yıl Osmanlı Devleti'ne belli bir miktar vergi ödeyecektir. Bu pro-

tokol kararlarını Osmanlı Devleti'ne bildiren Avrupa devletleri bu kararlar doğrultusunda bir Yunan devletinin kurulmasını istedilerse de Osmanlı Hükümeti bunu kabul etmedi. Rusların başarılarına rağmen Çar Birinci Nikola ülkesinde baş gösteren huzursuzluk ve buhran nedeniyle son derece sıkışık ve güç durumda idi. Diğer yandan Edirne'ye kadar gelen Ruslar büyük zayiata uğramışlardı. Pek çok ruble harcadıkları gibi 50 bin insan ölmüştü. Ordu içinde pek çok asker tifüs ve sıtma hastalığına yakalanmıştı. İşin acı tarafı ise Rusların bu durumundan İstanbul'un haberi yoktu. Büyük devletlerin bastırması ile de sulh kapısı iyice açılmış oldu.

Osmanlı Devleti, Edirne'nin işgali sonucunda daha önce kabul ettiği "Akkerman Sözleşmesi" ile "Londra Protokolü" kararlarını kabul edip yerine getireceğini bildirmek suretiyle Rusya'dan barış istedi. Bu istek üzerine İngiltere ve Avusturya'nın da baskıları nedeniyle Çar Birinci Nikola Osmanlı Devleti'nin teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Bütün bu gelişmeler üzerine Osmanlı ve Rus delegeleri Sadık Efendi ile Kont Aleksi Orloff ile Kont Pahlen Edirne'de toplanarak barış görüşmelerine başladılar. Kısa süren görüşmeler sonucunda Edirne Antlaşması imzalandı (14 Eylül 1829).

Buna göre:

Prut nehri sınır oluyor, Tuna deltası Ruslara veriliyordu. Doğu Anadolu'da Poti, Ahıska ve Anapa Rusya'ya bırakılacaktı. Eflâk ve Boğdan'daki kaleler yıktırılacak, Türk askeri bundan böyle bu iki eyalette bulunmayacaktı. Sırbistan'la Eflâk ve Boğdan'ın imtiyazları artırılacak, Rus ticaret gemileri, Boğazlardan serbestçe geçebilecek, Rus halkından olanlar Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Londra'da imzalanan bağımsız Yunan Devleti'nin kurulmasıyla ilgili anlaşmaları kabul edecek, Ruslara on bölümde (on taksitte) ödemek şartıyla 10 milyon duka altın savaş tazminatı verecekti. Bu taksitler ödenene kadar Bulgaristan, Eflâk ve Boğdan, Kars ve Erzurum Rusya'nın işgalinde kalacaktı.

Moltke diyor ki: "Osmanlı Devleti aleyhine ağır şartlarda yapılan antlaşmanın Osmanlı halkı arasındaki akisleri büyük oldu. Sultan, Eylül'ün 14. günü daha ağır zaruretler altında demir gibi iradesinin eğilmesinden dolayı haftalarca Tarabya'daki sarayına kapanarak hüngür hüngür ağladı."

1828-1829 Türk-Rus Harbi'nin en önemli özelliği Osmanlı ordusunun hiçbir yerde Rus ordusu ile meydan muharebesi vermemiş olmasıydı. Osmanlı birlikleri yeni kurulmakta olan acemi askerler ve gönüllülerden meydana geldiği için düşmanla savaşmadan kaçmışlar, savaş yalnızca kaleleri savunan kale muhafızları arasında olmuş, bunlara yardım gönderilemediğinden kaleler düşmüştür.

Osmanlı-Rus savaşını sona erdiren Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca'dan sonra imzaladığı maddî, manevî en ağır antlaşmalardan biridir. Bu antlaşmaya göre Ruslar, işgal ettikleri Osmanlı topraklarının bir bölümünü geri vermekle birlikte Tuna ırmağının ağzında bulunan adalarla birlikte doğuda Kafkaslardaki stratejik bakımdan çok önemli konumda bulunan Ahıska, Anapa ve Poti'yi elinde tutmakla, Doğu Anadolu'yu kontrolleri altına almayı sağlamış oldular. Özellikle de doğu ve batı yönlerinde daha güneye inme imkânı elde ettiler. Ayrıca Yunanlıların bağımsızlığını gerçekleştirdikten başka Eflâk ve Boğdan'a haklar sağlamakla da Balkanlarda hâkimiyet alanını genişletmiş oldular.

Osmanlı Devleti'ne gelince; savaşta aldığı ağır yenilgi sonucunda imzalamak zorunda kaldığı Edirne Antlaşması ile doğuda ve batıda kaybettiği önemli konumdaki topraklardan başka, ödemek zorunda kaldığı savaş tazminatı sonucunda zaten bozuk olan ekonomik durumu büyük ölçüde zarara uğramış ve nihayet büyük Avrupa devletlerinin tehdit ve baskısı altına düşmüştür. Öte yandan bağımsız bir Yunan devletinin kuruluşu, Osmanlı Devleti'nin dağılmasında bir başlangıç noktasıdır. Çünkü türlü millîyetlere bağlı topluluklardan kurulmuş olan çok uluslu Osmanlı Devleti halkı için Yunan Krallığı bundan böyle bir örnek olacaktır.

Yunan devletinin kurulmasından sonra bir Türk gölü durumunda bulunan Ege Denizi, artık bu niteliğini yitirmiş oldu. Böylece Türkiye bir Ege sorunu ile karşı karşıya gelmiş oldu. Bu sorun hâlâ devam ediyor.

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşmasıyla toprak verişinden başka, artık Rusya'yı yenmek ve onu zararsız duruma sokmak için beslediği bütün ümitlerini de kesin bir şekilde kaybetmiş bulunuyordu. Bundan böyle Osmanlı Devleti'nin kendi askerî ve siyasî gücünden daha çok büyük Avrupa devletlerinin uygulamaya koydukları uluslararası denge prensibine bağlı bulunduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Son Osmanlı-İran İlişkileri

OSMANLI DEVLETİ İLE İRAN ARASINDA BİLHASsa mezhep yüzünden başlayan mücadeleler aralıklarla devam etmişti. On dokuzuncu yüzyıl başlarında ise ilişkiler genellikle dostça sürdürülmekteydi. Bu sıralarda İran hükümdarı olan Kaçarlardan Feth Ali Şah, Rusları Gürcistan ve Kafkaslardan uzaklaştırmayı amaçlayan bir siyaset izliyordu. Bu nedenle, başka devletlerden de destek sağlama çaba ve girişimlerinde bulunuyordu.

Feth Ali Şah, İmparator Napolyon'la ilişki kurması sonucunda bir Fransız generali, İran'a elçi olarak atanıp gönderilmişti. Feth Ali, Napolyon'un Ruslarla arasının bozulması sonucunda onun da kışkırtması üzerine Rusya'ya savaş açmıştı. Bu sıralarda Osmanlı Devleti de Ruslarla savaş halinde idi. İşte bu nedenle ortak düşmana karşı Osmanlı-İran yakınlaşması başlamıştı. Öte yandan İngiltere, Osmanlı Devleti'yle "Kaleyi Sultaniye Antlaşması"nı imzalamak suretiyle, Osmanlı Devleti'ne yönelmiş olan Fransız baskısını kaldırmış, İran'da bulunan Fransızlar da bu ülkeden ayrılmışlardı. Bütün bunlardan sonra bir Osmanlı-İran antlaşmasının yapılabilmesi amacıyla iki devlet arasında girişimler de başlamıştı.

Bunu izleyen günlerde Osmanlı Devleti İran'la olan anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması ve Rusya'ya karşı birlikte hareket edilmesi hususlarının belirlenebilmesi amacıyla Abdullah Efendi İran'a elçi olarak atandı. Kendisi Feth Ali Şah'a hükümetinin önerilerine karşı yerine getirilmesi mümkün olmayan bazı öneri ve istekler de bulundu. Bu istek ve öneriler bardağı taşırdığı için herhangi bir anlaşma sağlanamadı.

Osmanlı Devleti'nin bütün iyi niyet çabalarına rağmen Feth Ali Şah, Osmanlı elçisinin henüz İran'da bulunduğu sırada bir bahane bulup sevk ettiği bir orduyla Bağdat ve civarını yağmalattı. İki devlet arasının gerginleşmesine neden olan bu olaydan sonra Osmanlı Devleti, Şaha yeni bir elçi göndererek yağmalanmış olan malların geri verilmesini istedi ise de başarılı olamadı.

Diğer yandan Feth Ali, Ruslarla yaptığı savaşı kaybetti. 1813'de "Gürcistan Antlaşması"nı imzaladı; Karabağ, Derbent, Şirvan ve Bakü gibi önemli kentleri Ruslara terk etmek zorunda kaldı.

Feth Ali, içine düştüğü bu güç durumdan kurtulmak ve Osmanlı Devleti ile dostluk kurmak için İstanbul'a bir elçi göndermişti. Böylece iki devlet arasındaki ilişkiler normale döndü ise de bu durum yine uzun sürmedi. Çünkü yanardöner Ali Şah, samimi değildi ve Rusya'ya kaptırdığı araziye karşılık, Osmanlı'dan toprak alarak batıya doğru genişlemeyi düşünüyordu. Osmanlıların, zorba ve âyânları sindirmek üzere giriştiği hareket sırasında, Doğu Anadolu'daki aşiret beylerinin kendisine yanaşmasından faydalanmaya kalktı. Ve Kürt beylerinden destek gören İran ordusu, 1820 yılında Kağızman'a kadar uzanarak çevreyi yağmaladı.

Feth Ali Şah, Tepedelenli Ali Paşa'nın ve Mora Rumları'nın isyanı dolayısıyla da, taarruz vaktini iyi ayarlamış, fırsatı ganimet bilmişti. 1821 yazına doğru sınır tecavüzlerini iyice hızlandırınca, Bağdat ve Erzurum taraflarında iki ayrı cephe açıldı. İranlılar, Bağdat cephesinde üst üste yenilmelerine rağmen, Erzurum cephesinde başarılı oldular. Toprakkale, Erzurum, Erciş, Bitlis ve Muş'u işgal ettiler.

Ertesi yılın baharında, Mahmut Celâleddin Paşa kumandasındaki Osmanlı öncü kuvvetleri, Toprakkale'yi kuşattılar. Şahın oğlu Abbas Mirza, aşiretlerin de yardımıyla bu kuvvetleri yenmesine rağmen (Mayıs 1822), ordusunda çıkan kolera salgını yüzünden şaşkına döndü. Ordusunun büyük ölçüde kayıplara uğraması nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldı. Öte yandan Irak cephesinde de kolera salgını başlamıştı. Gittikçe yayılıp genişleyen Rum ayaklanmasıyla uğraşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti de İran'la savaşı sürdürmek istemiyordu. Böylece her iki devlet temsilcileri Erzurum'da bir toplantı düzenleyerek barış görüşmelerine başladılar. Nihayet iki taraf temsilcileri, 1746 yılında imzalanan barış antlaşması kapsamı Dördüncü Murat devrinde 1639 yılında imzalanan "Kasr-ı Şirin Antlaşması"nın şartları esas alınarak 28 Temmuz 1823'de "Erzurum Barışı" imzalandı. Bu yeni antlaşmadan sonra, artık Türkiye ile İran arasında savaş olmayacaktır.

Fransızların Cezayir'i İşgali

RUSYA, YUNANİSTAN'IN KURULMASINA YARDIM etmekle, hem Osmanlı Devleti üzerinde baskısını artırmış, hem de Balkan yarımadasındaki kendi cinsinden olan Slavlar arasında nüfuz ve itibarını çoğaltmıştı.

Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı tampon olarak kullanan İngiltere'ye gelince Yunan Krallığı'nın kurulmasıyla, Doğu Akdeniz'de gelişmek üzere bulunan Mısır sergerdesi Mehmet Ali'nin de önünü kesmiş bulunuyordu. İngiltere ve Rusya ile rekabet eden Fransa, Akdeniz devleti olduğu için, Yunanistan'ın kurulmasıyla mevcut Akdeniz dengesinin kendi aleyhine bozulduğunu görerek Cezayir'i almaya kalktı.

Büyük Türk Amirali Hızır Reis (Barbaros Hayrettin Paşa) tarafından fethedilerek Osmanlı Devleti'nin sınırları içine alınan (1533) Cezayir, daha sonra zapt edilen Tunus ve Trablusgarp ile birlikte Osmanlı yönetiminde "Garp Ocakları" adıyla teşkilâtlanmıştı.

Osmanlı Devleti'nin muhtar (yarı resmi) sayılabilen deniz gücünün bulunduğu Garp Ocakları, Osmanlı Devleti'nin Batı Akdeniz'e hâkim olmasında başlıca rolü oynamıştı. Cezayir, özellikle

Akdeniz'in tek giriş-çıkış kapısı durumunda bulunan Cebelitarık Boğazı'nı denetim altına alma imkânına sahip olmasıyla da son derece önemli bir konumda bulunuyordu.

Cezayir, Osmanlı padişahının atadığı "Beylerbeyi"ler tarafından yönetilmekte idi. İlk olarak Barbaros Hayrettin Paşa beylerbeyi olarak atanmıştı. Fakat daha sonra Osmanlı Devleti'nin zayıflaması sonucunda merkezî otorite de zaafa uğramış, Yeniçeri ocağı ileri gelenleri tarafından seçilen Dayılar, yönetime hâkim duruma gelmişlerdi. Gittikçe kuvvetlenen bu Dayılar, Vali'nin işlerine karışmaya başladılar. Bu zorbalardan Baba Ali, 1799'da, Vali'yi kaçırtarak Cezayir'in idaresini tamamen eline aldı. Osmanlı Devleti, bu oldu bitti olayını tanıdı ve bundan böyle Cezayir'in idaresi maalesef Dayılar tarafından görülmeye başladı.

Cezayir Dayısı, ocak tarafından seçilir ve padişah tarafından bu seçim tasdik edilirdi. Teşrifatta Cezayir valisi Mirimiran ve bâzen de Rumeli Beylerbeyisi payesi (ünvanını) taşırdı. Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne bağlılığını, Dayı'nın ara sıra İstanbul'a gönderdiği hediyelerle, Padişah'ın, Dayı'ya yolladığı hil'at ve paye teşkil ederdi. Ülkenin iç yönetiminde bağımsız bir durumda olan Dayılar, dış siyasette de bağımsız idiler. Herhangi bir devlete gerektiğinde savaş ilân ederler ve onunla barış antlaşması yapabilirlerdi. Fakat, bütün bu özelliğine rağmen Cezayir, hukukî bakımdan, bir Osmanlı toprağı sayılmakta idi.

Cezayir Dayıları, Barbaros'un korsanlık mesleğine bağlı kalmışlardı. Akdeniz tüccar devletleri, ticaretlerinin güvenliğini sağlamak için Cezayir Dayısı'yla anlaşmak zorunda idiler. Fakat on sekizinci yüzyılda Avrupa devletlerinin, sanayinin her dalında olduğu gibi gemi yapımında da ilerlemeleri ve Osmanlı Devleti'nin ve dolayısıyla Cezayir'in bu gelişmelere sahip olmamaları sonucunda, Akdeniz'de hâkimiyetleri kaybolmaya (zayıflama) başlamıştı. Hâkimiyet İngiltere'ye geçmişti.

1815'de toplanan "Viyana Kongresi", İngiltere'nin önerisi ile korsanlığa son verilmesini karar altına aldı. İngiltere, bu kararın yürürlüğünü sağlamaya memur edildi. 1816'da Lord Exmont ko-

mutasında büyük bir İngiliz filosu, korsanları cezalandırmak üzere harekete geçerek Cezayir'i topa tuttu ve Dayıların gemilerini batırdı. Böylece deniz kuvvetlerini tamamen yitiren Cezayir Dayıları, İngiltere ve Hollanda ile Cezayir'de esir bulunan Hristiyanların salıverilmesi ve Hollanda ticaret gemilerine saldırmamaları, İspanya'dan alınan esirlere kurtuluş parasını ve donanma masraflarını vermeyi kabul etti.

İngilizlerin Cezayir'i zayıflatması Fransızlara yaradı. Osmanlı-Rus harbinde Osmanlılarım ağır bir yenilgiye uğraması ve Cezayir'de de durumunun bir kat daha kötüleşmesi Fransa'yı harekete geçirdi. Fransa, Cezayir'i işgal ederek Batı Akdeniz'de bir sömürge kazanmak niyeti besliyor ve bunu gerçekleştirmek için de fırsat kolluyordu. Nitekim çok geçmeden de bu fırsatı yakaladı.

Bu sıralarda Cezayir Dayısı, dünya politikası bir yana kendi varlığından bile habersiz, mağrur ve kibirli bir zât olan İzmirli Hüseyin Paşa idi. Fransız ticaret gemilerinden birkaçını zaptederek Fransa ile bozuşmuştu. Dayı Hüseyin, bu gemileri Fransa'dan alacağına karşılık tutmak istiyordu.

1797'de Hüseyin Paşa, Fransa'nın Direktuvar hükümetine buğday ve 5 milyon frank borç para vermişti. Krallık dönemine geçen Fransa'dan bu borç istenmesine rağmen birtakım nedenlerle ödeme durdurulmuştu. 1827'de Hüseyin Paşa Fransa'dan borcunu derhal ödemesini istedi. Fransa konsolosu Pierre Deval ile bu konuyu görüşürken hiddete kapıldı ve yelpazesi ile konsolosun yüzüne vurdu. Bu olayı, elçisine yani Fransa'ya bir hakaret sayan Fransız yönetimi, Cezayir'le yürürlükte olan bütün ilişkilerini kesti ve çok geçmeden de Cezayir'e savaş ilân etti (16 Haziran 1827).

Fransızlar 100 savaş gemisi ve 500 taşıt gemisiyle Cezayir'e karşı harekete geçtiler. 12 Haziran 1830'da Cezayir'e 16.000 kişilik bir kuvvet çıkardılar. Dayı Hüseyin Paşa, kısa bir savunmadan sonra teslim oldu. Osmanlı Devleti, Rusya ile yaptığı savaştan yeni çıkmıştı. Cezayir de zaten imparatorluğun ana kuvvetlerine göre çok uzakta öksüz oğlan gibi boynu bükük du-

ruyordu. Aslında Osmanlı Devleti'nin savaşacak gücü de yoktu.

Osmanlı Devleti, Cezayir'in işgalini ancak protesto etmekle yetindi. Böylece Osmanlı Devleti 1830 yılında önemli stratejik konumlarda bulunan Mora ve Cezayir'i kaybetmesiyle dağılma dönemini çabuklaştırmış oluyordu.

Her vatan parçası gibi Cezayir'in de kaybı, yürekleri dağladı. Türküler söylenip ağıtlar yakıldı. Bunlardan birisi olan şu ağıt (türkü), menekşeler diyarının acılarını terennüm ediyor:

Gemiler çürük tahta dayanmaz
Yiğitleri gaflet bastı uyanmaz
Aman Allah buna canlar dayanmaz
Sokakları mermer kaplı Cezayir
Güzelleri hilâl kaşlı Cezayir

Osmanlı-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, KUZEY AMERİka'da Atlas Okyanusu ile Mississippi ırmağı arasındaki topraklarda İngiltere'ye bağlı olan 13 koloninin (sömürge) bağımsızlık mücadelesi sonunda kurulmuştu (1783).

ABD, kuruluşundan sonraki yıllarda, sınırları büyük ölçüde genişletmiş, okyanuslarda da ticarî etkinliklere başlamıştı. İşte bu etkinlikler sırasında Osmanlı Devleti ile de ilk ticarî ilişkilere girdi. Bu ilişkiler, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti ile değil, kendisinin bir parçası olan Garp Ocakları'yla olmuştu. Amerika Cezayir, Trablusgarp (Libya) ve Tunus'la ticaret antlaşmaları yapmak suretiyle etkinliklere başlamış; bunun sonucunda ilk kez bir Amerikan ticaret gemisi İzmir'e, savaş gemisinden oluşan bir filo da İstanbul'u ziyaret için gelmişti. Amerika, İzmir'de bir konsolosluk açmak için Osmanlı Devleti'ne başvuruda bulunmuşsa da iki devlet arasında doğrudan doğruya bir ticaret antlaşması mevcut olmaması gerekçesiyle bu istek kabul edilmemiştir (görmemiştir). Buna rağmen 1810 yılında Amerika İzmir arasında ilk kez düzenli bir biçimde ticarî seferler yapılmaya başlamıştır. Fakat bu işi Kapitülasyonlar nedeniyle ancak İngiliz bayrağı çekmek suretiyle yapabiliyorlardı.

Rum ayaklanmasının, Avrupalı devletlerin yardım ve destekleriyle yayılmaya başladığı bir dönemde, Kaptân-ı Deryâ Mehmet Hüsrev Paşa başta olmak üzere, Osmanlı devlet erkânı ABD ile resmen ticarî ve siyasî bakımlardan ilişki kurmak için harekete geçti. Bunun üzerine Amerika, iki devlet arasında ticarî ve siyasî ilişkilerin kurulması için harekete geçti ve bu amaçla Akdeniz'de bulunan donanmasını, Osmanlı donanmasını ziyaret için İzmir limanına gönderdi (20 Ağustos 1825).

Avrupa devletlerinin aksine, Yunan ayaklanması karşısında tam anlamıyla yalnız bir politika izleyen Amerika'nın bu tutumu, Osmanlı Devlet adamlarını son derece memnun edip sevindirmişti. Bu arada Amerika Akdeniz filosunun birkaç kere İzmir'e gelmesi, iki devlet arasında yakınlaşma ve dostluğun daha da artıp güçlenmesine neden olmuştur. Özellikle gemi yapımında büyük ilerleme göstermesi ve Avrupalı büyük devletlere güvenmemesi nedeniyle Osmanlı Hükümeti, ABD ile bu konuda onlardan faydalanmaya çalıştı.

Osmanlı Hükümeti'nin kendileriyle ilişki kurma yolunda daha ılımlı bir tutum alması üzerine Amerika hükümeti de, içinde İzmir-Amerikan konsolosunun da yer aldığı bir heyeti, görüşmelerde bulunmak amacıyla İstanbul'a gönderdi. Böylece Osmanlı-Amerikan resmî görüşmelerine resmen başlanmış oldu. İki taraf arasında ticarî konular dışında politik ve askerî konularda tereddüt yaşandı ise de görüşmeler olumlu bir biçimde sona erdirildi ve Osmanlı Devleti ile ABD arasında ilk kez, bir Ticaret ve Dostluk Antlaşması imzalandı (7 Mayıs 1830). Birisi gizli 10 maddeden oluşan bu antlaşma uyarınca;

Her iki ülke tacirleri gümrük vergisi verecekler, Amerikan yurttaşları Osmanlı ülkesinde herhangi bir suç işledikleri zaman Osmanlı güvenlik görevleri tarafından tutuklanmayacaklar, ancak öteki yabancı devletlerin yurttaşlarına (vatandaşlarına)uygulandığı üzere, elçilikler ve konsolosluklar tarafından muhakeme edilip cezalandırılacaklar, ABD'nin ticaret gemileri Karadeniz'e girip çıkabilecek, gerek Amerika'da gerekse Türkiye'de Osmanlı savaş

gemilerinin yapımında gerekli olan kereste Amerikalılar tarafından sağlanacak, Amerika'da inşa edilecek gemilerin fiyatları, aynı niteliklere sahip Amerikan gemilerinin fiyatlarından fazla olmayacaktır (Gizli madde).

Bu antlaşmanın imza edilmesinden sonra her iki devlet, birbirlerini resmen tanımış oldular. Osmanlı Devleti, bu antlaşmayla sadece gemi inşasına karşılık Amerika'ya da kapitülasyon vermiş oldu.

İstanbul Antlaşması gereğince Amerikan Maslahatgüzarı denizci David Porter'in öncülüğünde savaş gemisi yapımına başlandı. Amerika'dan getirilen mühendis, işçi ve gerekli malzemelerle Haliç'te kurulan tersanede 1839 yılına kadar buharlı gemiler inşa edildikten başka Amerika'dan da bazı gemiler satın alındı. 1867 yılında da karşılıklı elçiler atandı.

Söz konusu edilen bütün bu ilişkilere rağmen Amerikan misyonerleri, Osmanlı ülkesinde Ermeni ve Rumları kışkırtıyorlardı. Bu arada Türkiye'den Amerika'ya göç edip yerleşen Ermeni ve Rumların Türkler aleyhinde geniş etkinliklere girişmeleri sonucunda Amerika'da Türk düşmanlığı başlamış bu da her iki devlet arasındaki ilişkileri ciddi biçimde sarsmıştı. Bütün bunlara rağmen Osmanlı Devleti, iç savaşta ABD'yi destekledi; buna karşılık onlar da Girit ayaklanmasında yansız bir politika izlediler. Bugün ise Türk-Amerikan ilişkileri inişli çıkışlı devam ediyor.

1838 Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması

1820'LERİN BAŞINDA İNGİLTERE, SANAYİ İNKILÂBInı tamamlamış ve Napolyon savaşları sonunda da Fransa'yı yenerek rakipsiz duruma gelmişti. Dünya pazarlarında İngiltere sanayisi ile rekâbet edebilecek bir ülke yoktu. Sanayi inkılâbını henüz tamamlamamış olan diğer Avrupa ülkeleri, korumacı tedbirlerle İngiltere'nin kendi pazarlarını önlüyorlardı. Bu durumda İngiltere'ye, ticaret ve sanayi sermayesi için yapılacak tek şey kalıyordu; o da, Avrupa dışındaki ülkelerin pazarlarını ve hammaddelerini ticarete açmak. Onlar bu gâye ile 1820'lerden 1840'lara kadar Latin Amerika'dan Çin'e kadar pek çok bölgede, ya anlaşmak ya da silah zoruyla pek çok ticaret antlaşması imzaladılar.

Avrupa'da sanayi inkılâbının neticesi olarak daha fazla hammaddeye ihtiyâç duyulmaya başlaması üzerine, Osmanlı Hükümeti de 1826'dan itibaren, hammaddesini dışarıya çıkararak esnafın işsiz kalmasını önlemek maksâdıyla bir nevi himâye sistemi olan Yed-i Vâhid (tekel) usûlünü uygulamaya koydu. Sistemin ayrıca yeni kurulmuş olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusuna kaynak bulmak ve üreticinin mahsulünü ucuza satarak aldanmasını önlemek gibi gâyeleri de bulunuyordu.

Yed-ı Vâhid uygulaması özellikle İngiliz tüccârlarını son derece rahatsız ediyordu. Nitekim İngiliz elçisi Yed-i Vâhid usûlü ile ticaret serbestisine konmuş engellere şiddetle çatmakta; "Türkiye'de ürün yetiştirenler, bunların fiyatlarını tespit etmekte yegâne hâkim olan imtiyazlı kimselere satmak mecburiyetinde kaldıkça, Türk sanayiinin geriliğe mahkûm kalacağını" iddia etmekte idi. Kısaca, Yed-i Vâhid usûlü, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni, gönlünce sömürmesini engellemekte idi.

Bu sebeple İngilizler, Osmanlı ticaretinde kendilerine ters düşen hükümlerin kaldırılması için 1833'den itibaren hâriciye nâzırları aracılığıyla uğraşmaya başladılar. 1836'daki müzâkerelerde Osmanlı heyetine başkanlık eden gümrük emini Tahir Efendi, eski düzenden mümkün olduğunca az tâviz vermeye çalışmış ve İngiliz isteklerine boyun eğmemişti.

Bu durumda İngiliz diplomasisi Osmanlı bürokrasisinin zayıf ve bunalımlı bir devresini kollamaya başladı. Nitekim bu fırsat iki yönlü olarak İngilizlerin karşısına çıktı. Londra büyükelçiliğinden hâriciye nâzırlığına (Dışişleri Bakanı) getirilen Mustafa Reşit Paşa, İngilizlere yakın bir müzakereci idi. Londra büyükelçiliğinde iken mason locasına kayıtlı olan Reşit Paşa, Osmanlı Devleti'ni iktisâdi bakımdan çökertecek bir antlaşmaya yanaşmakta hiç tereddüt göstermedi.

Bu sırada Mehmet Ali Paşa Mısır'da Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike arz ediyordu. Reşit Paşa, Mısır meselesinde İngilizlerin yardımlarını temin etmek bahanesiyle BaltaLimanı'ndaki yalısında dört gün süren ve çok gizli tutulan pazarlıklar sonucunda 17 Ağustos 1838'de Osmanlı-İngiliz ticaret antlaşmasını imzaladılar. Mustafa Reşit Paşa bu antlaşma ile ilgili bir yazısında "İlk defa hücûma uğradığını ve siyasî düşmanlarının en ağır tenkitlerine maruz kaldığım antlaşma budur" diye yazıyor.

Antlaşma 8 Ekim 1838'de Kraliçe Victoria, bir ay sonra da Sultan Mahmut tarafından tasdik olundu. Esas ve zeyl olmak üzere iki kısım hâlinde tanzim edilen antlaşmanın birinci kısmı (esas) iç ticarete ait maddeleri; zeyli meydana getiren ikinci kısmı

ise İngiltere'den ithâl edilecek mallarla transit eşyâların gümrüklendirilme şekillerini ihtivâ ediyordu.

Antlaşma gereğince, İngilizler Osmanlı İmparatorluğu'nda yetiştirilen ve işlenen her türlü malı serbestçe satın alacaklar, inhisarlar tamamen kaldırılacaktı. Malın bir yerden bir başka yere naklinde tezkire istenmeyecek, İngiliz tüccârları yerli tüccarlarla aynı haklara sahip olacaklar, % 3 gümrük vergisi ödeyeceklerdi. Beş on sene içerisinde İngilizlere tanınan bu haklar sırasıyla Fransa, İsveç, Norveç, İspanya, Belçika, Hollanda, Belçika, Danimarka ve Portekiz devletlerine de tanınacaktı.

BaltaLimanı Antlaşması'nın en önemli yönünü, Osmanlı Devleti'nde tekellerin kaldırılması teşkil ediyordu. Hâlbuki bu zamanda, İngiltere de dâhil bütün Avrupa devletlerinde yüksek gümrük duvarları ve ileri derecede tekeller vardı. Mübahat Kütükoğlu'nun ifadesiyle "Bu antlaşma ile İngilizler, Avrupa pazarlarının dışında bırakılmasının acısını Osmanlı İmparatorluğundan çıkarmaya çalışıyorlardı."

Antlaşmanın bir acayipliği de yabancı tüccâr, %3 gümrük öderken, yerli tüccâr %12 gümrük ödeyecekti. Böylece İngiliz ve diğer ülke tüccârları, Osmanlı tüccârlarına karşı imtiyazlı bir duruma geçiyordu.

Yine bu antlaşma ile Osmanlı ülkesi ucuz mallar cenneti hâline gelirken, üretemediğini tüketen bir toplum hâline geldi. İthal rekabetine dayanamayan on binlerce küçük işletme iflas etti. En verimli alanlar yabancı sermayenin eline geçti. Bu durumun Osmanlı ekonomisine yansıması uzun sürmedi. 1814 yılında bir sterlin 23 kuruş iken, 1839'da 104 kuruş oldu. Avusturya başbakanı, "İşte Osmanlı şimdi bitti" derken, Osmanlı'ya büyük bir darbenin vurulduğunu daha işin başında söylemekten kendine alamamıştı.

Aradan yirmi yıl geçtikten sonra antlaşmanın tesirlerini anlatan İngiliz Edward Michelson ise; "Yabancı ülkelerde büyük ünü olan Türk sanayiinin birçok kolları şimdi tamamen yok olmuştur. Bunlar pamuk sanayi başta gelir ki, tamamiyle İngiliz sanayii ta-

rafından sağlanmaktadır. Şam'ın çelik bıçakları; Kıbrıs'ın şekeri, İznik'in çinisi, Teselya'nın iplik boya sanayii hep yok olmuştur. Bütün bu sanayi kollarının bugün Türk topraklarında artık izi bile kalmamıştır" diyerek, Türk sanayiinin düştüğü acı durumu dile getirmiştir. Bu ticaret antlaşmaları devlet hazinesini önemli masrafları karşılayamaz hâle getirdi.

Avrupa devletleri, malî sorunlarına çözüm arayan Osmanlı'ya, "Hemen dış borçlanmaya gitmelisiniz " diyerek baskı yapmaya başladı. Bunun bir başka bir nedeni de o yıllarda Avrupa sermayesi yapısal değişiklik içindeydi. Malî sermaye büyük bir güç hâline gelmişti. Bu dönüşüm Avrupalı dış ülkelere sermaye akımını hızlandırmıştı. Avrupa, elindeki bol miktardaki parayı verip yerine onun iki katı alacağı ülkeler arıyordu.

Osmanlı, Avrupa piyasalarına tahvil satarak borçlanmaya başladı. Londra, Paris, Viyana ve Frankfurt borsaları bayram ediyordu. Zenginleşmeye başlayan Avrupa orta sınıfı, tasarrufları için kendi ülkelerindeki % 3-4 gibi faiz gelirleri yerine, % 11-20 oranında yüksek faiz geliri getiren İstanbul borsasına yöneliyordu.

Osmanlı ekonomisini kapitülasyonlardan çok Türk-İngiliz Antlaşması çökertti. Yerli sanayisi ve ticareti çöken, Kırım harbinin masraflarını karşılayamaz hâle gelen devlet, Avrupa'dan ilk defa borç para almaya başladı. Bu durum daha sonra devlet içinde devlet olan Duyun-u Umumiye'ye kapısını açtı. Günümüzdeki karşılığı IMF'dir.

Fakat maalesef, alınan borçlar, üretim yerine tüketime harcandı. Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız gibi saray yapımına; Boğazdaki yalılara, Haliç'te çürümeye terk edilecek donanmaya gidiyordu. Saraylar ve yalılar Avrupaî yeni bir yaşam biçimini simgeliyordu.

Ekonomideki yapısal dönüşüm, kültürel değişime de neden olmuştu. Avrupalı gibi giyinmek, konuşmak ve yaşamak, yani alafrangalaşmak "moda" oldu. Araba (fayton) sevdası ve Avrupa hayranlığı başladı. Yeni Osmanlılar bu hayranlıkta başı çekiyorlardı. Osmanlı bürokrasisi ise, daha fazla tüketmek için daha fazla kirleniyordu. Rüşvetsiz iş yapılmıyordu.

Tepedelenli Ali Paşa İsyânı ve Halet Efendi

1744 YILINDA DOĞAN ALİ PAŞA; BİR RİVAYETE GÖre Müslüman olmuş Arnavut ailesine mensuptur ve diğer bir rivayete göre de on yedinci asırda Tepedelen civarında yerleşmiş Kütahyalı Niyazi isminde bir Türk dervişinin torunudur.

Ali Paşa, babasının genç yaşta ölmesi üzerine Delvine mutasarrıfı Kaplan Paşa'nın hizmetine girmiş, ilkin Tırhala, sonra da Yanya sancağı mutasarrıflığına getirilmiştir. Napolyon'un Mısır seferi sırasında Preveze'yi ve Butrinto'yu geri almıştı. Bu hizmetleri dolayısıyla Üçüncü Selim vezirlik rütbesi vermiş, 1802'de Rumeli Valisi olarak Pazvandoğullarına karşı gönderilen kuvvetlere Seraskerlik (Başkomutanlık) etmiştir.

Ali Paşa'nın oğulları da önemli görevlere atanmıştı. Büyük oğlu Muhtar Paşa Eğriboz Karlieli mutasarrıfı, ikinci oğlu Veli (Veliyüddin) Mora valisi, küçük oğlu Salih Paşa da Lepanto (İnebahtı) mutasarrıfı olunca Güney Arnavutluk ve Yunanistan Tepedelenli ailesinin adetâ malikhânesi hâline gelmişti.

Ali Paşa, en mühim rakibi olan İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın üzerine yürüyerek kendisini tutsak etti ve hakimiyet ala-

nını genişletti. Ali Paşa'nın bu başına buyruk hareketi göze batmışsa da son Rus seferinde oğullarının kumandasında kuvvetler göndererek hizmet etmiş olduğu için isyankâr vaziyetine göz yumulmuş ve ihtiyarlığından dolayı ölümü beklenilmekle yetinilmiştir.

Cevdet Paşa, Ali Paşa'nın her davranışında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı taklit ettiğini belirterek şunları söylüyor: "Ama aralarında çok fark vardı. Mehmet Ali askerlikte olduğu kadar idarede ve siyasette de tecrübeli ve ihtiyatlı idi. Tepedelenli Ali Paşa'nın işleri ise, başıbozuk bir asker bozuntusunun yaptıklarına benziyordu. Mehmet Ali Paşa gibi ziraatı, ticareti teşvik edip de köylerin ve kasabaların bayındırlığına çalışacağına birçok köyleri kendi çiftliği hâline getirerek çiftçilikle uğraşan köylerin dağılmasına, başka yerlere göç etmesine, toprakların işlenmeden kalmasına sebep oluyordu. Kendi adamları olan Toska beyleri bile ondan şikâyetçi idiler. Bir tek faydası, Mora ve yakınlarında baş kaldırmak için fırsat kollayan Rumların üzerinde büyük baskı olması idi. Halet Efendi onun ortadan kaldırılmasını istediği halde, başta Reisülküttâp Canip Efendi olmak üzere birçok nâzırlar, bu yüzden onu kolluyorlardı."

Çok asabi olan, kızdığı zaman gözü ve gönlü hiç kimseyi görmeyen Ali Paşa'yı ayaklandırıp âsi durumuna düşüren Halet Efendi'nin entrikalarıdır. Nişancılık makamında bulunan ve İkinci Mahmut üzerinde büyük nüfûzuyla hükümet ve devlete hâkim olan Mehmet Sait Halet Efendi Kırım Tatarlarındandır.

Çok zengin bir hükümdar haşmetiyle yaşayan, yüzünün güzelliği ve parlak hitabetiyle genç hükümdarı cezbeden bu haris (aç gözlü), ihtiraslarının ve gururunun esiri bin bir yüzlü bu adamın çevirmediği dolap, devirmediği çam, dikmediği zûlüm inciri kalmamıştı.

İngilizlerle işbirliği yaptı. Fenerli Rum beylerinin hocalıklarıyla kâtipliklerinde bulunmuş olduğu için, onlara Voyvodalıklar ve tercümanlıklar satarak servet yapmış ve muhaliflerini dize getirmek için de Yeniçerilere para dağıtıp geleceğini garanti altına

almaya çalışmıştı. En kötüsü de Ali Paşa'dan istediği 1000 kese rüşveti alamayınca onu ortadan kaldırmak için elinden gelen her şeyi yaptı.

Halet Efendi Mora isyanının gelişmesini de Rumlardan aldığı paraların etkisiyle görmezlikten geldiği gibi, bu işi de Ali Paşa'nın üzerine yıkmıştır: "O adam, o tarafta (oralarda) kaldıkça halka rahat yüzü yoktur. Yunanistan'ı yatıştırmak, Tepedelen'linin başını ezmeye bağlıdır" gibi sözlerle, her şeye rağmen, Yunan âsilerinin hakkından gelebilecek biricik insanın kanına girmiştir.

Diğer taraftan, Yeniçeriliğin kaldırılmasına karşı Sultan Mahmut'a muhalif kalmıştı. On üç sene süren ikbâl devrinde, gerek halkın gerek padişahın üzerinde nüfuzûnu sürdürebilmek için Yeniçeri ocağını daima elinde tutarak, kendisine dayanak noktası yapmıştır.

Ali Paşa'nın hain olduğunu, Sultan Mahmut'u durmadan tahrik ederek inandıran Halet Efendi ölüm fermânını da almıştı. Kendisini cezalandırmadan önce Ali Paşa ve çocukları görevlerinden azledilmişlerdi. Zaman zaman ikiyüzlü bir politika takip eden Tepedelenli Ali Paşa, İstanbul'un bu ani ve katı tutumu karşısında şaşırmış ve beklemediği bu hareket üzerine bir taraftan Sultan Mahmut'a mektuplar yazarak olayın tertipçisinin Halet olduğunu, âsi olmadığını, hiçbir zaman sadakâttan ayrılmadığını, eğer suçlu görülüyorsa affedilmesini istiyordu. Diğer taraftan da tedbirini alıyor; Rusya ile Fransa'dan yardım istemenin yanında, Etnik-i Eterya'cılarla müzakerelere girişip feci bir ittifaka imza atıyordu. Bunun üzerine Mora Valisi Çerkez Hurşit Paşa, Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması için görevlendirildi.

Tepedelenli Ali Paşa'yı ortadan kaldırmak için görevlendirilen Hurşit Paşa'nın elinde tek koz, Tepedelenli'nin birkaç ay önce evlendiği ve adetâ taparcasına sevdiği Vasiliki'ye olan düşkünlüğü idi. Paşa, önce halk arasında Ali Paşa'nın karısının etkisiyle din değiştirdiği dedikodusunu yaydı; ardından Ali Paşa'yı görüşmek bahanesiyle Yanya gölünün ortasındaki bir adada bulunan Pandaleymon Manastırı'na dâvet etti. Osmanlı serdarının dâvetine git-

memek isyandı. Ancak gitmenin ne tür sonuçlar doğabileceğinin de farkındaydı Ali Paşa.

Uzun uzun düşünüldükten sonra Vasiliki'yi de yanına alarak sandala bindi. Artık gözünde Vasiliki dışında hiçbir şeyin değeri olmadığını düşünüyordu ve hayatının bağışlanmasına karşılık karısıyla birlikte bir çiftliğe yerleşme teklifiyle çıktı Hurşit Paşa'nın karşısına.

Ama İstanbul, onun her durumda öldürülmesi emrini vermişti ve Hurşit Paşa'nın bu karar üzerine pazarlık etme yetkisi yoktu.

Manastır odalarında ölüm kalım mücadelesi başladı. Ali Paşa'nın başı vuruldu, adamları ise paşa ölünce derhal teslim oldular. Hurşit Paşa, Tepedelenli'nin kesik başını İstanbul'a gönderdi. Kesik baş orta kapıdaki ibret taşına kondu sonra Silivri Kapısı mezarlığına gömüldü.

Hurşit Paşa, Vasiliki'yi, Tepedelenli'nin sakladığı hazinesini ortaya çıkarmak için günlerce sorguladı ise de Vasiliki konuşmadı. Hazine de bulunamadı. Hurşit Paşa buna rağmen kasada muhafaza edilen Vasiliki'nin boynuna taktığı Kaşıkçı (Pigot) Elması ile İstanbul'a döndü.

Tepedelenli, görür görmez sevdiği kuyumcunun dünya güzeli kızı Vasiliki ile Yanya'da muhteşem bir düğünle evlenmişti. Düğün hediyesi olarak da Pigot isimli bir Fransız subayının, Hindistan'ın Madaras Mihracesi'nden aldığı ve ünlü Kazanova'nın sattığı, ondan da Napolyon'un annesinin aldığı, ancak oğlunun Elbe Adası'na sürüldüğü dönemde onu kurtarmak için paraya ihtiyaç duyan Bayan Napolyon'un müzayedeyle sattığı 86 kratlık Kaşıkçı (Pigot) Elması'nı satın alarak, Vasiliki'nin boynuna takmıştı.

Topkapı Sarayı'ndaki "Kaşıkçı Elması" diye bilinen elmas da 86 krattır. Mevlânâ Müzesi eski müdürlerinden Mehmet Önder ve Topkapı Sarayı eski müdürü Kemâl Çığ'a göre elmasımız büyük bir ihtimalle Kaşıkçı değil Pigot elmasıdır.

Tepedelenli Ali Paşa'nın kellesini İstanbul'da görmekle rahatlayan ve sevincinden ne yapacağını şaşıran Halet Efendi ise ektiğini biçti. "Rüzgâr ekip fırtına biçen" Halet'in de sonu çok feci

oldu. Pek çok kişinin kanına giren Halet Efendi bir bakıma âlim Halid-i Bağdadi'nin âhının altında kaldı.

Bir gün evliyanın kutbu Mevlânâ Halid-i Bağdadi Hazretlerinin şöhret ve itibarını çekemeyerek, kendisini Sultan Mahmut'a çekiştirmiş; "On binlerce adamı vardır. Devlet ve saltanat için tehlikelidir. Ortadan kaldırılması lazımdır" diyerek cezalandırılmasına çalışmış. Sultan Mahmut ise; "Din adamından zarar gelmez" diyerek sözüne kıymet vermemiştir. Halid-i Bağdadi Hazretleri bunu duyunca Sultan Mahmut'a hayır ve selâmetle duâ edip; "Halet Efendi'nin işi (Mevlevi olması dolayısıyla) onun Pîri Celâleddin-i Rûmi'ye havâle olundu. Onu huzuruna çekip cezasını verecektir" buyurmuştu.

Bu havale az zamanda gerçekleşti. Halet Efendi'nin bütün pisliklerini öğrenen Sultan Mahmut; Mora isyanına ve Tepedelenli'nin ölümüne de sebep olduğu için Halet'i, Konya'ya sürdü. Fakat darbesini yemiş olanlar bunu kâfi görmediler; derhal yaptığı kötülükleri padişaha arz ettiler ve idamına fermân aldılar.

Halet Efendi, Konya'ya varınca Mevlevi olduğu için Çelebi konağına misafir oldu. Başına mevlevi sikkesi giyerek köşeye oturdu. Merak içini kemirip duruyordu. Derken, hassa hasekilerinden Arif Ağa içeri girdi ve ölüm saçan bir heybetle fermânı gösterdi. Halet'in aman-zaman demesine meydan bırakmadan kılıç kaftanıyla boğup gövdesinden başını ayırdı, İstanbul'a gönderdi.

Tepedelenli'nin başını ibret taşına koydurmuştu. Şimdi de ne ibrettir ki, o taş da kendi başı duruyordu. Sonra Galata Mevlevihânesi'ne nakledildi. Bu suretle cesedi Konya'da, kabristana, taş olacak başı da İstanbul'da gömülmüş oldu.

"Zalim, Allah'ın intikâm kılıcıdır. Fakat sonra bu kılıçtan da intikâm alınır." Peygamber sözünün manası da anlaşılmış oldu.

Halet Efendi'yi seven yoktu. Menfaati için her fenalığı yapar, kimseye acımazdı; bu uğurda evlâdı olsa feda ederdi. Düşmanlarına karşı pek amansızdı, Ayvalık kasabasını yakıp yıktırdığı sırada, Tepedelenli Ali Paşa'nın oğullarını, pek gaddarâne idam ettirmişti. Sözün kısası; ocağına incir dikmediği kimse kalmamıştı.

Bahçıvanı bir gün bahçeden bir incir fidanını lüzumsuz görüp atarken oradan geçen nüktedan biri:

"-Aman oğlum; Efendi'ye lazım olur, birinin ocağına diker..."

Galata Mollası meşhûr Şâir Keçecizâde İzzet Molla, Halet Efendi'nin has nedimlerindendi. Halet'in bütün yakın adamları sürülmüşken o yakasını kurtarmıştı. O açıkça Halet Efendi'yi övmeye devam ediyordu:

> Halet'in canını Hak, malını Miri aldı
> Kaldı ehl-i hasede hayalleri ile kirli"
> beyti duyulunca, Keşan'a sürgün edildi.

Sultan Mahmut bir gün Galata Mevlevihânesi'ne gittiği zaman mezar taşına gözü ilişince, Kudretûllah Dede'ye dönerek; "Şeyhim bizim Halet'e ne dersin?" demesi üzerine Dede; "Efendim o da bir hâlet idi geçti" cevabını verdiği meşhûrdur.

Halet'in ölümünden sonra aşağıdaki mısralar halkın dilinde sık sık tekrarlanmış ve bir darb-ı mesel (atasözü) hâline gelmiştir:

> Ne kendi eyledi rahat, ne halka verdi huzur
> Yıkıldı gitti cihândan, dayansın ehl-i kubûr.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET ALİ PAŞA İSYÂNI VE MISIR SORUNU

OSMANLI DEVLETİ, 18. YÜZYILIN SONLARINDAN itibaren büyük iç ve dış problemlerle uğraşmak zorunda kalmıştı. Bunları çözümlemek üzere bir taraftan devletin eskimiş müesseselerini düzenlemek gibi başta ordu olmak üzere, birçok kurumu, modern şekilde ıslah edip kuvvetlendirmeye çalışırken, dışta da tehlikeler karşısında devletin varlığını ve bütünlüğünü korumak amacıyla savaşlara girişmiş ve diplomatik faaliyetlerde bulunmuştu.

Ancak bütün bu çabalara rağmen devlet, varlığını ve bütünlüğünü tehdit eden iç ve dış tehlikelerin önünü alamamıştı. Osmanlı, 1829'da Yunanistan'ın kurulmasını kabul etmekle Mora ve çevresini kaybetmiş; bunun arkasından da 1830'da Fransızlar Cezayir'i işgal etmiş, böylece iki büyük ve önemli toprak parçasının kaybı yanında, milliyetçilik ve sömürgeciliğin de ortaya çıkmasıyla beli bükülen, dişleri dökülen imparatorluk, içten ve dıştan darbelerle dağılmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Osmanlı, sırtlanların politikaları ile kendisinden koparılan Mora ve çevresiyle, daha Cezayir'in acısını unutmadan bu defa, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla karşılaştı. Bu da yara-

ya tuz biber ekti. İsyan, başlangıçta devletin bir iç meselesi şeklindeyken, daha sonra Haçlı Avrupa devletlerinin çıkarları icabı işe karışmasıyla, bir Avrupa meselesi hâline geldi ve bu büyük olay devleti on yıl uğraştırarak maddî ve manevî bakımdan da tüketti.

İşin sonunda, padişah ile valisi arasında başlamış olan anlaşmazlık, Londra'da devletlerarası bir konferansta, Mısır'ın muhtariyeti şeklinde düzenlendi. Böylece bir valisi ile başa çıkamayacak kadar güçsüz Osmanlı Devleti, Akdeniz eyaletlerinden en önemlisini daha kaybetmek zorunda kaldı. Mısır isyanının başlaması ve gelişmesi, Mehmet Ali Paşa'nın kişiliği ve karekteri ile yakından ilgilidir.

Mehmet Ali Paşa'nın Kişiliği ve Karakteri

MEHMET ALİ, 1769'DA KAVALA'DA DOĞDU. Babası, kasabanın bekçibaşısı İbrahim Ağadır. Mehmet Ali'nin dedesi yüzlerce yıl önce Arapkir'den Kavala'ya gelerek yerleşmişlerdi. Babasını genç yaşta kaybedince, Kavala Mütesellimi (tahsil memuru) olan amcası Tahsin Ağa'nın himayesine girmiş ise de bir süre sonra amcasının idam edilmesi üzerine, tamamiyle kimsesiz kalmıştı. Mehmet Ali, bundan sonra iş hayatına atıldı. Kavala'da ticaretle uğraşan Leon adında bir Fransız'ın yanında işe girdi. Önce onun postacısı sonra da simsarı oldu. Leon'un ona iyi davranması, Mehmet Ali üzerinde derin izler bıraktı ve onun Fransa'ya ve Fransızlara yakınlık duymasına yol açtı. Bu da, onun ilerdeki siyasî hayatında önemli etkilere yol açtı.

Mehmet Ali, on sekiz yaşında askerlik hizmetine geçti ve başarılarıyla hemen dikkati çekti. Fransızların 1789 yılında Mısır'ı işgalleri üzerine İngilizlerin yardımıyla Fransızları Mısır'dan çıkarmak üzere gönderilen Osmanlı ordusuna ücretli asker olarak katıldı. Bu askerlerin (Kavala birliklerinin) başında Kavala hâkiminin oğlu Ali Ağa, bunun yardımcısı olarak da Mehmet Ali

bulunuyordu. Bir süre sonra Ali Ağa Kavala'ya dönmek zorunda kalınca Mehmet Ali, Kavala askerlerinin başı oldu ve böylece de Mısır'a gitti.

Mehmet Ali, okuryazar olmamakla beraber, çok zeki, çalışkan cesûr, dengeli, becerikli birisiydi. Bundan dolayı Kahire'de kendisini kısa zamanda gösterdi. 1801'de Mısır'ın Fransızlar tarafından boşaltılmasından sonra, "Serçeşmelik" ünvanıyla Kahire'deki "Başıbozuk" askerlerin komutanı oldu. Bununla da yetinmeyen, siyaset merdivenlerini birer birer çıkan Mehmet Ali, büyük emeller peşinde koşmaya başladı. En büyük hedefi, Mısır'ın bağımsızlığı idi...

O sıralar, Mısır'ın durumù çok karışık idi. Sultan Mahmut, Fransa'nın işgalinden önce Mısır'daki Osmanlı idaresini yetersiz bulduğundan, kuvvetli bir idare şekli istiyordu. Bunun için de her şeyden önce kendilerini Mısır'ın gerçek sahibi sayan Kölemen (Memlûk) beylerini ortadan kaldırmak gerekiyordu. Kölemen beyleri ise, bir zamanlar kendilerine karşı savaşmış olan Napolyon Bonapart'tan Osmanlılara karşı yardım istemeye başladılar.

Kölemen beyleri, devlet merkezini dinlemiyorlar ve bağlarını daha da zayıflatmak gayretini gösteriyorlardı. İkinci Mahmut, Mısır'da kuvvetli bir idare kurarak, Mısır'ı düzenli ve güvenlikli bir duruma getirmek, aynı zamanda da sağlam bağlarla merkeze bağlamak istiyordu. Bu amaçla Hüsrev Paşa, Kahire Valiliği'ne atanarak, kuvvetli bir ordu kurmakla görevlendirildi. Hüsrev Paşa, bunun üzerine Mısır'da düzenli bir ordu kurmaya ve artık ihtiyaç kalmayan başıbozuk askerleri Kahire'den uzaklaştırmaya başladı. Bu da, başıbozuk askerlerin isyan etmesine ve Hüsrev Paşa'nın kaçmasına yol açtı.

Mısır'daki isyan ve olay, Osmanlı Hükümeti tarafından bir oldubitti kabul edilerek, Cezayirli Ali Paşa, Mısır'a yeni vali olarak gönderildi. Fakat Kölemen beyleri bu Vali'yi beğenmediğinden Mısır Valiliği'ne Hurşit Paşa atandı. Hurşit Paşa, Kahire'ye varır varmaz el altından incelemeler yaptırarak, bütün olayların Mehmet Ali tarafından hazırlandığını öğrendi. Hurşit Paşa, Mehmet

Ali'yi Kahire'den uzaklaştırmak için ona vezirlik rütbesiyle Cidde Valiliği'ni sağladıysa da, Mısır'dan çıkmak istemeyen Mehmet Ali, Hurşit Paşa'ya karşı bir ayaklanma tertipledi ve Hurşit Paşa'nın Mısır'dan kaçmasını sağladı.

Mehmet Ali, Mısır'da yönetimi tamamen ele geçirme fırsatının geldiğine artık inanmıştı. Gerçekten kendisi, Mısır'a atanan bütün Osmanlı valilerini, Hüsrev, Tahir, Ali ve Hurşit Paşa'ları Mısır'dan uzaklaştırmayı başarmış, böylece ülkede adetâ tek hâkim durumuna gelmişti. Mehmet Ali'nin Mısır valiliği ve icraatını yakından izleyen Sultan Mahmut; yılda devlet hazinesine belirli bir miktar vergi ödemek ve Medine'yi işgal etmiş bulunan Vahhabilerin isyanını bastırmak şartıyla, Mehmet Ali'yi kerhen de olsa Mısır Valiliği'ne atadı (1805).

Mehmet Ali'nin Mısır Valiliği ve İcraatı

MEHMET ALİ PAŞA, İLK İCRAATI OLARAK MIsır'da idarî, bayındırlık, tarım ve ticaret alanların da büyük yenilikler yapmak üzere harekete geçti ve çok daha başarılı oldu. Angarya ile bentler ve kanallar yaptırdı. Nil nehrinden İskenderiye'ye açılan Mahmudiye kanalıyla toprağın sulanmasını gerçekleştirdiği gibi pamuk, afyon, pirinç ve hububat ekimlerini rekor seviyeye çıkarttı. 1845'de pamuk üretimi 20 yıl öncesine göre %400 artmıştı. Pamuklular ihraç edildiği gibi iplik, bez ve şeker fabrikaları da açılmıştır. Nitekim on üç bin kese olan Mısır gelirini 400 bin keseye çıkarttı; bunun 12 bin kesesi devlet hazinesi için İstanbul'a gönderildi.

Mehmet Ali Paşa'nın yapmış olduğu reformlarından biri de Kölemen ve vakıf topraklarını devletleştirmiş, ziraat ürün vergisi konmuş, ticaret ve endüstri devlet tekeline alınmıştır.

Mısır'da topraklar mîrî olmasına rağmen iltizama verilmiştir. İltizamların çoğu ömür boyu malikâne, bir bölümü de serbest mülkiyet esasına göre elde tutuluyordu. Mehmet Ali önce mültezimlere ağır vergiler yükledi. Sonra müsadereler başladı. Kölemenlerin katliamından sonra bunların da iltizamları vilayet ta-

rafından müsadere edildi. Vakıflara da vergi kondu. Böylece 10 yıl içinde Mehmet Ali, Mısır arazisini fiilen devletleştirmiş oldu.

Mehmet Ali, Mısır'da kuvvetli bir idare kurmak için önündeki engelleri birer birer kaldırmaya başladı. Bu engellerin başında gelen Kölemen beyleri ile İngilizler böyle bir idarenin kurulmasına taraftar değildiler. Osmanlılar, bu Kölemen beylerden çok çekmişti. Birçok kez, bunlarla savaşıldığı hâlde egemenliklerine kesin olarak son vermek mümkün olmamıştı. Mehmet Ali Paşa, Kölemenlerin şereflerine verdiği bir ziyafet sonunda birçoğunu öldürmeye muvaffak oldu. Bu suretle Yavuz Sultan Selim'in bile kaldıramadığı Kölemen ocağı tarihe karışmış oldu.

Mısır'ın her alanda kalkınması için gecesini gündüzüne katan Mehmet Ali Paşa, Avrupa'ya özellikle Fransa'ya öğrenim için genç öğrenciler gönderdikten başka Avrupa'dan da çeşitli alanlarla ilgili uzmanlar getirtti. Böylece Mısır'ın her alanda kalkınması için çalıştı. Diğer taraftan da elde ettiği gelirin bir kısmıyla da her şeyden önce bütün başarıların esasını teşkil eden ve sağlayan Avrupa modelinde bir ordu ve donanma meydana getirdi. Mehmet Ali Paşa, Nizâm-i Cedit'ten esinlenerek kurduğu yeni orduya, "Nizâmiye" adını verdi. Bu çalışmalarında da en çok Fransızlardan yararlandı ve yardım göndü. Napolyon ordularının işsiz kalmış subaylarından faydalandı.

Mehmet Ali Paşa, İngilizleri ülkeden çıkarıp Kölemen beylerini ortadan kaldırdıktan sonra, İslâm âleminde üzüntü ve heyecan yaratan Hicaz'daki Vehhabi ayaklanmasını bertaraf etmek için harekete geçti.

Vahhabiler, Arabistan'da gittikçe gelişen bir güç hâline gelmişti. Suriye'ye kadar ilerlemişler ve 1801 yılında Medine'yi işgal ederek Peygamberimizin mezarını bile yakacak kadar ileri gitmişlerdi. Bunun üzerine Sultan Mahmut, Mehmet Ali'yi Vehhabileri yola getirmekle görevlendirdi. O da oğulları İbrahim ve Tosun paşaları, Vehhabilerin üzerine gönderdi. Vehhabiler, İbrahim Paşa'nın önünden kaçarak Deriye Kalesi'ne sığınmışlardı. İbrahim Paşa, Deriye'yi ele geçirerek Vehhabi ileri gelenlerini kılıçtan

geçirdi; isyan dolayısıyla kapalı olan Hac yolunu açtı. Bu başarı, Mehmet Ali Paşa'ya İslâm dünyasında büyük bir itibar ve şöhret kazandırdı. Osmalı Hükümeti de ona mükafaat olarak Hicaz ve Habeş valiliklerini verdi. Daha sonra askerî harekâta girişen Mehmet Ali Paşa, Sudan'ı da ele geçirmeyi başardı (1822).

Deriye Kalesi'nin ele geçirilip Vehhabi isyanının bastırılması, İstanbul'da üç gün şenliklerle kutlandı. Kalelerden günde üç defa top atıldı. Vehhabilerin perişan edilmesi, Mekke ve Medine'nin kurtarılması, devleti ve milleti çok memnun etmişti. Vehhabi reisleri Abdullah bin Suud ve adamları İstanbul Yalı Köşkü'nde idam edildiler.

Vehhabilerin, Peygamberimizin türbesinden almış oldukları eşyalardan ele geçirilmiş olanlar, Mehmet Ali Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmişti. Buna ait tutulan defter ile beraber bütün eşya, türbedeki yerine konması için Recep ayında "Surre" eminine teslim edildi.

Mehmet Ali Paşa'nın, Mısır'da ve çevresinde gücünü gittikçe çoğalttığı sıralarda, Osmanlı Devleti de, büyük iç ve dış problemlerle karşı karşıya bulunuyordu. Sultan Mahmut, devletin bu sıkıntılı durumunda, Mısır'da başarılı işler yapan valisinden yararlanacağına, Mehmet Ali Paşa'yı çekemeyen (kıskanan) devlet adamlarının kışkırtmasıyla ona karşı olumsuz tavır takınmaya (cephe almaya) başladı. Padişah ile valisi arasında, gerginlik gün geçtikçe artmaya başladı. Zaten Mehmet Ali Paşa'nın da niyeti, etki alanını ve gücünü artırmaktı. Bu bakımdan Sultan Mahmut ile Mehmet Ali Paşa'nın arasında bir sürtüşmenin çıkması zamanla kaçınılmaz hâl aldı.

Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu dağınık ve güçsüz durumu, Mehmet Ali Paşa'nın Ortadoğu'da oynayacağı rolü daha kuvvetlendirmiş ve devletin ondan yararlanmak ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Nitekim Sultan Mahmut, Mora'daki Rum isyanını bastıramayınca, Girit ve Mora valilikleri kendisine verilmek karşılığında Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Bu ise, Mısır Valisi'nin nüfuzunun daha da gelişmesine sebep oldu.

Öyle ki Fransa bile, Cezayir meselesini Mehmet Ali Paşa'yı kullanarak çözümlemeyi düşünür ve ister hâle geldi. Böylece maddî ve manevî bakımlardan kuvvet ve kudretinin zirveye çıktığına inanan Mehmet Ali Paşa tam bağımsız bir devlet kurmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı isyan bayrağını çekmede bir sakınca görmedi.

Mehmet Ali Paşa'nın İsyânı

İYİCE KUVVETLENEN VE BÜYÜK BİR ÜNE KAVUŞAN Mehmet Ali Paşa âsileri yenerek Mora isyanını bastırmıştı. Ancak, Navarin'de Osmanlı gemileriyle birlikte kendi gemilerinin de yakılması üzerine hükümetin iznini almaksızın kuvvetlerini Mora'dan çekip Mısır'a nakletmişti.

Onun bu sorumsuzca hareketi Sultan Mahmut tarafından hoş karşılanmadığı gibi onun Mısır'da sanki bağımsız bir hükümdarmış gibi hareket ve davranışlarda bulunması, Osmanlı devlet erkânını ciddi biçimde kaygılandırmaya ve endişelendirmeye başladı. Bütün bunlara tuz-biber ekercesine devam eden Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle, kendisinden istenen askerin yerine yalnızca 25.000 keselik dilenci parası göndermesi Sultan Mahmut ile arasının açılıp gerginleşmesine neden oldu. Bu gerginlik, 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra en yüksek düzeye ulaştı.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda İkinci Mahmut Mehmet Ali Paşa'ya, Mora isyanı sırasında yardımlarına karşılık olarak vaat ettiği Girit, Suriye ve Mora valiliklerini vermediği gibi, onu Mısır Valiliği'nden atmak için çareler aramaya başladı. Buna karşılık kendisi hakkındaki durumu yakından izleyen Mehmet Ali

Paşa, hem aleyhindeki gelişmelere fırsat vermemek, hem de öteden beri göz diktiği Mısır için stratejik ve ekonomik bakımdan son derece önemli olan Suriye'yi ele geçirmek adına askerî hazırlıklara başladı. Ona bu fırsatı da, 1830'larda Suriye'nin içinde bulunduğu karışık durum çok geçmeden verdi.

Suriye, devlet merkezinin zayıflığından ve çeşitli problemlerle uğraşmak zorunda kalmasından dolayı adetâ yarı bağımsız ve birbirlerinin aleyhine çalışan valilerin idaresi altında bulunuyordu. Bunlardan birisi de, aynı Mehmet Ali Paşa gibi, bölgede nüfûz alanını genişletmek isteyen Akka Valisi Abdullah Paşa idi. Başlangıçta Mehmet Ali Paşa ile arası iyi idi. Ancak Abdullah Paşa, gittikçe güçlenen ve Suriye'ye de el atmaya çalışan Mehmet Ali Paşa'yı bir süre sonra kendisi için tehlikeli bulmaya başladı; ona karşı askerî ve ticarî bazı tedbirler aldı. Bu arada, Mahmudiye kanal ve barajında firavunlar devrinden az farklı şekilde çalışan 6000 fellâh, tahammül edemeyip Mısır'dan kaçarak Cezzar Ahmet Paşa'nın oğlu Abdullah Paşa'ya sığındılar. Sığınanları Mehmet Ali Paşa, Abdullah Paşa'dan, yakalayıp kendisine yollamasını istedi.

Abdullah Paşa, "Fellâhların köle değil, hür insan olduklarını ve devletin tebaası bulunduklarını, Mısır'ın da, Filistin'in de aynı devletin vilâyetleri olduğu için istedikleri yerlerde yaşayacaklarını" bildirip fellâhları vermediği gibi, ona olan borcunu da ödemek istemedi. Bunlar da iki valinin arasının açılmasına sebep oldu. Ancak bunun asıl sebebi, bölge üzerinde aralarında gittikçe şiddetlenen nüfûz çekişmesiydi.

Osmanlı Hükümeti, Mısır ve Suriye valileri arasında baş gösteren ve aynı zamanda devletin otoritesini zayıflatan anlaşmazlığı silaha başvurmadan çözmeye çalıştı ise de bir ip üzerinde oynamaya çalışan iki cambaza da sözünü dinletemedi. Mehmet Ali Paşa, görünüşte Abdullah Paşa'yı cezalandırmak, gerçekte ise Suriye'yi ele geçirmek adına Akka üzerine harekete geçmeye karar verdi. Bu durumda da olarak devlete karşı isyan etmiş olacaktı.

Mehmet Ali Paşa, aslında Suriye hakkındaki emellerini çok

daha önce açığa vurmuştu. Nitekim Suriye'de valiler ve emirler arasında çıkan bir anlaşmazlığa bir hakem gibi karışmış, bunları kendi menfaatleri doğrultusunda sonuçlandırmıştı. Bunun yanında oldukça büyük bir askerî güce sahip olan Lübnan Emiri Beşir ile anlaşmıştı. Böylece Mehmet Ali Paşa, Suriye ve Lübnan'da kendisine taraftarlar elde etmişti.

Diğer taraftan Mehmet Ali Paşa, Suriye'yi işgal için en uygun zamanı seçmişti. Osmanlı Devleti, 1828-1829 Rus savaşından yenilerek çıkmıştı; Cezayir, Fransızlar tarafından işgal edilmişti. İmparatorluğun birçok yerinde isyanlar çıkmıştı. Avrupa devletleri de, 1830 ihtilalinin getirdiği sarsıntılarla uğraşıyordu. Bu bakımdan yapacağı harekete karşı ciddi bir müdahalenin olmayacağını hesap ediyordu.

Mehmet Ali Paşa, işte bu ortamda, görünüşte Abdullah Paşa'yı cezalandırmak, gerçekte ise Suriye'yi işgal etmek üzere hazırladığı ordu ve donanmasına 14 Ekim 1831'de Mısır'dan hareket etmesi emrini verdi. İbrahim Paşa komutasındaki bu ordu altı piyade, dört süvari alayı, yüze yakın çeşitli top, 40 savaş ve nakliye gemisi, 30 bin kişiden oluşuyordu. Donanma, İskenderiye'den Yafa'ya hareket etmiş, asıl ordu da El-Arîş-Gazze kara yolunu tutmuştu.

Donanma, 8 Kasım 1831'de Yafa'ya vardı ve kaleyi hemen teslim aldı. Karadan gelen ordu da kısa sürede bütün Filistin şehirlerini ele geçirdi. İbrahim Paşa, 26 Kasım 1831'de Akka'yı, karadan ve denizden kuşattı. Kaleyi şiddetle savunan Abdullah Paşa, Mısır kara ve deniz kuvvetlerine oldukça ağır kayıplar verdirtti.

İbrahim Paşa, bir taraftan Akka'yı şiddetle kuşatmaya devam ederken, diğer taraftan Akka'nın kuzeyinde bulunan Sur, Sayda, Beyrut, Trablus gibi şehirlerini kolaylıkla ele geçirip buralara valiler atayıp askerî birlikler yerleştirdi. Bunların yan sıra, Suriye'deki Hristiyan ve Yahudi halka geniş haklar verip iyi muameleler yapmak suretiyle onların güven ve desteğini sağladı. Öte yandan da Akka Kalesi, Abdullah Paşa tarafından altı ay savunulduktan sonra kurtuluş ümidi kalmayınca teslim olmak zorunda kaldı. Böylece Mehmet Ali Paşa 1832 yılı Haziran ayına kadar hemen bütün

Suriye'yi işgal etmiş ve nüfûzunu da geniş bir alana yaymış oldu.

Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi işgal etmesi üzerine Osmanlı Hükümeti, onu bir âsi olduğunu ilân etti ve Mısır, Girit ve Habeş Valiliği'ne ve başkumandanlığa atadığı Hüseyin Paşa'yı bir ordu ile Halep'e gönderdi. Artık İkinci Mahmut ile Mısır Paşası arasında harp başlamıştı.

Mehmet Ali Paşa'nın bu harpten bekledikleri nelerdi?

Mısır'ı, Osmanlı Devleti'nden ayırarak, bağımsız bir duruma getirmek isteği ve hatta İkinci Mahmut'u devirerek padişahlığını ilân niyetinde olduğu yolunda kayıtlar varsa da Mehmet Ali Paşa, böyle bir maksat gütmediğini ve güdemeyeceğini bir İngiliz diplomatına şu sözleriyle anlatmıştır:

"Siz bir yabancısınız. Bir İslâm gibi düşünmesini bilmezsiniz. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından benim için doğacak mesuliyeti biliyor musunuz? Müslümanlar nefretle benden uzaklaşacaklardır. İlk uzaklaşanlardan biri de iki oğlum olacaktır. Padişah delidir. Fakat Allah onu bize günahlarımızın karşılığı olarak verdi."

1833'te, İskenderiye'deki Avrupalılara da şunları söylemiştir:

"Padişahın hizmetkârı olarak kalmak istiyorum. İbrahim, eğer Boğaziçi'ne varmaya muvaffak olursa, padişahın ayaklarına kapanarak affını ve Mısır'a dönmek için müsaadesini dileyecektir."

Mehmet Ali Paşa'nın bu sözlerinde ne kadar doğru ve samimi olduğunu bilmiyoruz. Enver Ziyal Karal bu hususta şunları yazıyor: "Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı tahtına oturmak niyetinde olmadığı yolundaki sözlerinin samimiliğine inanılabilir. Fakat Mısır'da bağımsız ve yarı bağımsız bir idare kurmak istediği de vesikalar ve vakalarla açıklanmıştır."

Öte yandan Şam'ı işgal eden İbrahim Paşa, 30 bin kişilik ordusuyla Humus yakınlarında Mehmet Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı öncü kuvvetlerini yendi. Sonra da Beylan (Belen) geçidinde Ağa Hüseyin Paşa komutasındaki asıl Osmanlı ordusunu tam anlamıyla bozguna uğrattı (15 Temmuz 1832). Daha sonra ileri harekâtını sürdüren İbrahim Paşa Urfa, Maraş, Adana ve

çevrelerini işgal ettikten sonra Toros dağlarını geçip Konya yönünde ilerlemeye başladı.

Padişah İkinci Mahmut, Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin bu başarıları ve ilerlemesi üzerine telâşa düşerek bir taraftan kendisine önerilen Rus yardımını reddederek bir taraftan da İngiltere'den yardım istemek üzere teşebbüse geçti. Fakat İngiltere işi büyütmek istemediği için bu isteği reddetti. Buna karşılık Rusya kendiliğinden İkinci Mahmut'a yardım önerdi.

20 Aralık 1832'de Reşit Mehmet Paşa, Konya'ya geldi ve ertesi günü, İbrahim Paşa ordusuyla karlı ve puslu bir havada Konya önünde savaşa tutuştu ise de, Mehmet Paşa yaralı olarak İbrahim Paşa kuvvetlerine esir düştü ve Osmanlı ordusu yenildi. Bu başarılar üzerine Mehmet Ali Paşa'ya karşı koyacak hiçbir Osmanlı kuvveti kalmamış ve Mısır valisine İstanbul yolu açılmış, yalnız Anadolu değil, Osmanlı saltanatı da tehlikeye girmiş oldu. Nitekim İbrahim Paşa komutasındaki ordu, hiçbir direnişle karşılaşmadan ileri harekâtını sürdürerek Konya'dan 2 Şubat 1833'te Kütahya'ya geldi.

Mehmet Ali Paşa'yı yola getirmeyi umarken, olayların aksine onun lehine ve kendi aleyhine umulmadık bir şekilde hızla gelişmesi üzerine, Sultan Mahmut için tutulacak iki yol vardı. Ya imparatorluğun dayandığı İslâmlık temellerine sâdık kalarak Mehmet Ali Paşa ile anlaşmak, yahut ona karşı Hristiyan bir devlet ile anlaşarak hanedan politikası izlemek. Sultan Mahmut, ikinci yolu tercih ederek âsi valisine karşı Osmanlı Devleti'nin amansız düşmanı olan Rusya'nın kucağına atıldı. Osmanlı tarihinde örneği görülmemiş bu olayı "Denize düşen yılana sarılır" darb-ı meseliyle açıkladı.

Rusya'nın Mehmet Ali Paşa isyanına karışması ile isyanın birinci bölümü bitmiş, ikinci bölümü başlamış oluyordu. Bundan böyle Mısır meselesi yalnız Sultan Mahmut ile Mehmet Ali Paşa arasında bir olay olmaktan çıkarak büyük bir Avrupa problemi hâline geldi.

Avrupa Devletlerinin İşe Karışması ve Kütahya Antlaşması

AVRUPA'NIN BÜYÜK DEVLETLERİ SON DERECE zayıf bir duruma düşmüş bulunan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün devam etmesini Avrupa'nın dengesi ve siyasî statükosu yönünden önemli bir faktör olarak görüyorlardı. Avrupalılar başlangıçta aile kavgasına karışmak istememişlerdi. Bu olayı Osmanlı Devleti'nin bir iç olayı olarak saymışlar ve doğrudan herhangi bir müdahalede bulunmamışlardı. Dahası da İkinci Mahmut'un isyankâr valisinin işini kolayca bitireceğine inanıyorlardı.

Fakat Mehmet Ali Paşa'nın ordusunun Osmanlı kuvvetlerini birkaç kez yenilgiye uğratıp Kütahya'ya kadar etki alanını genişletmesi ve İstanbul'u tehdit eder hâle gelip, devletin genel bünyesinde büyük bir değişiklik olabileceği ihtimalinin ortaya çıkması üzerine de çıkarları doğrultusunda harekete geçmişlerdir. Avrupa devletlerinin konuyla ilgili politikaları böyleydi.

Gerçekte Osmanlı Devleti ile en yakından ilgilenen, olayların gelişmelerinden en çok telâşlanan, bunun sonucu olarak da yardım etmekte acele eden devlet Rusya idi. Deli Petro'nun Azak Denizi'ni Rusya'ya kazandırdığı günden beri Rus politikasının

başlıca hedefi, Karadeniz'i Rus gölü yapmak, İstanbul'u ve Boğazları Rusya'ya kazandırmak ve böylece Akdeniz'e varmaktı.

Rus çarları bu hedeflerine varmak için, içinde bulundukları durumun yarattığı imkân ve şartlara göre üç metot kullanmışlardır. Birinci Metot, Osmanlı Devleti'ne harp açarak kendilerini İstanbul'dan ve Akdeniz'den ayıran engelleri ortadan kaldırmak; ikinci metot, Osmanlı İmparatorluğu'nda menfaatleri olan devletlerden Avusturya, Fransa ve İngiltere ile fırsat çıktıkça Osmanlı topraklarını paylaşmak; üçüncü metot, Osmanlı Devleti'ni bilhassa İngiltere ve Fransa'nın yutmaması için himaye altına almaktı.

Ruslar 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasına koydukları bir madde ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoksların himayesini sağlamak yolunda kendilerine bir hak tanıttırmışlardı. 1829 Edirne Antlaşması'yla da bu haklarını tekrar tanıttıktan başka, ticaret gemileri için Boğazlardan geçit (geçiş) hakkını elde etmişlerdi. Mehmet Ali Paşa'nın isyanı, Ruslara Osmanlı Devleti'nde yeni imtiyazlar koparmak için güzel bir fırsattı.

Rusya, Mehmet Ali Paşa isyanını önceleri bütün devletler gibi kayıtsızlıkla (ihtiyatla) karşıladı. Rus hükümeti, Osmanlıları zayıf düşürecek karakterde olan bütün iç isyanları iyi gözle görüyordu. Fakat Mehmet Ali Paşa'nın tahminleri aşan başarıları her yerden çok Rusya'da endişe uyandırdı. Çünkü Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'a yerleşmesi ve Osmanlı Devleti'nin mukadderatına el koyması Rusya'nın dibinde zayıf Osmanlı Devleti yerine güçlü bir devletin kurulması demekti. Bu ise, Rusya'nın iki yüzyıldan beri gizlediği fetihler siyasetinin (sıcak denizlere inme) sonu demekti. Bunun için de Rusya, Mısır sorunu boyunca daima Mehmet Ali'nin karşısında yer almış, Osmanlı Devleti'ne yardım etmiştir.

Avusturya, genel iç ve dış siyaseti dolayısıyla isyan hareketlerine karşı idi. Aynı zamanda 1830 ihtilalleri ile kendi imparatorluğu içindeki (Macar, Slav ve İtalyan) toplulukların herhangi bir hareketinden çekinmekteydi. Bu sebeplerden Avusturya hükümeti, geleceği bakımından Mehmet Ali Paşa'nın karşısın-

ATATÜRK İL HALK KÜTÜPHANESİ

da, Osmanlı Devleti'ni destekleyen bir politika izlemekteydi. Bu konuda da Rusya ile ortak bir siyaset içinde olmasına rağmen, Rusya'nın Balkanlara yerleşerek kendisine tehlikeler yaratmasından da çekinmekteydi.

Prusya, bu tarihlerde daha çok Alman birliği konusuyla uğraşmakta olduğu için, bütün dikkatini içe toplamıştı. Genellikle, Avusturya'nın dış siyasetine göre kendisini ayarlıyordu. Bu sebeplerle üç devlet; Rusya, Avusturya ve Prusya, Sultan Mahmut ile valisi arasında çıkan kavgada ortak bir siyaset izlemeyi kararlaştırıyorlardı.

Fransa hangi siyasî rejim altında olursa olsun Mısır'ın önemli konumu nedeniyle buraya burnunu her fırsatta sokmaktan geri durmamıştır. Edirne Antlaşması'ndan sonra Fransa'nın Cezayir'i alması, Osmanlı-Fransız ilişkilerini çok germişti. Bu gerginlik ve tatsızlık, Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında daha da arttı. Çünkü Fransa menfaati icabı Mehmet Ali'nin yanında olduğunu belirtmeye başladı.

Mehmet Ali Paşa vali olduktan sonra Mısır'ı özellikle Fransız ilim ve teknik adamlarının yardımıyla geliştirmişti. Mısır ordu ve donanması da Fransız subaylarının yardımlarıyla kurulmuştu. Bu da, Mısır'da Fransa'ya diğer devletlere göre üstünlük ve imtiyazlar sağlamış, onu avantajlı bir duruma getirmişti. Ayrıca Fransa, Akdeniz'de tasarladığı hareketler ve İngiliz rekabetine karşı Mehmet Ali Paşa'dan yararlanmak amacındaydı. Ancak Fransa'nın Osmanlı Devleti'nden elde ettiği kapitülasyonların sağladığı büyük hak ve menfaatleri de vardı. Bu bakımlardan Fransa, genel siyaset olarak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ilkesine bağlı kalmakla beraber, Mısır meselesi sırasında, İngiltere ile çatışma pahasına da olsa, Mehmet Ali Paşa'nın tarafını tutmuş ve onu desteklemiştir.

İngiltere de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasından asla vazgeçmemişti. Çünkü Rusya'nın ılık denizlere inmesine Osmanlı Devleti engel olmakta idi. Bu nedenlerle İngiltere, Mısır sorununda Fransa'nın tutum ve davra-

nışlarına karşılık Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanmasına karşı farklı bir siyaset izlemekten geri kalmamıştır. Esasında Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da bağımsız bir hâle gelip Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu kontrolüne alması, İngiltere'nin Kızıl Deniz yolu ile Fırat-Dicle-Basra üzerinden Hindistan'a ulaşan kara yolunu kapatma durumu yaratabilirdi. İşte bu nedenlerle İngiltere, Mısır sorununda Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Bununla birlikte İngiltere hükümeti özellikle olayların kendi çıkarları doğrultusunda gelişmesini beklemiş bu nedenle bütün gelişmeleri dikkatle izlemekten geri kalmamıştır.

Yukarıda söz konusu edilen Mısır sorunu dolayısıyla cereyan eden politik gelişmelerden anlaşıldığı üzere Avrupa büyük devletleri kendi çıkarları doğrultusunda, Fransa dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında veya onu destekler bir siyaset içinde bulunuyorlardı. Bununla beraber, Mehmet Ali'nin isyan hareketinin başlarında, Rusya'dan başkası, doğrudan yardım yapmakta acele etmiyordu. Buna da, çeşitli sebeplerden Osmanlı Devlet ricâli yanaşmıyordu.

Ne var ki, Osmanlı Devleti, İbrahim Paşa'nın ordusunun Anadolu içlerine ilerlediği sıralarda, önce İngiltere'den yardım istemeye karar verdi. Fakat İngiltere, bu yardım isteğini kabul etmedi. Bunun üzerine Sultan Mahmut, diğer devletlerden ümidini kestiğinden Çar Birinci Nikola'nın daha önce yaptığı yardım teklifini "Denize düşen yılana sarılır" meşhûr sözünü söyleyerek kabul etti. Hatta Birinci Nikola, yardımın yalnız Karadeniz filosu tarafından yapılmasını ileri sürmüşken İkinci Mahmut Tuna sahillerindeki Rus kuvvetlerinden otuz bin kişilik bir birliğin İstanbul'u koruması için gönderilmesini de istedi. Çar Nikola memnunlukla kabul etti. Bu arada Sultan Mahmut, Mehmet Ali Paşa ile anlaşmak için yeni bir teşebbüs yaptı ise de Mısır Valisi Fransız müşavirlerin tesiriyle (aklıyla) reddetti. Bunun üzerine dokuz savaş gemisinden oluşan bir Rus filosu (donanması) İstanbul Boğazı'ndan Marmara'ya geçip Büyükdere önlerine demir attı (20 Şubat 1833).

Bu oldu bitti ise, diğer devletler yanında, Osmanlı hükümetini de endişeye düşürdü. Rusya'nın bu hareketi de Mısır sorununu daha geniş bir devletlerarası siyasî konu hâline getirdi.

Rus filosunun İstanbul Boğazı'na girişi ve bununla aktif bir siyaset güdeceğini göstermesi meydanı tek başına ona bırakmak istemeyen İngiltere ve Fransa'yı da harekete geçirerek bunların Mısır meselesinin çözümlenmesi için daha etkili olarak çalışmalarına yol açtı.

İngiltere ve Fransa Mehmet Ali Paşa'ya baskı yaparak, fetih harekâtına son vermesini istediler. Onların bu önerilerini benimsemeyen Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Hükümetine bir nota vererek Suriye ve Adana'nın kendisine bırakılması hâlinde anlaşmaya razı olacağını, aksi hâlde İstanbul üzerine yürüyeceğini (saldıracağını) hatta Rumeli'de de ayaklanmalar çıkaracağını bildirdi. İngiltere ve Fransa'nın yaptıkları çabalar sonuçsuz kalınca İkinci Mahmut, bu defa Rusya'dan askeri yardım istedi. Bunun üzerine 12.000 kişilik bir Rus kuvveti İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasına, Beykoz'a çıktı.

Rusya'nın İstanbul Boğazı'na yerleşerek Osmanlı Devleti üzerinde büyük etkiye sahip hâle gelmesi üzerine İngiltere ve Fransa çıkarlarının ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu düşünmelerine neden oldu ve daha aktif bir politika izlemek gereği hissettiler. İlk iş olarak da Mehmet Ali Paşa'nın ordusunun Anadolu'dan uzaklaştırılmasını görüyorlardı. Bunun için iki devlet, Mehmet Ali Paşa'yı Osmanlı kuvveti ile bir anlaşma yapması için zorlamaya başladı.

Bu sıralarda ise İbrahim Paşa, Anadolu'da kendine göre bir idare kurmuş ve Anadolu'dan sağladığı askerlerle ordusunun mevcudunu 200 bin kişiye yükseltmişti. Bu durumdan güç alan Mehmet Ali Paşa, Sultan Mahmut'u tahttan indirip yerine çocuk yaşta olan Abdülmecit'i hükümdar yapma planları yapmaya başlamıştı. Bunu gerçekleştirmek için de İbrahim Paşa, elinde esir olarak bulunan Sadrâzam Reşit Mehmet Paşa ile görüşmeler yaparak bazı hareketlere girişmişti.

Fakat bütün bunlara rağmen İngiliz ve Fransızların baskı ve tehditleri karşısında Mehmet Ali Paşa, Sultan Mahmut'la bir anlaşma yapmak üzere görüşmelere başlanmasını kabul etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine İkinci Mahmut'un onayıyla Amedeci Reşit Bey, 5 Nisan 1833'te Fransız Maslahatgüzarı (elçilik vekili) Varenne ile İbrahim Paşa'nın Kütahya'daki ordugâhına gitti. Ancak iki taraf arasındaki görüşmeler Mehmet Ali Paşa'nın Adana dahil Toroslar'ın güneyini istemesi nedeniyle uzadı. Sultan Mahmut Adana'nın verilmesine yanaşmadı. Mehmet Ali ise bunda direndi.

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bu hareketleri ve gittikçe artan baskıları, İkinci Mahmut'un da Adana'yı Mehmet Ali'ye bırakmayı kabul etmesi üzerine padişah ile Mısır valisi arasında mevcut meseleye son vermek amacıyla, 5 Mayıs 1833'de Kütahya Antlaşması yapıldı. Antlaşmayı padişah adına Fransız elçisi Baron Roussin, Mehmet Ali Paşa adına oğlu İbrahim Paşa imzaladılar.

Buna göre Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valilikleri ve ek olarak Suriye, İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana valiliği veriliyordu. Ayrıca, Anadolu'da Mehmet Ali Paşa'ya taraf olanlar için bir genel af çıkarılması kabul ediliyor, bunlara karşılık Mehmet Ali Paşa da eskiden olduğu gibi devlete vergilerini düzenli olarak ödemeyi ve ordusunu Anadolu'dan çekmeyi garanti ediyordu.

Kütahya barışından sonra İbrahim Paşa kuvvetleri Sultan Dağı'nın ötesine çekilerek Anadolu'yu boşalttılar.

Kütahya Antlaşması, bu şekliyle gerçekten, hukuk yönünden birbirine eşit iki taraf arasında imzalanmış ve karşılıklı alınıp verilmiş, bir "Antlaşma" değildir. Sadece padişahın normal olarak fermânla valilerine verdiği yetki ve görevleri bildirmesinden ibarettir.

Kütahya Antlaşması ve onunla sağlanan sonuç padişahı da Mehmet Ali Paşa'yı da memnun etmemişti. Sultan Mahmut, bir valisi karşısında uğradığı bozgunu ve ona vermek zorunda kal-

dıklarını onuruna yedirememiş gözü doymayan Mehmet Ali Paşa da kazandığı başarılara rağmen elde ettiklerini az bulmuştu. Varılan antlaşmanın ise aslında süreklilik değeri yoktu. Bu antlaşma mevcut anlaşmazlıkları kesin olarak çözmediği gibi, sürekli bir nitelikte taşımıyordu. İkinci Mahmut bu fermânı, yeni bir fermânla her zaman istediği anda geri alıp iptal edebilirdi. Öte yandan Mehmet Ali Paşa da söz konusu antlaşmayı bozup kuvvetlerini tekrar Anadolu'ya sokabilirdi. Bu dolaylı anlaşmaya rağmen padişah ile valisi aralarındaki güvensizlik sona ermemişti. Nitekim bunun da bir sonucu olarak Osmanlı Devleti Rusya ile bir antlaşma yapmak durumunda kaldı.

Hünkâr İskelesi Antlaşması

KÜTAHYA ANTLAŞMASI'NIN İMZALANMASINA rağmen geleceğini garanti altına almayı tasarlayan Sultan İkinci Mahmut; İngiltere ve Fransa'ya Mısır sorunun da güven duymadığı ve onların daha çok âsi Mehmet Ali'nin menfaatlerini korumaya çalıştıklarını bildiği için, Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanma hareketine başladığı ilk günlerinde Osmanlı Devleti'ne ısrarla yardım önerisinde bulunan Rusya'nın desteğini benimsemiş ve bunun sürdürülmesini istemişti.

Diğer yandan İstanbul Boğazı'na askeri birlikler sevk etmek sûretiyle Osmanlı Devleti'ni etki altında tutmayı planlayan Rusya, Mısır sorununun çözümlenmiş olmasına rağmen, Osmanlı Hükümetine baskı yapmakta geri kalmıyor, ayrıca Boğazlardaki kuvvetlerini geri çekmemek için oyalayıcı bir politika uyguluyordu.

İşte bu ortamda İkinci Mahmut İstanbul'daki Rus elçisine ve olağanüstü görevli olarak gönderilen Kont Orlof'a Osmanlı Devleti'nin Rusya ile bir savunma ittifakı yapmak istediğini bildirdi. Rus elçisi de hükümetine yazdığı bir yazıda, Türk-Rus ittifakı üzerine şunları bildirdi:

"Padişah hazretleri kendileri için biricik kurtuluş tedbiri olarak gördükleri bir planı çoktan beri düşünmekte ise de, henüz adamlarına bu planın sırrını açmamıştır. Bu plan ise Mısır valisinin tehdit edici karekter taşıyan emellerine karşı Osmanlı memleketlerini koruyacak bir çare ve tedbir olan Rusya ile saldırganlık ve savunma ittifakı için Çar'a müracaatta bulunmaktan ibarettir."

Rusya böyle bir ittifaka dünden razı olduğu için bu istek hemen kabul edildi. Bunun üzerine iki devlet arasında görüşmelere hemen başlandı. Görüşmelere Ahmet Fevzi Paşa, Hüsrev Paşa ve Reisülküttap Akif Efendi ile Rusya tarafından Orlof ve Butenef katıldılar. Bu temsilcilerin çalışmaları sonucunda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında İstanbul'da 8 Temmuz 1833'de Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalandı.

Önsözde Türkiye ile Rusya arasında kurulmuş olan barış sistemi ile iyi geçim zihniyetinin devamı için iki devletin bu antlaşmayı savunma maksadıyla hazırladıklarına işaret edilen maddeleri şöyledir:

1. Antlaşma bir savunma ittifakı olup, iki devletten biri saldırıya uğrarsa, diğeri ona her türlü yardımı yapacaktı.

2. 1829 Edirne Antlaşması ve bu antlaşmaya bağlı olarak imzalanan bütün antlaşmalar, iki devletçe yeniden onaylanacaktır.

3. Osmanlı Devleti'ne saldırı olursa; Rusya, karadan ve denizden Osmanlı Devleti'ne iki taraf arasında kararlaştırılacak sayıda yardım gönderecekti.

4. Yardım isteyen devlet, yardıma gelecek bütün kuvvetlerin (kara ve deniz) giderlerini ödeyecekti.

5. Antlaşmanın süresi sekiz yıl olacaktı.

6. Bu savunma antlaşması iki ay içinde, ya da mümkün olduğu kadar daha erken bir zaman içinde iki tarafça karşılıklı olarak onaylanıp değiştirilecektir.

Bu antlaşmanın gizli maddesinin kapsamına göre "Bu savunma antlaşması gereğince iki taraf, ülkelerinin güvenliği için birbirlerine maddî yardımda bulunacaklardır. Bununla beraber Rusya İmparatoru, bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne sağladı-

ğı Rus yardımına karşılık, Rusya'ya maddî bir yardım yapmanın Osmanlı Devleti'ne yükleyeceği güçlükleri takdir ettiğinden Osmanlı Devleti'ne böyle bir yükümlülük doğarsa bunu karşılamak zorunda olduğu hâlde bu yardımı istemeyecektir. Buna karşılık Osmanlı Devleti, gerekli durumlarda siyasal ve askeri kuvvetlerini Rusya'nın çıkarları doğrultusunda Çanakkale (Akdeniz) Boğazı'nı yabancı devletlerin savaş gemisine kapatacaktır.

Hünkâr İskelesi savunma antlaşmasıyla Osmanlı Devleti ile Rusya, bir ittifak meydana getirerek bir tehlike anında birbirlerine karşılıklı olarak kara ve deniz kuvvetleriyle yardım yapmayı kararlaştırmış bulunuyorlardı. Ancak antlaşmanın gizli maddesi ile Rusya, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan dolayı, kendisine yapacağı yardımı istemekten vazgeçiyordu. Buna karşılık da Osmanlı Devleti, Rusya'ya bir saldırı olursa Çanakkale Boğazı'nı kapatmayı kabul ediyordu.

Böylece Hünkâr İskelesi Antlaşması ile, Osmanlı Devleti Rus yardımını sağlamış; Rusya ise, kendisine Akdeniz'den gelebilecek tehlikeleri önlemiş, bu suretle güneyini güvenlik altına almış oluyordu. Antlaşmanın tümü itibariyle de, Rusya Boğazlar üzerinde diğer devletlerden daha çok söz sahibi oluyor ve Osmanlı Devleti üzerinde kurmayı amaçladığı himaye politikasını gerçekleştirmede önemli bir gelişme sağlamış bulunuyordu.

Söz konusu bu antlaşma sonucunda Rusya, artık kalmasında gerek görmediği, özellikle Avrupa devletlerinin baskıları nedeniyle de İstanbul'daki savaş gemilerini ve askeri birliklerini geri çekmede tereddüt etmedi.

İngiltere ve Fransa aleyhlerine taşıdığı hükümler sebebiyle Hünkâr İskelesi Antlaşmasını tepki ile karşıladılar. Bu iki devlet, özellikle Boğazlarla ilgili maddesinden dolayı, Osmanlı Devleti ile Rusya'yı protesto ettiler ve bunu tanımayacaklarını bildirerek, bir baskı ve korkutma gösterisi olarak donanmalarını Çanakkale Boğazı önlerine gönderdiler. Ancak, Avusturya ve Prusya'nın Rusya'nın tarafını tutması bu üçlünün aralarında Münchengratz Antlaşmasını yapması üzerine daha ileri gidemediler. Bu arada

Rusya'nın da antlaşmanın uygulanmasında fazla ısrar etmeyeceği hususunda bilgi vermesi sonucunda bu konuda anlaşmazlık da böylece sona ermiş oldu.

Böylece Osmanlı Devleti, Hünkâr İskelesi Antlaşmasıyla Rusya ile bir ittifak yaparak Mehmet Ali Paşa'ya karşı kendisine bir güvence sağlamış oldu. Bundan sonra Mehmet Ali Paşa'nın hareketlerini yakından izlemeye başladı. Biraz sonra da Padişah ile âsi valisi'nin arasında yeni bir savaş patlak verdi.

Nizip Savaşından Önceki Gelişmeler

KÜTAHYA ANTLAŞMASI NE İKİNCİ MAHMUT'U, ne de Mehmet Ali Paşayı memnun etmişti. Bu yüzden iki tarafta birbirlerini alt etmek için fırsat bekliyorlardı. Sultan Mahmut mecburiyet karşısında âsi valisine vermiş olduğu yerleri geri almak, Mehmet Ali'ye iyi bir ders vererek devletin onurunu kurtarmak ve otoritesini kurmak istiyordu. Mehmet Ali Paşa ise Mısır Firavunlarını çatlatırcasına daha çok toprağa ve imkâna sahip olmak istiyordu.

İkinci Mahmut için Mehmet Ali, vücudu er geç ortadan kaldırılması gereken âsi bir vali idi. Bu yolda yüreği yanık, düşüncesi o kadar büyüktü ki, bir gün devletin ve İstanbul'un geleceği ile kendisini bilgilendirmek isteyenlere "İmparatorluğun (devletin) ve İstanbul'un ne önemi var? Mehmet Ali'nin başını getirecek olana imparatorluğu da, İstanbul'u da bağışlamaya hazırım" demişti.

Mehmet Ali'nin padişah hakkındaki düşüncelerine gelince, İngiliz elçisine söylemiş olduğu sözler yenilip, yutulacak cinsten değildi. Cihan Devleti Osmanlı'nın ne hâllere düştüğünü gösteren, yürek dağlayan bir ifadeydi:

"Şuna kesin olarak inanıyorum ki, padişah yakında tahttan indirilecek ve oğlu onun yerine getirilecektir. Böyle bir durumda yeni padişahın vasiliğini yapmak için benim ve oğlum İbrahim'in Osmanlı halkı tarafından çağrılmamız ihtimalini uzak görmüyorum."

İşte bu amaçla her iki taraf, bir yandan askeri ve siyasî hazırlıklar yaparken, bir yandan da uygun zaman ve zemin gözlemekte idiler. Bunların sonuncunda da çok geçmeden iki taraf arasında bir takım yeni anlaşmazlıklar belirmeye başladı.

Mısır, Suriye ve Girit Valisi Mehmet Ali Paşa, 1833 yılından itibaren, adetâ bağımsız bir hükümdar gibi davranmaya başladı. Ordu ve donanmasını kuvvetlendirmeye devam etti. Bu arada kendisine bırakılan yerlere karşılık İstanbul'a 32 bin kese vergi göndermeye kalkıştı. Bu ise, yalnız Mısır'dan elde ettiği gelirin onda birinden azdı. Osmanlı Hükümeti, bu paranın devede bir kulak olduğunu ileri sürdü, fakat fazlasını elde edemedi. Böylece mevcut anlaşmazlık daha da büyüdü.

1834 yılında Lübnan'da, Mehmet Ali Paşa idaresinden memnun olmayanlar Osmanlı Hükümetini desteklemeye başlamışlardı. İbrahim Paşa, kazandığı askeri başarıların verdiği gururun sarhoşluğuyla Suriye ve Lübnan halkına ağır vergiler yüklemişti. Lübnan'da padişahı destekleyen zümrenin isyana başlaması üzerine Sultan Mahmut, Reşit Paşa'nın kumandasında kuvvetleri, savaş durumuna getirdi. Öte yandan buna karşılık olmak üzere İbrahim Paşa ise Urfa yörelerinde kuvvetlerini toplayıp savaş düzenine geçirdi. Böylece ikinci anlaşmazlığa neden olan yeni bir sorun ortaya çıktı.

Bu arada İbrahim Paşa, Mısır'ın egemenliğini sağlamayı istedikten başka, halifeliği de İstanbul'dan Kahire'ye kaldırmayı düşünüyordu. Çünkü kutsal şehirler olan Mekke ve Medine Mısırlıların elinde idi. Mısır, Osmanlı Devleti'nden ayrıldığı takdirde halife, hutbede kendisini Mekke ve Medine şehirlerinin hizmetkârı gösteremeyecekti.

Mehmet Ali'nin bu iddiaları, padişahı olduğu kadar idaresin-

de bulunan Suriye Müslümanlarını da yaralamış bulunuyordu. Suriye halkı İbrahim Paşa'nın Hristiyanlar ve İslâmlar arasında eşitlik prensibini yürürlüğe koymasından ve ağır vergiler istemesinden Mısır idaresine karşı kırılmışlardı. Bu da Sultan Mahmut lehine bir durum yaratmıştı.

Mehmet Ali Paşa'ya karşı askeri hazırlıklarını sürdürmekte olan Osmanlı Devleti ordusunu modern yöntemlerle yeniden oluşturduktan başka, İngiltere ile iyi ilişkiler kurma girişim ve çabaları içinde bulunmaktaydı. Gerçekte de, Mehmet Ali'ye karşı yapılacak yeni bir harekette, İngilizlerin Mısırdaki menfaatleri bakımından Osmanlı Devleti'nin tarafını tutması gerekiyordu.

İşte İngiltere, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan ve Osmanlı Hükümetinin kendilerine yaklaşmak isteğinden yararlanmak üzere harekete geçerek iki devlet arasında yeni bir ticaret anlaşmasının yapılmasını istedi. Aslında bu konuda görüşmelere daha önceleri başlanmış, kesin bir sonuca ulaşılamamıştı. Çok geçmeden Dışişleri Bakanı (Hariciye Nâzırı) Mustafa Reşit Paşa'nın BaltaLimanında bulunan köşkünde gizli olarak sürdürülen konuşmalar sonunda hazırlanan antlaşma 16 Ağustos 1838'de Reşit Paşa ile İngiltere'nin İstanbul elçisi Ponsonby tarafından imzalandı.

Bununla Osmanlı Devleti İngiliz tüccarlarının getirdiği her çeşit maldan sınırları içinde yüzde üç gümrük vergisi almayı kabul etti ve ayrıca onlara yeni ve önemi pek çok imtiyazlar verdi. Bunlara karşılık da İngiltere'nin diplomatik yardımını sağladı.

Öte yandan bu ticaret anlaşmasını tepkiyle karşılayan Fransa; bunu kendi ticarî haklarını zedelemesinin yanısıra İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde daha çok yetkiye sahip bir duruma kavuştuğunu ileri sürerek, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a egemen olmasını ve bağımsızlığını ilân etmesine taraftar, özellikle de ekonomik bakımdan kuvvetlenmesini isteyen bir siyaset gütmeye başladı. Bu da, Osmanlı Devleti'ni endişelendirdi. Fakat kısa bir süre aynı Fransa bu siyasetini değiştirdi ve önüne atılan yağlı bir parçanın hatırına ticaret antlaşmasını ilk kabul eden devlet oldu.

Nitekim, aradan çok geçmeden 25 Kasım 1838'de, İngiliz Antlaşmasının şartlarına göre Fransa ile Osmanlı Devleti arasında on maddelik bir ticaret antlaşması yapıldı. Böylece Osmanlı Devletinden İngiltere'nin sağladığı hakların aynısını Fransa da elde etmiş oldu.

Osmanlı Devleti'nin bu askeri ve diplomatik hazırlıkları ve hareketleri karşısında Ligorin tavuk gibi durmadan yumurtlayan Mehmet Ali Paşa, durumun kendi aleyhine dönmeye başladığını görerek, idaresinin sürekliliğini sağlamak için yönetiminde olan yerlerin babadan oğula geçmek üzere valiliğini istedi. Osmanlı hükümeti Mısır, Akka ve Trablusşam için bu isteği kabul etti; buna karşılık da Suriye ile Adana'nın iadesini şart koştu. Sergerde Mehmet Ali, hükümetin bu isteğini kabul etmediği gibi, gazaba gelerek İstanbul'a göndermekle yükümlü olduğu vergiyi göndermedi ve üstelik bağımsızlığını ilân etti. Bunun üzerine de Sultan İkinci Mahmut ittifak bağı bulunan Rusya'nın düşüncesini öğrendikten sonra, sözde âsi valisine karşı askeri harekâta girişmeye karar verdi.

Nizip Savaşı

SULTAN MAHMUT, ÇOKTAN BEKLEDİĞİ DURUM VE fırsatın ortaya çıktığını düşüncesindeydi. Nitekim hazırladığı kırk bin kişilik orduyu Hafız Ahmet Paşa komutasında, âsi valisinin üzerine gönderdi. Osmanlı ordusunda, başta Moltke olmak üzere üç Prusyalı kurmay subayı da müşavir olarak bulunuyordu.

Osmanlı ordusunun büyük kuvvetleri Birecik'te Fırat'ı geçtikten sonra Nizip'e yerleşti ve Mehmet Ali âsi ilân edildi. Hafız Ahmet Paşa Mısır valiliğine tayin edildi. İbrahim Paşa ise karargâhını Halep'te kurdu.

Osmanlı komutanı Hafız Ahmet Paşa, cesûr fakat, düzenli bir meydan savaşı yapmamış olduğu için deneyimsizdi. Ayrıca ordudaki komutan ve yabancı danışmanların (Prusyalıların) fikir ve düşüncelerinden yararlanacağı yerde din adamlarının ve onların hurafelerinin etkisiyle hareket ediyordu. Moltke'ye göre her iki tarafın ordusunun durumu şöyle idi:

Ordunun önemli birliğini Yayalar teşkil ediyordu. Bunlar genç erlerdi. Kendilerine Avrupa savaş usûlünden çarçabuk bâzı şeyler öğretilmişti. Subaylara gelince, subaylıktan hiçbir şey anlamıyor-

lardı. Orduda ölüm olayları dikkati çekecek derecede idi. Erlerin yiyeceği ve giyeceği iyi idi. Gördükleri muamele de iyi idi.

İbrahim Paşa'nın ordusuna gelince, erlerin çadırları yoktu. Açıkta yatıyorlardı. Ordu sekiz aydır sefalet içinde idi. Hastalarla kimsenin uğraştığı yoktu."

Sayı bakımından iki ordu aşağı yukarı eşit idi. Osmanlı ordusu 30 bin Yaya, 5 bin Süvari ve 3 bin topçudan kurulmuştu. Mısırlılar da 40 bin kişilik bir kuvvet idiler. Top sayısı her iki orduda da yüz altmışar idi.

Nizip'te kardeş kardeşi kıracak olan bu iki ordu harp kurallarına uygun olarak yerleşmişti. Bir Cuma günü Prusyalı kurmay subaylar, Osmanlı ordusu Mısırlıları yenecek bir durumda bulunduğundan hemen savaşa girişilmesi için başkomutan Hafız Ahmet Paşa'ya tavsiyelerde bulundular.

Fakat orduda bulunan ulemâ, Cuma günü harp yapılmasının şer'an caiz olmadığını, günah olduğunu ileri sürdüler. Ertesi günü Prusyalı subaylar bu gece bir baskın yapılmasını teklif ettilerse de bu seferde padişah askerinin şanına yakışmayacağını söylediler. Öte yandan Osmanlı ordusunu kanatlardan kuşatmaya başlayan Mısır ordusundan kurtulmak için Moltke, Ahmet Paşa'ya "Derhal Birecik'e çekilip (ricât) kuşatmadan kurtulunmasını önerdi ise de bu da kabul edilmedi.

Nihayet Mısırlıların beklenen saldırışı 29 Haziran da başladı. Hafız Ahmet Paşa'nın derme çatma ve hurafeler içinde yaşayan ordusu dört saat içinde darmadağın (perişan) edildi. Osmanlı ordusu, bütün ağırlıklarını bırakıp Maraş ve Kumkale yoluyla Malatya'ya çekilmek zorunda kaldı. Bu zafer üzerine bir defa daha İbrahim Paşa ve dolayısıyla Mehmet Ali Paşa kuvvetlerine Anadolu kapıları ve İstanbul yolu açılmıştı.

Osmanlı ordusunun bu büyük hezimeti haberi daha İstanbul'a ulaşmadan Padişah İkinci Mahmut, 1 Temmuz 1839'da öldü. Yerine henüz 16 yaşında bulunan büyük oğlu Abdülmecit padişah oldu.

Bu sıralarda da, yeni padişahın tahta çıktığı günlerde, Osman-

lı ordusunun Nizip'te uğradığı hezimetin haberi İstanbul'a geldi. Haber büyük bir şaşkınlık yarattı. Bunun üzerine, hemen yeni bir ordu kurmak imkânı bulamayan Osmanlı Hükümeti, Başkomutan Hafız Ahmet Paşa'ya savaş hareketlerini durdurmasını emretti. Sultan Abdülmecit ise Mehmet Ali Paşa'yı affettiğini açıkladı ve ona Mısır valiliğinin miras yoluyla soyuna bırakılacağını vaadetti. Böylece Mehmet Ali Paşa ile barış yoluyla anlaşmak istediğini belirtti.

Abdülmecid'in bu teklifi daha Kahire'ye ulaşmadan Hüsrev Paşa'nın Sadrâzamlığa getirilmesi üzerine, Çanakkale'de hareketsiz bulunan Osmanlı donanması, Kaptân-ı Deryâ Hain Ahmet Paşa tarafından İskenderiye'ye götürülüp Mehmet Ali Paşa'ya teslim edildi. Böylece Osmanlı Devleti, Nizip'te ordusunu kaybettikten sonra, bir de donanmasız kaldı.

Dünyaya (Mısıra) sığmayan Mehmet Ali, Abdülmecit'in kendisine yaptığı Mısır Valiliğinin babadan oğula geçmek şartıyla verilmesi teklifini kabul etmedi. Mısır'dan başka Suriye, Adana ve Maraş'ın kendisine verilmesini, Hüsrev Paşa'nın azledilmesiyle barışa yanaşabileceğini bildirdi. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu zor durumu göz önünde tutarak, yeni bir savaşa kalkışmaktansa Mehmet Ali'ye Mısır'dan başka Suriye'nin de bırakılmasını kararlaştırdı. Yani onun isteklerine boyun eğdi.

Sultan Abdülmecit zamanında da devam eden Mısır gailesi yine büyük devletlerin araya girmesi ile gerçekleştirilen Londra Antlaşması esaslarına göre bir çözüme kavuşturulmaya çalışıldı, savaşa son verildi.

Bu sûretle savaşın sona erip, Mısır meselesine kesin bir çözüm sağlanması üzerine; Osmanlı Devleti, yine kendi toprağı olan Mısır'ın Londra Antlaşmasına göre imparatorluk içerisindeki statüsünü hukuku yönden belirtmek üzere 24 Mayıs 1841'de "Mısır Valiliği İmtiyaz Fermânı"nı yayınladı.

Bu fermânla Mısır valiliğini belirli şartlarla babadan oğula geçmek üzere Mehmet Ali Paşa ve soyuna bırakılmıştır. Ancak Mısır, yine Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmış, fakat özel statüsü

olan bir eyalet hâline getirilmiştir. Böylece de Mısır belli bir soydan atanan valiler tarafından yönetilen ve iç işlerinde oldukça geniş bir muhtariyeti bulunan bir eyalet hâline gelmiş oldu.

Sonuç olarak; Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa isyanı ve Mısır meselesi boyunca, uğradığı yenilgiler sonucunda ne kadar çok kuvvetten düştüğünü bir defa daha anladı. İsyan eden bir valisiyle baş edemeyip, onun karşısında toprak bütünlüğünü ve sürekliliğini sağlamak için yabancı devletlerin yardımına başvurmak zorunda kaldı. Bu da devletin iç ve dış siyasetinde itibarını zedelediği gibi, üzerinde yabancı devletlerin ağırlığını daha da çoğaltı.

İsyan sonucunda, büyük devletlere verilen tavizler sonucu onların yardımıyla, hukuk yönünden Mısır'ı kendisine yeniden bağlayıp toprak bütünlüğünü sağlamakla beraber, bu zengin ve stratejik önemi büyük olan eyaleti fiilen kaybetti; egemenliği bir görüntüden ibaret kaldı. Bu meselenin çözümlenmesinin arkasından çıkan, Boğazlar meselesi gibi önemli bir konu ile karşılaştı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MAHMUT'UN ISLAHATI

UTAH

İKİNCİ MAHMUT, OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇÖKÜŞten kurtarılması yolunda büyük çabalar göstermesine rağmen çöküşü önleyemedi. Dağılma dönemine girmiş olan imparatorluğun varlığını koruyabilmesi için ıslahat (yenilik) hareketlerini sürdürmek zorunda olduğunu çok iyi anlamıştı.

Sultan Mahmut'un fikir babası, amcazadesi Üçüncü Selim idi. Kendisi Üçüncü Selim'den Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumu, bu imparatorluğu yıkılmadan kurtarmak için yapılması gereken ıslahatın yapısını ve karakterini öğrendi.

Üçüncü Selim'in öldürülmesi, Alemdar Mustafa Paşa'nın Yeniçeri isyanı karşısında ölümü, iç isyanlar, dış harplerde Osmanlı ordusunun devamlı yenilgileri Sultan Mahmut'a köklü bir düzen yapma duygu ve düşüncesinin gelişmesine yardım etmişti. O da amcası gibi ilk ıslahat hareketine ordudan başlayacaktı.

İkinci Mahmut'un düzeni ne düşünce, ne de çalışmalar bakımından yeni değildi. Lâle Devri'nden başlayarak yenilik hareketleri yapılmıştı. Üçüncü Selim'in Nizâm-ı Cedit (Yeni Düzen) adıyla yapmak istediği ıslahat da önemli ve kapsamlıydı.

İkinci Mahmut'a gelinceye kadar Osmanlı hükümdarları Ba-

tı dünyasının tesirlerine kapılarını kısmen açmışlardı. Böyle olmasına rağmen Batı düşünce ve kurumlarını benimseyenler çok azdı. Başta ulemâ olmak üzere, devlet adamları, asker ocakları, Batı'dan gelen yeniliklere düşmanlıklarını açıkça belirtiyorlardı. Halka gelince, menfaatini tartamayacak kadar cahil olduğundan bâzen lâkayıt, bâzen de yenilik düşmanlarının arkasından gidiyorlardı. Bu sebeple kapısını Batı'ya açan İkinci Mahmut büyük zorluklarla karşılaştı. Kendisine "Gavur Padişah" diyerek hakaret edenler oldu ise de o, bütün iç ve dış sorunlara rağmen devlet yönetimine yeni bir düzen getirme hususunda büyük çabalar harcamaktan geri kalmadı.

Enver Ziya Karal bu hususta diyor ki, "İkinci Mahmut tarafından yapılan yeni düzen, padişah ile halk arasında yeni münasebetler kurmak gibi bir maksatla yapılmadı. Padişah, devletin sarsılan otoritesini yeni tedbirler ve yeni kurallarla kuvvetlendirmek istedi. Fakat devletin dayandığı temeller önceki padişahlar devrinde nasılsa öyle kaldı. Batı'nın kuralları ve kurumları padişah otoritesinin kesin ve tartışmasız yürütülmesine yardım eder düşüncesiyle alındı. Büyük halk kitlelerinin toprak, endüstri ve ticaret ile ilgili çalışmaları, modern kanunlarla düzenlenecek yerde eski hâlinde bırakıldı. Bununla beraber, ordunun gereçlerini sağlamak için eğitime yeni bir istikâmet verildiği gibi devlet ekonomisinde de değişiklikler yapıldı."

Yeniçeri Ocağının Kaldırılması

OSMANLI DEVLETİ'NİN GENİŞLEMESİNDE BÜyük rol oynamış olan Yeniçeri ocağı, Birinci Murat zamanında daimi ücretli askerlerden devşirme usûlü ile kurulmuştu. Bulgar, Sırp, Hırvat, Rum, Boşnak arasından devşirilerek Müslüman yapılan adına da yeni asker mânâsına Yeniçeri denilen yapıda, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulma başladı. Bozulmanın başladığı Üçüncü Murat zamanında Yeniçerilerin evlenmelerine, askerlik dışı mesleklerle ilgilenmelerine de maalesef göz yumuldu.

17. yüzyıldan itibaren Yeniçeri ocağı silahlı bir kurumun ötesine geçerek toplumsal ve ekonomik ilişkiler içine girdi. Ocak aynı zamanda bir esnaf grubuydu. Yani bir sermaye örgütlenmesiydi.

Osmanlı pazarına giren Yeniçeriler, ilk Müslüman Türk sermaye birikimini oluşturuyorlardı. Boyacılık, marangozluk, terzilik, kahvecilik, kayıkçılık, tellallık, hamallık gibi işlerde çalışıyorlardı. Çoğunun Eminönü'nde dükkânları vardı.

1719'da paranın değeri düşürüldü, mali durum esnaf Yeniçerileri artık daha yakından ilgilendiriyordu, halkla iç içeydiler. Halktan vergi alındığı hâlde savaşa gidilmemesi bir yana, alınan vergi-

lerle sarayda lüks bir hayat sürülmesi, köşkler yapılması nedeniyle Lâle devrinde Yeniçeriler halkla birlikte ayaklanmışlardı.

Osmanlılar yoksullaşırken, rakipleri Rönesans'la birlikte zenginleşme sürecine girmişti. İngiltere'de sanayi devrimi başlamış, modern sınıflar doğuyordu. Artık Ortaçağ dönemindeki işsizliğin, çapulculuğun, derme-çatma orduların yerini vurucu gücü fazla, hareket kabiliyeti olan merkezî ulusal ordulara bırakıyordu. Avrupa askeri devrimi gerçekleştirmişti.

Osmanlıların ise, kalabalık, hareket kabiliyeti olmayan, hantal bir ordusu vardı. Yeniçeriler, Avrupa'nın kullandığı sahra toplarına palalarla hücûm ediyordu. Yeniçeriler geleneksel cesaret ve yiğitlikleriyle Osmanlıları ayakta tutuyordu. Osmanlıların her alanda reforma ihtiyacı vardı. Artık esnaflaşan ve şakileşen, kelle alıp kelle veren bu ocakla bir yere varılamayacağı çoktan görülmüştü.

Yeniçeri ocağının bu hâlinden sadece Yahudiler memnundular. İkinci Mahmut döneminde Osmanlı tebası içinde Hristiyan olarak Ermeniler güçlü bir lobi oluşturmaya başlamıştı. Bu dönemde kuyumcu, tüccar, fırıncı, esnaf olan Ermeniler saraya, tefecilik yapan tüccar (sarraf) Yahudiler ise Yeniçeri ocağına yakındı.

Ermeniler Yeniçeri ocağının kaldırılması ve yerine Nizâm-ı Cedit'in almasını isterken, Yahudiler mevcut durumun devamından yanaydılar. Ocağın kaldırılması demek, Yahudi sarrafların önemli bir gelir kapısının kapanması demekti. Yeniçerilerin paralarını işletiyorlardı. Bu arada Yeniçerileri kontrolleri altına alarak da saltanat üzerinde baskı kurabiliyorlardı.

İkinci Mahmut, Ermeni sarrafların desteğiyle Yahudi sarraflara savaş açtı. Yeniçeri ocağı ile iş yapan sarraf öldürüldü. Yeniçeri ocağının arkasındaki mali güç yok edildi.

Bu bozulmayı gören padişah ve devlet adamları ocağı düzeltmek için tedbirler almak istemişlerse de, Yeniçeriler atılan ve atılacak olan her adımda düzenlemelere karşı çıkarak, bildikleri talim usûlünü ve kullandıkları silah, araç ve gereçleri yeni olanlarıyla değiştirmeye yanaşmamışlardır.

Yeniçeri ocağı, modern askeri harp tekniklerini, araç–gereç-

lerini ocağa tanıştırmak için gayret gösteren padişah ve devlet adamlarına hep muhalif kalmışlar, hatta daha da ileri giderek onların kelleleriyle de oynamışlardır. Bu durum 1826 yılına kadar devam etmiş ve ocağın artık iflâh olmayacağı görülerek kökünden söndürülmesi (kaldırılmasına) yerine daha modern, disiplinli bir ordunun kurulmasına karar verilmiştir.

İkinci Mahmut askeri alanda ıslahat konusunda beklemeyi tercih etmiştir. Bunda, Genç (İkinci) Osman'ın, amcazadesi Üçüncü Selim ve Alemdâr'ın uğradıkları feci âkıbetin etkisi olduğu muhakkaktır. Nizâm-ı Cedit'in kaldırılmasını zafer olarak gören, kendilerine dokunanın yanacağını kabul eden Yeniçeriler daha fazla azgınlaşmış, askerlikten uzaklaşmış ve halkı canından bezdirmiştir. Kadın ve erkeklere sarkıntılık, birbirleriyle kavga, ortalar arasında savaş, tüccar, esnaf ve ameleyi haraca bağlama, kazançlarına ortak olma, tüccar gemilerine balta asıp haraç alma, vermeyenleri öldürme, halka her türlü işkence yapma gibi zorbalıklar defterlerini iyice kabartmıştı.

Halkın kendilerinden yaka silktiği Yeniçeri ocağının Sırp ve Yunan isyanlarını bastırmakta aciz kalması, devletin geleceği için kendilerine güvenilmeyeceğine işaret ediyordu.

İkinci Mahmut Yeniçerilere karşı bir denge unsuru olarak Topçu ve Arabacı ocaklarına özel yakınlık göstermiş ve onlara ihsânlarda bulunmuştur. Bu ilgi ve alâka, bu ocakların kendisini desteklemesini ve onun zafer elde etmesini sağlamıştır.

Sultan Mahmut bir yandan kendine yakın ve güvenini kazanmış kişileri iş başına getirerek güç kazanıyor bir yandan da sorun çıkaranları İstanbul'dan uzaklaştırıyor ve ardından da idam ettiriyordu. Bu şekilde, İstanbul'da sorun çıkaran yüzlerce kişi temizlenmiştir. Sultan Mahmut yenilik taraftarı, sorumluluk sahibi kimseleri iş başına getirerek iyi bir kadro kurmuştu. Bunlardan Ağa Hüseyin Paşa Yeniçeri Ağalığına, Hüsrev Mehmet Paşa, Kaptân-ı Deryâlığa, Dede Mustafa Ağa Humbaracı ocağı başına, Anadolu Beylerbeyliği ile Boğazların nâzırlığına (kumandanlığına) İzzet Mehmet Paşa'yı getirmiştir.

İkinci Mahmut Yeniçeri ocağı ve diğer ocaklardan kendine yakın kimseleri iş başına getirdikten sonra, Benderli Selim Paşa'yı Sadrâzamlığa, Kadızâde Tahir Efendi'yi de Şeyhülislâmlığa tayin etmiştir. Yapılan bu tayinler Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasında ve diğer yeniliklerde de ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir.

Bu aşamalardan sonra İkinci Mahmut, muntazam ve talimli bir ordu kurulmasının zamanının geldiğine kanaat getirerek, 23 Mayıs 1826'da Şeyhülislâm konağında Meclis-i Meşvereti toplayarak devlet ileri gelenlerinin görüşlerini öğrenmek istedi. Uzun müzakerelerden sonra, mevcut ocakların dışında talimli ve muntazam bir ocağa ihtiyaç olduğu zarureti dile getirilerek "Eşkinci" adıyla yeni bir askeri ocağın kurulmasına karar verildi.

Ulemâ fetvâ verdi. Çok geçmeden Ağa Kapısı'nda toplanan vezirler, ulemâ ve ocağın ileri gelenler alınan kararlar çerçevesinde hareket edileceğini belirten yazıyı imzaladılar. Hatta bâzı zâbitler, "Kanımızla mühürleriz" diyerek isimlerini yazdılar. 26 Mayıs 1826'da hazırlanan eşkinci lâyihasına (yazısına) göre:

Yeniçeri ocağının İstanbul'da bulunan 51 ortasından toplam 7650 nefer Eşkinci yazılacaktı. Eşkinci askerleri Yeniçeri kışlalarında kalacaklardı, fakat Yeniçerilerle temas etmelerine engel olunacaktı. Eşkinci neferlerinin başlıca görevi savaş talimi yapmak olduğundan, Et Meydanı talimhâne olarak düzenlenecekti. Tüfenkle atış talimi Kağıthâne'de ya da Davut Paşa sahrasında yapılacaktı.

Daha birkaç maddeyi taşıyan bu yazı, gerçekte köklü bir yeni düzen vesikası değildi. Çünkü Yeniçeri ocağına hiçbir sûrette dokunulmuyordu.

Yeniçeri ocağı dışında kurulan Eşkinci ocağı, Nizâm-ı Cedit gibi bağımsız bir kuruluştu. Birkaç gün içinde ocağa 500 kişi kaydoldu. Talimler 12 Haziran 1826'da Sultan Mahmut'un hazır bulunduğu bir merâsimle Et Meydanında talime başladı. Eşkinci seçilen Yeniçerilere temsili bir merâsimle yeni elbiseleri giydirildi ve yeni silahlar verildi duâlar okundu. Aynı gün İstanbul kahve-

lerinde talimlere karşı bir küfür propagandası başladı. Ulemânın fetvâlarına rağmen yapılan iş, kâfirleri taklit şeklinde sayıldı.

Yeniçeri ileri gelenlerinden Kethüda Mustafa ve Kürt Yusuf, tabip odabaşı ve daha sekiz on zorba talim sözünün çıktığı ilk günden beri Büyük Kapalıçarşı'da Kerpiç Han'nda bir odada gizli bir cemiyet kurmuşlar ve yeni bir Yeniçeri ihtilalini hazırlamaya başlamışlardı. Cevdet Paşa "Yeniçerilik cüzzam illeti gibi avâmın (ayak takımı) iliklerine işlemişlerdi" diyor.

Kethüda Mustafa ve Kürt Yusuf kışkırtıcıların başını çekerek, yapılan işin kâfirleri taklit, esas amacı ise Yeniçeri ocağının tamamen yok edilmesi olduğunu ve bu arada Yeniçeri esâmelerini ellerine geçirmiş olan binlerce esnafın da bu gelirlerini kaybedeceğini söyleyerek; ayaklanma için uygun bir ortam hazırlamaya çalışıyorlardı. Bunun üzerine, Sultan Mahmut, çıkarılan söylentilerin asılsız olduğunu ilân ederek isyan çıkmasını önlemek istedi.

Sonunda, Eşkinci ocağı aleyhine yapılan tahrik etkisini göstererek patlamaya hazır Yeniçeriler 15 Haziran akşamız meşhûr kazanlarını Et Meydanı'na (Aksaray'da yeniçeri kışlalarının bulunduğu yer) çıkararak isyanı başlattılar. Saray ve yeni düzene karşı klâsik ihtilal bir defa daha başlamış oldu. Âsiler taktikleri icabı tellallar çıkardılar, bunlar mahalle mahalle dolaşarak; "Nizâm-ı Cedit'in yeniden kurulduğu ve dolayısıyla Yeniçeri ocağının kaldırılacağını etrafa yaymakla kalmayıp, Sadrâzamın, Yeniçeri Ağasının ve Ağa Hüseyin Paşa'nın öldürüldüğü" yalanını yayıp halkı Et Meydanına dâvet ettiler.

Sucular, hamallar, serseriler nice baldırı çıplaklar, her vakit olduğu gibi, kazanların etrafında ikinci halkayı kurmaya koştular. Yağma ve korkutma hareketleri derhal başladı. Yeniçeri Ağasının, Sadrâzamın konağı yağma edildi. Ulemâya da hakaretler ve tehditler yağdırıldı.

Yeniçerilerin kazan kaldırarak Et Meydanında toplandıklarını haber alan, Sadrazam Benderli Mehmet Paşa ve ileri gelen devlet görevlileri, Topçu, Humbaracı, Arabacı, Tersane ocakları, Şeyhülislâm, müderrisler, şeyhler, öğrenci temsilcileri Topkapı

Sarayı'nda bir araya geldiler. Âsilerle saray arasında müzakereler başladı.

Âsiler saraya haber gönderdiler: "Neferleriniz kalın kafalıdır. Bu talim gâvur icadıdır. Biz bu talimi istemiyoruz. Eski usûlümüz, testiye kurşun atar, kılıç ile keçe çalarız. Şeşhâne atar, nişan vururuz. Gayrısı bize gerekmez. Talim işini kararlaştırmış olanların başları muradımızdır."

Yeniçeri Ağası ise Celâleddin Ağanın sözleri havada kalmıştı:

"-Şer'i hüccet (senet) verdik., ant içtik, avratlarımız boş düşer, ulemâ fetvâ verdi. Bu ne hamiyetsizliktir."

Celâleddin Ağa'nın bu haklı sözlerine kızan âsiler, Ağayı öldürmeye karar vermişlersè de, Celâleddin Ağa kaçıp gizlenmeye muvaffak olmuştur.

Saray, Sadrâzamın ifadesiyle yola gelmeyen âsilere şu karşılığı vererek mücadeleye hazırlandı:

"Yeni talim sistemi, şeriata, akla ve mantığa uygundur. Herkesin sözbirliği ve ulemânın müsaadesi ile kabul edildi. Devletin menfaati ve şerefi bu talimin yapılmasını emretmektedir. Buna karşı gelmek devlete isyan etmekten başka bir şey değildir. Âsileri kahretmeye kadiriz ve hazırız."

Bu cevap karşısında âsiler kudurdular. Kuvvetlerini göstermek için sağa sola saldırıp cinayetler işlemeye başladılar. Sultan Mahmut, isyan haberini alır almaz kılıcını kuşanıp Beşiktaş'taki yazlık sarayından deniz yolu ile Topkapı Sarayı'na geldi ve ardından Meclis-i Meşveret'i toplayarak durum değerlendirmesi yaptı. Azimli ve heyecanlı Padişah konunun önemini şu sözlerle belirtti:

"Tahta çıktığımdan beri Allah'ın yardımıyla, din ve devletime hizmet etmek için nasıl çalıştığımı hepiniz biliyorsunuz. Yeniçerilerin ihtilallerle tahtıma saldırışlarını da biliyorsunuz. Ben kan dökülmesini önlemek için suçlarını bağışladıktan başka, onlara her türlü iyilikler yaptım. Son zamanlarda talim yapılmasını kabul ettiklerini gösteren bir mukavele imzaladılar. Şimdi bu imzalarını çiğniyorlar. Halbuki mukavele, din ve devlet adamları tarafından da tasdik edilmişti. Yeniçerilerin bu hareketleri ve şimdi istekleri

padişahlarına karşı bir isyan değil midir? Bu âsileri cezalandırmak ve isyanı bastırmak için şeriatımızın gösterdiği yol nedir?"

Ulemâ oy birliğiyle: "Bunların katledilmesi meşrudur. Bu yolda ölmek var, dönmek yoktur." Sancağı Şerif Sultan Ahmet meydanına dikilsin, cümle tebaa-ı şâhaneniz sancak altına çağrılsın, bu fesat dinsin" dediler.

Sultan Mahmut hâlâ tereddütte idi. Bu halk ile askerin çarpışması demekti. Bu sırada büyük bir şöhreti olan ulemâdan Kürt Abdurrahman Efendi söze başladı. Hiddet ve şiddetinden ağzı köpürüyordu:

"Bu din ve devletin bekasını Allah murad etti ise, o habisleri vurup mahvederiz. Yok değil ise biz de bu din ve devletle beraber batıp gideriz. Bundan sonra yaşamak ne mânâdır?" diye haykırdı ve elindeki tespihi şiddetle yere vurdu. Kehrübâ taneler, padişahın önüne kadar geldi. Herkes ağlıyordu.

Sultan Mahmut da çok heyecanlı idi ve o da ağlayarak Hırka-ı Şerif odasına girdi. Sancak-ı Şerifi çıkardı ve yaşlı gözlerle Sadrâzama ve Şeyhülislâma verdi. Tüm sâdık kuvvetler, medrese öğrencileri ve halk çarpışmak için sancak (bayrak) altına çağrıldı. Sarayın cephaneliğinden silahı olmayanlara silah dağıtıldı. İkinci Mahmut bizzat çarpışmaya katılmak istediyse de devlet erkânı: "Öyle köpeklerin toplandığı yere padişahımızın bizzat gitmesine hacet yoktur" diyerek Cevdet Paşa'nın ifadesiyle Hırka-ı Şerif odasının önünde durmasını ve ehli imânın zaferine duâ etmesini ricâ ettiler. O da buna razı oldu.

Yeniçerilerden yıllarca usanmış ve bıkmış olan İstanbul halkı Sancak-ı Şerifin altına koştu. Halkta Yeniçerilere karşı sönmez bir kin vardı. İstanbul'da kelle alanlar, Genç Osman'ı, Üçüncü Selim'i alçakcasına öldürmüş, Rus harbinde, Yunan isyanlarında korkaklık göstererek devletin şerefini ayaklar altına da almıştı.

Topkapı'da toplanan devlete sadık asker ocaklarıyla halk ve devlet adamları, başta kutsal sancak olduğu halde, tekbirler ve tehlilerle (Lâilâhe İllallah cümlesi) Sultan Ahmet Câmii'ne geldiler. Burada âsilere karşı yürüyüş planı düzenledi. Ağa Hüseyin

Paşa Topçu askeriyle Divanyolu'ndan, İzzet Mehmet Paşa Humbaracı, Lağımcı ve Kalyoncu askerleriyle Saraçhâne tarafından Et Meydanı istikâmetinde yollandılar. Bu düzenli kuvvetlerin gerisinde silahlandırılmış halk geliyordu.

Yeniçeriler saldırışa geçecekleri yerde savunmayı uygun görerek Et Meydanında kaldılar. Sancak-ı Şerif altına giden silahsız halkı durdurmak için de hiçbir hareket yapmadılar. Kendi kuvvetlerine fazla güveniyorlardı. Hüseyin Paşa'nın komutasındaki Topçu kuvvetler Horhor çeşmesi yakınlarında bir mukavemete rastladılarsa da, Topçu Yüzbaşısı Karacehennem İbrahim Ağa'nın gayreti ile bu direnişi kırdılar. Sonunda türlü yollardan gelen kuvvetlerle Et Meydanını ve başlıca Yeniçeri kışlalarını sardılar.

Yeniçeriler savunmada kalmada ısrar ediyorlardı. Kendilerine teslim olmaları teklif edildi ise de reddettiler. Bunun üzerine toplar cehennem kusmaya başladı. Bu ateşin tesiriyle büyük kışla kapısının bir kanadı kırıldı. Mustafa ismindeki gözü pek, yüreği çatal bir topçu eri hayatını tehlikeye koyarak kapının diğer kanadını açtı.

Topçular Et Meydanına başlarında Karacehennem İbrahim Ağa olduğu hâlde girdiler. Yeniçeriler toplardan yılmışlar, fare gibi kaçacak delik arıyorlardı. Nitekim de kışlalarının alev alev yanması üzerine büyük bir şaşkınlık içinde hayatlarını kurtarmak için kaçmaya başladılar. Bu kısa savaş, Yeniçeri isyanına son verdi. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'ne şan ve şevket sağlamış olan, fakat başsız başların idaresinde bir çete şekline girerek devleti çıkmaza sokmuş Yeniçeri ocağı bu suretle hatalarının ve kabahatlarının ağırlığı altında birkaç saat içinde ezilmiş oldu. Sultan Ahmet Câmii çevresinde 3000, Et Meydanı kışlalarında da 7-8 bin Yeniçerinin yok edildiği söylenir.

Moltke Yeniçerilerin imhası sırasında sadece dirilerin başlarının kesilmesiyle yetinilmediğini, mezartaşlarındaki Yeniçeri kavuklarının koparıldığını, bugün hâlâ kafası kesik mezartaşının birçoğunun görülebileceğini yazmaktadır.

Oysa, gerek İstanbul gerekse Anadolu ve Rumeli coğrafya-

sındaki mezarlıklarda yapılan araştırmalarda çok sayıda yeniçeri mezar taşlarına rastlanmıştır. Burak Çetintaş bu hususta şunları yazıyor:

"1990'lı senelerin başından bu yana özellikle İstanbul genelinde yaptığım araştırmalarda, çok sayıda yeniçeri mezar taşının hâlâ yerinde durduğu, aralarından bunca zaman geçmesine rağmen en azından yok edilmediğini gördüm. Bir sayı vermek gerekirse, tespit edip fotoğrafladığım ve "Yeniçeri mezar taşı" geneli içinde kabul edilebilecek mezar taşı sayısı yedi binin üzerindedir. Bunların 400'ü aşkını ise mezarın sahibi olan yeniçerinin hayatta iken mensubu olduğu Bölük veya Ortanın işareti (sembolü) olan işareti taşır. Onca plansız büyüme, istimlâke ve düzenleme adı altında yapılan yıkıma rağmen, bu yüksek sayıya ulaşabilmek 1826'dan sonra bir yeniçeri mezar taşı kırımı olmadığının kanıtıdır. 20 sene öncesine kadar yerinde duran pek çok mezar bugün ya kırılmış hâlde yahut yarısına kadar betona, asfalta gömülü. Sözün kısası tarihi mezar taşlarını kırdırarak yok eden birilerini bulmak için uzun bir zaman yolculuğuna çıkmaya ve İkinci Mahmut'a kadar gitmeye gerek yok."

Yeniçerilerin perişan edildiği haberi her tarafta sevinç ile karşılandı. İkinci Mahmut, bir Hatt-ı hümâyûn yazdırarak Yeniçerilerin devlet ve millete yaptıkları kötülükleri saydı ve ocağın kaldırıldığını belirtti. Bu Hat, İstanbul'da olduğu gibi Rumeli ve Anadolu eyâletlerinde de yayınlandı. Bundan başka, Sadrâzam tarafından bildirilen emirle de vilayetlerdeki Yeniçeriler kazanlarını teslim edecekler ve bulundukları kaleleri terk edeceklerdi. Bundan böyle Yeniçeri kelimesi bile telâffuz edilmeyecek, Yeniçeriler lehinde söz söylemeye cüret edenler (ortaya çıkanlar) ağır cezalara çarptırılacaktı. Osmanlı şâirleri geleneğe uyarak Osmanlı tarihinde "Vak'ai Hayriye" (Hayırlı Olay) adıyla geçen bu olay için düşürülen tarihler arasında en güzeli mânâlısı Keçecizâde İzzet Molla'nınkidir:

Tecemmü eyledi meydân-ı lahme
Edip küfrân-ı nimet, nice bâğı

Koyup kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi söndürdü ocağı.

Vak'ai Hayriye'nin ertesi günü toplanan Meşveret Meclisi'nde Yeniçeri ocağının tamamen kaldırılmasına karar verilerek bir fermân hazırlandı. Gerisini Cevdet Paşa şöyle anlatır: "Beylikçi Pertev Efendi'nin kaleme aldığı fermân, Sultan Ahmet Câmi minberinde Esat Efendi tarafından okundu. Bütün hazır olanlar beğendiler. Kimi mübarek olsun dedi, kimi de gözyaşlarıyla alkışladı. Ayasofya Vaizi Mustafa Efendi ve Ahıskalı Ahmet Efendi çok tesirli bir duâ okudular. Durum padişaha arz edildi. Meclis kararının hemen icrası için Ḫatt-ı hümâyûn çıktı ve memlekete ilân edildi..."

Yeniçeriliğin kaldırılmasına dair fermân:

"Bütün Muhammed ümmetine malûmdur ki, bu yüce dinin ve bu İslâm devletinin zuhuru ve doğu ve batıya yayılması sadece şeriat , kılıç ve cihat sayesinde olup her zaman din düşmanlarına karşı koyacak asker ve gazilerin bulunması şarttır.

Velinimetimiz olan bu ebedi ömürlü Devlet-i Aliye'de evvelce Yeniçeri ocağı kurulup bu askerler giriştikleri harplerde, düşmana göğüs germişler ve gösterdikleri metanet ve kumandanlara itaat sayesinde bunca fütûhât (fetihler) olmuşsa da zamanla içlerine uygunsuz adamlar ve türlü fesat karışıp itaatsizlik başlamış ve yüzyıldır gittikleri harplerde itaatsizlik yüzünden düşmandan kaçmak ayıbını işlemeleri bunca kalelerin ve memleketlerin düşman eline geçmesine sebep olmuştur.

Düşmanlarımız bu hâlimizi gördükçe, İslâm milletinin acze düştüğünü sanıp Allah korusun İslâm'ın aydınlığını söndürmek iddiasıyla günden güne taleplerini attırmış ve dört yanımızı düşman kuşatmıştır. Bu durumda bizim de İslâm gayretini ele alıp düşmanlarımızın hakkından gelecek surette çareler bulmamız farz olmuştur.

Harplerde düşmanın kolayca galip gelmesi sırf talimli askerimiz olmayışından ileri gelmiştir. Bu sebeple yeni bir askerlik usûlü konmasına teşebbüs olunmuş iken, Yeniçeriler bunu istemeyerek

teşebbüsleri akim bırakmışlardır. Hatta cüret ettikleri seri vakalar dolayısıyla âlemin ruhu mesâbesinde (derecesinde) olan birkaç padişahın telefine sebep olmuşlardır. Hâl böyleyken bunlara bir şey denilmemiş ve tahammül gösterilmişse de düşmanlarımız tek durmayıp bu hâlimizi fırsat bilerek, Allah korusun bizi yere sermeğe çalışmakta olduklarından Bâb-ı fetvâda (Şeyhülislâm dairesinde) toplanmış olan, bütün vezirler, âlimler, devlet adamları ve ocak zâbitleri huzurunda şeriatın emrini ihtiva eden fetvâ imzalanmış İslâm askerinin evvelâ diyanet ve itaat ve sonra talim ile maharet kazanmasından başka çare olmadığı tespit edilmiştir.

Yeniçeri ocağının kadim (eski) kanunlarına dokunulmamak üzere her ortadan 150'şer nefer Eşkinci yazılmasına karar verilmişti ve talim ve terbiyeye başlanmıştı. Lâkin, bu seri tavsiyelere riayet olunmayarak geçen Perşembe gecesi ayaklanarak Ağa Kapısı ve Bâbıâli basılıp yağma edilmiş, Mushaf-ı şerifler bıçakla paralanmış; "Talim istemeyiz" diye isyan olunmuş, şeriata ve fetvâya karşı gelinmiş, düşmana karşı kullanılmak üzere verilmiş olan silahlar, devlet aleyhine kullanılmıştır. Bu hareketler, din ve mezhebe aykırı olduğundan bütün ulemâ, devlet ricâli toplanmış Sancak-ı Şerif Sultan Ahmet Câmii'ne çıkarılmış, Muhammed ümmeti sancak altına çağrılmıştır.

Bunca iman ehlini ayaklar altına alan böyle bir şenâete (kötülük, fenalık) cüret edenlerin kanlarının helâl olduğu, şeriatça bildirildiğinden kışlaları yakılmış ve şeriat kılıcıyla cezaları verilmiştir. Birçok şakilerin işi görülmüş, bunları teşvik eden kişilerin de cezaları verilmiştir. Ancak vukuatın sonucu olarak şu anlaşılmıştır ki Yeniçeri ocağı bir şekavet yuvası hâline gelmiş, Yeniçerilik adı eşkıyalığa sığınmak olmuştur. Hatta bu defa yakalanıp idam edilenler arasında bazılarının cebinde gâvur haçı bulunmuştur.

Artık bunların nâmlarının bekâsının faydalı olmayacağı anlaşıldığından Sancak-ı Şerif altında toplanan ulemânın oybirliğiyle ocağın ismi ve resmi kaldırılmış, Yeniçerilik adı külliyen (tamamiyle) silinmiş, onun yerine "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" ismiyle talimli asker yazılmasına başlanmıştır."

Ocaklarının kaldırıldığı sırada kışlada boğulup yananlarla vurup düşüp ölenlerle, kaçarken yakalanıp idam olunanlarla Yeniçeri kırımını tasvir çok güçtür. Yalnız o Perşembe günü cellâtların satırıyla 500 Yeniçerinin başı kesilmişti. Amansız idamlar Cumartesi gününe kadar devam etti. Sultan Ahmet Meydanında bilinen meşhûr Vakvak Ağacının altı başsız cesetler ve Yeniçeri kelleleriyle doldu.

Farsça korkak adam demek olan Vakvak, Hindistan'da yetişen bir ağaç, Çin'de bir şehir adıdır. Efsanevi ağacın özelliği, meyvelerinin insana benzemesi idi. Hint Denizindeki adalarda rastlandığı söylenen ağaçların dallarında saçlarından sarkık duran 6-7 parmak boyundaki kız çocuğunu andıran meyveleri olduğu rivayet edilir.

Meyvelerin olgunlaştıktan sonra baharla birlikte düştükleri ve bu esnada ayaklarının yere değmesiyle "vakvak" diye sesler çıkardıkları söylenmekte, ağacın ismi de bu seslerden gelmekteydi. Bu tarihte idam edilen birçok devlet büyüğünün (başta Hezârpâre Ahmet Paşa) kelleleri ibret olsun diye Yeniçeri askeri tarafından sürüklenerek getirilir, bu ağacının dallarına asılırdı. Bu kelleler kurumuş bir meyve gibi döne döne çürürlerdi. Şimdi ise İzzet Molla'nın ifadesiyle Vakvak ağacının dallarında çürüyecek olan kendi rezil kelleleriydi:

> Bir zaman ehli fitne, Câmii Han Ahmed'de
> Bigünah asmış idi kullarını Hallâkın
> Şimdi erbâbı şikaakın dökülüp kelleleri
> Meyva vaktine yetişdik Şeceri Vakvâk'ın

Yeniçeri bozgunu başlayınca isyana katılmış olan Yeniçerilerin büyük bir kısmı şehir dışına kaçmışlardır. Gerek isyan sonunda kaçanlar, gerekse isyana hiç katılmamış olanlar, veya katılma fırsatı bulamayanlar, Yeniçeri sempatizanları, ocaklarının kaldırılmasından sonra bir umumu af beklerken, Sultan Mahmut bütün Yeniçerileri ölüm fermânlısı yaptı. Onlar da baş kaygısına düştüler, İstanbul yanındaki Belgrat ormanlarına daldılar ve açlıktan ölmemek için eşkıyalığa başladılar.

İkinci Mahmut yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin ilk birlikleri ile Belgrat ormanlarında amansız bir kıyım hareketine girişti. Ormandaki bu Yeniçeri kırımı, Vakai Hayriye'dekinden çok daha müthiş olmuştur.

Belgrat orman kıyımını anlatan, on dokuzuncu asrın İngiliz yazarı ve edibesi Miss Julia Pardo'nun " Constantinople" (İstanbul) adlı eseridir.

"1823 yazına kadar Belgrat ormanları kestane, gürgen, meşe, ceviz, ıhlamur, çınar ve her cins kerestelik ağaçlarla son derece zengindi. Bu sıralarda Yeniçeri katliâmından kellesini kurtarıp şehirdeki diğer ayakdaşlarıyla birlikte kaçanlar Belgrat ve Mudanya ormanlarına sığındılar, gözü pek olanlar Anadolu'da ilerleyerek Bursa dağlarına yayıldılar. Uzak görüşten mahrum olanları da Karadeniz sahillerindeki sık ormanlara saklandılar. Bir müddet meyve ve ot yiyerek geçindiler Fakat bir af çıkmayınca, istikbâlden ümit kesilince sekizer onar kişilik çeteler hâlinde yolculara saldırarak mallarını aldılar, kanlarını akıttılar. Nihayet bütün yollar sâlimen geçilmez oldu. Hükümet bunları cezalandırmak için devamlı teşebbüslere girişti. Fakat eşkıyanın sayısı yüzlere çıkınca üzerine gönderilen kuvvetlere meydan okudular. Bu müsademede (çarpışmada) yakalanan Yeniçeri, ayakdaşlarına göz dağı olmak için sorgulamadan boğuldu, cesedi yol kenarında bir ağaca asıldı, dağılmaları etkili olmadı. Bu duruma çok kızan ve uğraşmadan bezen Sultan Mahmut Yeniçerilerin sığındığı bütün ormanların yakılmasını emretti.

Başta İstanbul'a en yakın Belgrat ormanları, muhtelif istikâmetlerden tutuşturuldu. Civardaki tepeleri askerle doldurarak ateşten kaçanları aman vermeyip vurdular.

Asırlardan beri heybetli duran, etrafındaki tepelere meydan okuyan, esrarengiz derinliklere güneş ışığı sokmayan balta girmemiş köşelerinde binlerce mahlûk saklayan muazzam orman derhal (hemen) ateş çemberi ile kuşatıldı. Karadeniz'den esen rüzgâr ateşi o kadar büyüttü ki, Boğazın girişindeki kayaları döven deniz pembe bir renge bürünürken, Bahçeköy su kemeri beyazlığını

kaybedip kızıl bakırı andırırken iri ağaç gövdeleri dehşetli gürültülerle yere devrildiler.

Tahribat mükemmel cereyan etti. Alevler kilometrelerce yeri kapladı. Bu esnada devamlı tüfenk seslerine insan feryatları karışıyordu. Belgrat ormanlarına iltica eden Yeniçerilerin hiçbirisinin kaçmış olmasına inanılmaz. Çoğu Sultan Mahmut'un askerlerin kurşunu ile öldü. Sefil ve aç da olsa hâlâ mağrur bir miktar Yeniçeri de derinliklere sığındıkları için de bir müddet gezindikleri ormanda yandılar, kül olup öldüler..."

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından bir müddet sonra Bektaşi tarikatı da yasak edildi. Bektaşilik ile Yeniçeri ocağı arasındaki yakınlık Hacı Bektaş Veli'den gelir.

Orhan Gazi sürekli işi askerlik olan Yeniçeri ordusunu kurduğu zaman, bir rivayete göre Hacı Bektaş Veli bizzat kendisi Suluca Karahöyük'e gelmiş bir rivayete göre de Ulu Hünkâr'ın kendisini davet ederek teşkil ettiği bu asker ocağına duâ etmesini istemiştir.

Bu askerî ocağa, öz be öz Türkçe olan "Yeniçeri" ismini veren Hacı Bektaş Veli; askerlerden birinin başına elini koyarak duâ etmiştir. Bu sebepledir ki, Yeniçerinin başına giydiği "Börk"ü Hacı Bektaş Veli'nin elinden; arkaya sarkan kısmı da, O'nun giydiği hırkanın kolundan kinaye olduğu kabul edilmiştir. Böylece Hacı Bektaş Veli, asırlarca Yeniçeriliğin piri, üstadı ve manevî hamisi olarak bilindi. Bu bağlılık ve muhabbet bilhassa savaşlarda çok müspet neticeler verdi. Dahası da halk ile Yeniçeriler arasındaki yakınlığı da kuvvetlendirdi.

Ordunun kendisine bağlanması ve askerin piri olarak da kabul edilmesinden sonra, Hünkâr Bektaş Veli, "Gaziler Serdarı" (Başkomutan) ve "Alp Erenlerin Serçeşmesi" (Velilerin piri) olarak da anılmaya başlanmıştır.

Yeniçerilerin "Pirimiz" dedikleri Hacı Bektaş Veli, on üçüncü asrın ikinci yarısında ölmüştür. Ve ölüm tarihleri ihtilaflıdır. Bazı kaynaklar 1248-1337 miladi tarihlerini gösterirlerken, bazıları da 1209-1271 tarihlerini kaydetmektedirler. Bunlardan birinci-

leri Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geliş yılı olarak 1270-1280 yıllarını göstermektedirler. Orhan Gazi ise 1281 yılında doğmuş ve 1324'de Osmanlı tahtına oturmuştur.

O hâlde Hazretin ilk Yeniçerilerin başına beyaz keçeden börk giydirmesi ve onlara "Kazanı Şerif"den kendi eliyle çorba dağıtması bir efsanedir. Yeniçerilerin Bektaşiliği ise, Üstat Reşat Ekrem Koçu Bey'in doğru olan ifadesiyle, "Hakikat olan, aşk ve sadakat yolunda mertliği pek iyi bilinen Bektaşi babalarının, ilk devirde Pençik oğlanları ve sonra da devşirme oğlanlar, Yeniçeri fidesi gayrimüslim çocuklara İslâm dinini en pratik yoldan telkin etmiş olmalarıdır."

Yeniçerilerin Bektaşilik ile bağlılığı ocağın kaldırıldığı tarihe kadar devam etti. Bu bağ öylesine sıkı idi ki, İkinci Mahmut kanlı şehir muharebesinin ertesi günü Türkiye'deki bütün Bektaşi tekkelerini de kapattı. İstanbul'daki babalardan, canlardan son ihtilale katılanlar idam olundu, bir kısmı da yıkılan tekkelerde bulunan Baba ve mürit gibi kimselerin Birgi, Tire, Kayseri gibi ulemâsı çok olan şehirlere sürgüne gönderildi. Anadolu ve Rumeli'de Bektaşi tekkelerinin yıkılması için memurlar gönderildi.

Rumelihisarı, Öküzlimanı, Karaağaç, Yedikule, Sütlüce, Eyüp, Üsküdar, Merdivenköy, Çamlıca dergâhları yıktırıldı. Yalnız türbelere dokunulmadı. Bektaşiliğe ait ne kadar yazma eser, eşya varsa el konuldu. John Kingsley Birge'nin de belirttiği gibi bir süre tüm Bektaşiler o denli aşağılandılar ki, herhangi birine kini olan birisinin ona bir kötülük yapması için Bektaşilikle suçlamasından daha etkili yol yoktu.

Enver Ziya Karal ise, bu hususta şunları yazıyor: "Bektaşilik ile Yeniçeri ocağı arasında yakınlık, ocağın kuruluşunda Hacı Bektaş Veli'nin onlara dua etmesiyle başlar. başlar. Bektaşiler, Yeniçeriler gibi her türlü yeniliğe düşmandırlar. Bu itibarla, Yeniçeri isyanlarında her zaman onlarla fikir ve işbirliği yaparlardı. Bektaşiler halkın aşağı sınıfları ile temasta oldukları için, Yeniçeri ocağının kaldırılmasını bu sınıflar arasında kötü gösterilebilirlerdi. Dine aykırı tören yapmakla suçlu tutularak takip edildiler. Tarikatları

yasak edildi. Altmış yıldan önce yapılmış tekkeler bırakılarak gerisi yıkıldı."

Bektaşiler ve olaylar hakkında İzzet Molla şu tarihi düşürmüştür:

> Ağalar eyledi cahime (cehennem) sefer
> Çaldı Bektaşiler de göç borusun

Bektaşilerin diğer tarikatlara geçmeleri için kendilerine mahsus bir kıyafet giymeleri mecburiyeti getirildi. Tekkelerin malvarlıkları Nakşibendilere nakledildi. Özellikle İstanbul ve çevresinde Bektaşiler kendilerine Melâmilik, Halvetilik ve Rifailik gibi başka tarikatlar içinde barınma imkânı arayacaklardır.

Bektaşiler yedikleri darbe sonucu Tanzimat dönemine kadar bellerini doğrultamamışlardır. Bektaşiler Yeni Osmanlı, Jöntürk ve İttihat ve Terakki içerisine girerek onları desteklemişlerdir.

Üsküdar'daki "Özbekler Tekkesi" Bektaşi Tekkesi olarak ünlenmiş, Millî Mücadele yıllarında İstanbul'da işgal altındaki birçok zât, subay ve aydının Anadolu'ya geçmesini sağlamışlardır. Yakup Kadri, Namık Kemâl, Ziya ve Mithat Paşalar da Bektaşi olup Yeni Osmanlı hareketinin öncü kadrosu Batı aydınlanmasını Türkiye'ye kazandırmakta öncüdürler.

Bektaşiler, Sultan İkinci Mahmut'tan nefret ederler; türbesine tükürürler. Burada (orada) yatanın İkinci Mahmut'un leşi olarak söylerler.

Esir Pazarlarının Kaldırılması

DÜNYADA VE DOLAYISIYLA MEMLEKETİMİZDE esir ticaretinin yapıldığı devirlerde satılmak üzere İstanbul'a getirilen köle ve câriyeler, "Esirci" denilen esir tüccarları tarafından Tavuk Pazarı semtinde ve Büyük Kapalıçarşı yakınında, demir kapılı ve büyük bir handa muhafaza edilirdi ki bu han "Esir Hanı" veyahut "Esirhâne" adı ile anıla gelmiştir.

Esir kız ve oğlanlar, yüzyıllar boyunca bu handa toplanmıştır. Bu hanın ortasındaki avluda kurulan pazarda açık artırma usulü satılmışlardır.

Fetihler devri kapandıktan sonra, esir pazarında satılan câriye ve köleler Kafkasya'dan beyaz ırktan güzellikleriyle meşhûr Çerkes, Abaza, Megril kızları ve oğlanları Afrika'dan getirilen zenci esirler aldı.

İkinci Mahmut esir pazarında insanlık şeref ve haysiyetini zedeleyen hâller olduğunu söyleyerek, bu pazarın kaldırılmasını ve köle câriyelere ait muamelâtın (muamelenin) şeriatın uygun göreceği şekilde yapılmasını emretti. Köle ve câriyelerin eşya gibi haraç mezat satılmasını kaldırdı.

Asakir-i Mansure-i Muhammediyye

YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASI İMPARATORluğun buhranlı zamanına rastlamıştı. Yunan isyanı hareketleri sürüp gidiyordu. Bu durum yeni bir ordunun süratle kurulmasını gerekli kılıyordu. Yeniçeri ocağının kaldırılmasını ilân eden fermân aynı zamanda onun yerine kurulacak orduyu da haber veriyordu. Peygamber Efendimizin adına izafetle bu yeni orduya Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ismi verilmiştir.

Ağa Hüseyin Paşa Boğaz muhafızı ve Kocaeli, Bursa sancakları mutasarrıflıkları üzerinde kalmak üzere, bu ordunun seraskerliğine atandı. Yeniçerilere âit her türlü isim, unvân ve işâretler kaldırılınca, Ağa kapısının adı da serasker kapısı olarak değiştirildi. Ağa kapısı kısa bir süre seraskerlik dâiresi olarak kullanıldı ise de, sonraları bu iş İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerdeki eski sarayda yürütüldü. 7 Temmuz 1826 tarihinde bu teşkilâta âit bir kânûnnâme hazırlatıldı.

Bu ordunun teşkilâtlanmasına ilk olarak, İstanbul'da tertip adı verilen sekiz alayın teşkil edilmesiyle başladı. Sekiz alayın ikisi serasker kapısında, altısı da, o zaman inşâsı devam eden Davutpa-

şa ve Üsküdar kışlalarındaki barakalarda iskân edildi. Hazırlanan nizâmnâmeye göre, kimliği belirsiz kimselerle, hilekâr (dalavereciler) bu teşkilâta alınmayacaktı. Şartları elverişli ve yaşları on beş ile otuz arasında bulunanların kaydı yapıldı . On beş yaşından küçük olanlar için, Şehzadebaşı'ndaki eski acemi ocağı kışlası tâlimhâne olarak tahsis edildi.

Yeni ordunun ilk mevcudu 12.000 kişi olup, 1500'er kişilik sekiz tertibe ayrılmıştı. Mevcudu sekiz tertibin hepsine birden kumanda eden bir Binbaşı vardı. Her tertibin mevcudu Binbaşı, Kolağaları, Topçubaşı, Arabacıbaşı, Cebehânecibaşı, Mehterbaşı, imâmlar, hekim, cerrah ile birlikte 1527 kişiyi buluyordu. Her alay saf adıyla on beş kısma taksim olunup, her biri yüzbaşıların kumandasında idi. Ayrıca her safta bir de top bulunurdu. Bu toptan Topçubaşı sorumlu idi. Yüzbaşının rütbe olarak altında iki yüzbaşı mülâzımı (teğmen), bir sancaktâr, bir çavuş ve onbaşı vardı. Her tertip sağ ve sol olmak üzere sekizer saf hâlinde tasnif edilmişti. Her sekiz safın başında kolağaları kumanda mevkiinde idi.

Kânûnnâme, terfi için kıdemliliği esas aldı. Bir nefer çalışkanlığı sayesinde binbaşılığa kadar yükselebilecekti. Bu düzenlemede esas olan kıdemlilik olsa da liyâkat gerektiğinde dikkate alınacaktı. Liyâkatli olan, kıdemliliğine bakılmadan terfi edebilirdi.

Subay ve erlere ödenecek maaş belirlenerek aylık olarak ödenmesi kabul edildi. Böylelikle üç ayda bir ödenen ulûfe uygulamasına son verildi. Yoklama defterleri tutulmaya başlandı. Asâkir-i Mansûre'de emekli olmak on iki sene hizmetten sonra mümkün olacak, emekliliğe hak kazananlara aldıkları aylık kadar maaş bağlanacaktı. Yaşlılık veya sakatlık gibi sebeplerle emekliye sevk edilenler de durumlarına göre, aylıklarının üçte birini veya üçte ikisini alabileceklerdi. Yeni ordunun giderleri Mansûre hazinesi adıyla kurulan ve yeni gelir kaynakları olan bir hazineden sağlanıyordu.

Asâkir-i Mansûre askerlerine iki öğün olarak verilecek tayinât, sabah çorba, ekmek; akşam çorba, yahni olarak belirlendi. Haf-

tanın Pazartesi ve Perşembe günleri akşam menüsüne pilav ilâve edildi. Bunlara ilâveten yağ, soğan ve tuz da yeterli olarak verilmekteydi. Bundan başka yüzbaşı ve üstündeki rütbeli zâbitlere ilâve tayinât veriliyordu.

Subay ve erler her yılın Mayıs ayında bir çift ayakkabı ve birtakım üniforma elbisesi alacaklardı. Asker üniforması pantolon, kuşak, kısa bir ceket ve bir yelekten ibaretti. Yelek ve ceket çuhadan; pantolon ise yünlü kumaştandı. Mayıs 1827'de ithal edilen çuha kumaşının yerine yerel üretilen yünlü kumaşlar askerin üniformalarının dikimi için kullanıldı. Yazlık askeri üniformalar pamuktan dikiliyordu. Askerin başına giyecekleri başlık için geçmişte Bostancıların giydiği bir yuvarlak başlık olan "Şubara" kabul edildi. Daha sonra Mısır ordusunun da giydiği "Fes" yeni başlık olarak kabul edildi.

Kânûnnâmeye göre barış zamanı her beş neferâttan biri dönüşümlü olarak memleket (sıla) iznine gönderilecekti. Sıla izni süresi askerin gideceği yerin uzaklığına göre kısa ya da uzun müddet olabilecek fakat sekiz ayı geçmeyecekti. Ayrıca zâbitan ve neferât hac yapmak için izin alabilirlerdi. Kendilerine verilen izin süresi içinde birliğine geri dönen askerlerin biriken paralarının hepsi ödenecekti.

Yüksek rütbeli zâbitanın emri altındaki personeli şahsi işlerinde kullanmaları ve konaklarındaki hizmetçilere askeri üniforma giydirmeleri yasaklanıyordu.

Kânûnnâme, İslâmiyet'in esaslarının askerlere öğretileceği bir okulun her safta açılmasını emretmekteydi. Bunu temin için İstanbul kadısı huzurunda yapılacak sınavda başarılı olan medrese öğrencileri, bölüklere imam olarak atanacaklardı. Her bir tertibe on iki imam atanacaktı.

Eski devirlerden kalma talim görmüş askerler, subaylar yeni ordunun çekirdeğini teşkil ettiler. Askerin yeni usûlde yetiştirilmesinde başlıca güçlük, subay noksanlığından ileri gelmekteydi. İkinci Mahmut, Hristiyan subaylardan haz etmediği ve halkın dini eğilimini hesaba kattığı için, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan

halis Türk veyahut halis Arap subayları istedi. Mehmet Ali, ordusunu yetiştiren subayların Fransız olduklarını ve Müslüman subayların henüz askeri eğitim yaptıracak kadar ilerlemediklerini ileri sürdü. Bunun üzerine İslâmlığı kabul etmiş Hristiyanlardan subaylar atandı ise de onlardan pek verim alınamadı. Bunun üzerine Sultan Mahmut Prusya'dan piyade, süvari ve topçu subaylar getirmek zorunluluğunu duydu. Askeri birliklerin böylece Avrupai yöntemlerle yetişmeleri sağlanmışsa da yüksek komuta heyetini oluşturan yüksek rütbeli subayların modern savaş tekniğini tam anlamıyla öğrenmeleri pek mümkün olmadı.

Bu eksikliği gidermeyi amaçlayan Sultan Mahmut, büyük bir Harp okulu ile bir Tıp okulu açtırdıktan başka modern eğitim için Avrupa'ya öğrenciler gönderdi. İlk buharlı gemi, İkinci Mahmut devrinde satın alınıp deniz kuvvetlerine verildi.

Devlet ve Ülke Yönetimi

SULTAN İKİNCİ MAHMUT, İMPARATORLUĞUN İÇ-te ve dışta karşılaştığı son derece ciddi hayati tehlikelere karşı karşıya kalmasına rağmen giriştiği ıslahat etkinliklerinde yılmadan, usanmadan cesâretle büyük çabalar gösterdi.

Hükümet teşkilât ve usûllerinde de değişiklik yaptı. Avrupa'nın kabine usûlünü kabul etti. Divân kaldırıldı. Nezâretler (bakanlıklar) kuruldu. Sadrâzama Başvekil, Defterdâra Maliye Nâzırı, Sadâret Kethüdasına Dâhiliye Nâzırı, Reisülküttâba Hariciye Nâzırı denildi. Ayrıca Evkaf (vakıf) Nezâreti kuruldu. Bu değişiklik yeni meşveret (danışma) usûllerinin de kabul edilmesini gerektirdi. Askeri işleri görüşüp karara bağlamak üzere, "Dâr-ı Şurâ-ı Askeri" ve memurların yargılanması, hükümet ile halk arasında dâvaların görüşülmesi gibi, mühim meseleler için de "Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye" kuruldu. Bundan başka asri mânada bir memurluk mesleğinin kurulmasına teşebbüs edildi. Memurlar, hâriciye (dış) ve dâhiliye (iç) olmak üzere iki sınıfa ayrılarak onlara rütbelerine ve derecelerine göre maaşlar bağlandı.

Osmanlı Devleti'nde ziraat, ticaret ve sanat çalışmalarının dışında devlet hizmetinde bulunanların kazandıkları servetin

ölümlerinde müsadere edilerek devlet hazinesine konulması gelenek idi. Padişahların, zaman zaman bu geleneğin dışına çıkarak, memurluğun dışında servet sahibi olanların mallarına el koydukları da oluyordu. Bu ise mülkiyet hakkının devamlı bir tehdit altında bulunması mânasını taşıyordu. Sultan Mahmut müsadere usûlünün kaldırıldığını, bir fermânla ve şu sözlerle ilân etti:

"Bundan böyle saltanatın millet için bir dehşet, bir korku kaynağı değil, fakat bir destek olmasını istiyorum. Bunun için kişinin malına devletçe el konulması geleneğini kaldırıyorum."

Bundan başka Sultan Mahmut, tebaası arasında din, inanç ve mezhep bakımından herhangi bir fark gözetmediğini ve herkesin bu hususta eşit ve dokunulmaz olduğunu şu satırlarla belirtti: "Tebaamdan Müslümanları ancak câmide, Hristiyanları kilisede, Musevileri de havrada tanımak isterim."

Sultan Mahmut Osmanlı tahtına çıktığı zaman imparatorluğun birçok eyaletlerinde yarı bağımsız statüde âyânlar ortaya çıkmıştı. Padişahın etkili faaliyetleri sonucunda gerek Rumeli'de, gerekse Anadolu'daki vilâyetlerin merkeze bağlanması suretiyle ülkede devlet otorite ve hâkimiyeti sağlanmış oldu. Özellikle valilerin atandıkları vilâyetlerden aldıkları paralarla geçinmeleri yöntemi kaldırılarak bunlara devletçe maaş bağlanmak suretiyle memur statüsüne alındı. Valilerin görevleri arasında Redif adı altında Avrupa usûlünde müşirlikler (mareşallık) kuruldu. Bunlar, bulundukları yerlerin askeri olduğu kadar mülki ve mali işleriyle de uğraşırlardı.

Bunlardan başka, başta başkent İstanbul olmak üzere, bütün vilâyetlerde halk-hükümet ilişkilerinde aracılık yapmak üzere muhtarlıklar kuruldu.

Nüfus Sayımı ve Mülk Yazımı

ANADOLU'DA VE RUMELİ'DE MODERN YÖNTEMlerle ilk nüfus sayımı, İkinci Mahmut devrinde yapılmıştır. Hükümet'in Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra kurulması kararlaştırılan ordu için insana ve kaynağa ihtiyacı vardı.

Nüfus sayımının ne şekilde yapılacağını tayin etmek için özel bir meclis kuruldu. Bu meclis sayımla ilgili bütün hazırlıkları yaptıktan sonra Anadolu ve Rumeli'de önce erkeklerin sayım işlemine başladı. O vakte kadar böyle bir sayım yapılmış olmadığı için, halkın herhangi bir şekilde korku ve endişeye kapılmaması için sayım işlerini yürütmek, defterleri derlemek, genel neticeleri saptamak için İstanbul'da bir Ceride Nezâreti kurulmuştur.

Erkek nüfusun sayımı dini esaslara göre yapıldı. Bu sûretle Rumeli ve Anadolu'nun İslâm ve Hristiyan erkeklerinin sayısı tespit edildi. İslâm nüfusu içinde Kıptilerle aşiretler de ayrı sayıldı. Reaya adıyla gösterilen Hristiyanlar için, genel olarak, ırk ve dil farkı gözetilmedi. Sayım neticesinde Anadolu'da 2,5 milyondan fazla, Rumeli'de de 1,5 milyon erkek vatandaşın yaşadığı tespit edildi. Bu sayım sırasında mülk sayımı da yapılmıştır. Böylece

herkesin gelirine göre devlete vergi vermesinin sağlanması amaç edilmiştir. Kabul edilen vergi yöntemine göre:

Vergilerin emlâk, arazi, ticaret ve kârlara göre barış zamanında binde hesabıyla alınması; mali yıl olarak kabul edilen Mart ayında, herkesin hisselerinin mahkeme sicillerine kaydedilip her şahsa bir yılda vereceği verginin miktarını bildiren mühürlü bir senet verilmesine, bunların yılda iki taksit hâlinde ödenmesi, bunlardan başka hiçbir kimseden hiçbir şekilde para alınmaması; her şahsın mal ve mülkünü tespit ve bunlardan emin olması için mal sayım ve yazım memurlarının gönderilmesi, örnek olmak üzere ilkin Bursa (Hüdâvendiğâr) eyaleti ili Gelibolu sancağından yazıma başlanması uygun görüldü.

Posta, Pasaport ve Karantina

SULTAN MAHMUT'A GELİNCEYE KADAR OSMANLI Devletinde düzenli bir posta sistemi yoktu. Halbuki yıllardan beri postalardan faydalanılmakta idi. Ülkede düzenli bir posta teşkilâtının kurulması hakkında Sultan İkinci Mahmut, bir Hatt-ı hümâyûn yayınlattıktan sonra posta yollarının yapılmasına başlandı. İlk olarak Üsküdar-İzmit arasında bir posta yolu yapıldı ve açılış törenine bizzat katıldı. Daha sonra da ülkenin birçok yerlerinde posta yolları ve posta hâneler açılmaya başlandı.

Bu posta teşkilâtından sonra ülke içinde ve dışında yapılacak seyahatler için bâzı esaslar kabul edildi. Buna göre, ülke içinde seyahat yapacak olan yurttaşlar, mürûr tezkeresi (geçiş belgesi) taşıyacaklar, ülke dışına çıkacak yurttaşlar da Hariciye Nezâreti (Dışişleri Bakanlığı)'den pasaport alacaklardı.

Sultan Mahmut döneminden önce yabancı bir ülkeye gidecek olan Türk vatandaşları, pasaportlarını, o ülkenin Osmanlı ülkesinde bulunan elçilerinden alırlardı; hatta devletin resmi elçileri bile bu uygulamaya tabi tutulurlardı. Bu ise Osmanlı Devleti için bir küçüklük demekti. Bu itibarla kabul edilen yeni yönteme göre,

Osmanlı Dışişleri Bakanlığından alınan pasaportlar, gidilecek yabancı devletin Türkiye'deki elçileri tarafından imzalandıktan (vize) sonra geçerli olacaktı.

Yeni Kılık Kıyafet

BU ARADA ÜLKEDE KILIK KIYAFET DÜZENLEMEsi de yapıldı. Sultan Mahmut, padişahlar için düzenlenen bir takım merâsimleri kaldırdıktan başka nâzır (bakan), vezir ve ulemânın kendi katına geldikleri zaman oturmalarına izin verdi. Mısırlı kıyafetini benimseyerek sokağa bu kıyafetle çıkmaya başladı. Sakalını kısa kesti, devlet adamlarına da kendisi gibi hareket etmeye teşvik etti.

Eski usûlde âdetlere, kıyafetlere bağlı kalanları azarladı. Devlet dâirelerinde resimlerini astırdı. Avrupa hükümdarlarının yaptıkları gibi doğum yı dönümünü törenlerle kutlamayı âdet edindi. Avrupa hükümdarlarının memleketlerini tanımak ve ülkesini tanıtmak için yaptıkları seyahat fikrini benimseyerek, ilk seyahatini Rumeli'ye yaptı. Oradan Rusçuk ve Tırnava yolu ile Edirne'ye kadar uzandı.

Sultan Mahmut setre pantolonu zorunlu kıyafet yaptıktan sonra serpuş meselesini de ele aldı. Serpuş ve kavuk yerine fes takılmasını ilân etti. Fakat halk yine dilediğini başına koymakta serbest bırakıldı. Serpuş bundan böyle halk ile devlet memurları ve halk arasında bir ayırım âlameti sayıldı. Halk için başıbozuk ta-

birinin kullanılması, dilediği serpuşu giymesinden ileri gelmiştir.

İkinci Mahmut'un serpuş ve kavuk yerine fesi tercih etmesi bazı tutucuların isyanına sebep oldu. Onlara göre kavuk, sarık Peygamberin giysisinin sembolü ayrı bir değer taşımakta idi. Hocalar halkı direnmeye çağırdılar. Bağdat ve İstanbul'da isyanlar çıktı. Beyoğlu'nda on bin ev alevler içinde kaldı. Sarı Şeyh diye bilinen bir derviş, İkinci Mahmut'un atının dizginlerinden tutarak ona, "Gavûr padişah, alçak, hâlâ alçaklığına karnın doymadı mı? Bu saygısızlığın hesabını Allah senden soracak. İslâmiyet'i yıkıyorsun, Peygamberin lanetini hepimizin üzerine çekiyorsun" İkinci Mahmut'un deli demesi üzerine de:

"Deli ha. Hayır, ben deli falan değilim. Deli olan, senin gibi gavûr padişah ile alçak yardımcılarındır. Allah benim dilimle size sesleniyor. O beni şehitlik mertebesine ermekle ödüllendirecektir" Dervişin dileği yerine geldi.

Ayrıca ülkede, karantina uygulaması da ilk kez yapılmaya başlandı.

Eğitim

YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASINDAN SONra askeri alanda yapılan yeni düzenlemelerde uygulanan modern yöntemlere uyularak eğitim alanında ıslahat hareketlerine girişildi. Medreseler aynen korundu, fakat modern Avrupa esasları kabul edildi. Bu doğrultuda Sultan Mahmut, bir fermân yayınlatmak sûretiyle "İlköğretimin her yurttaş için zorunlu hâle getirildiğini, okuma ve yazma öğrenimiyle birlikte dini bilgilerin de öğretilmesi gerektiğini" halka ilân etti. Başlangıçta ilk kez, ilköğretimin zorunluluğunun yalnız başkent İstanbul'da uygulanması kararlaştırıldı.

Diğer taraftan, yüksek okullara öğrenci yetiştirmek üzere İstanbul'un bazı taraflarında bugün ilkokula muadil Rüştiye okulları kuruldu. Bunların gelişmesine vakit bırakılmadan yine sıbyan okullarının üstüne "Mekteb-i Ulûm-i Edebiye" kuruldu. Bu okulda sıbyan mektebini bitiren öğrencilerin alınması ve on sekiz yaşına kadar okutulmaları kararlaştırıldı. Devlet memurları yetiştirmek için bir de Mekteb-i Maarif–i Adli adında bir okul açıldı. Adli kelimesiyle okulun Sultan İkinci Mahmut (Mahmud-ı Adli) zamanında kurulduğunu anlatmak için verilmişti.

Bu okullardan sonra yüksek okul niteliği taşıyan Harp okulu (Harbiye) ile Tıp okulu (Tıbbiye) açıldı. Subayların hepsini Avrupa'dan getirtmeye imkân yoktu. Bu itibarla birkaç defa elçilik ile Avrupa'ya gidip oradaki harp okullarını gören Namık Paşa'nın çalışmalarıyla Harp okulu Beşiktaş yakınlarında "Mekteb-i Harbiye" adıyla kuruldu.

Zenginler, çocuklarını Harbiye'ye vermekten çekindiler. Hükümet sokakta dolaşan kimsesiz ve garip çocukları Harbiye'ye alarak subay yetiştirmek zorunda kaldı. Başlangıçta öğrenci sıkıntısı çekildiği gibi öğretmen sıkıntısı da çekildi. Batı'dan ve en çok Prusya'dan öğretmenler getirildi. Bunlar tercüman vasıtasıyla ders verdiler.

Açılan Tıp okulunun öğretimi ilkin iki bölüme ayrıldı. Birinci bölüm hazırlık, ikincisi ise doktorluk bölümü idi. Hazırlık bölümünün öğrencileri Arapça, din dersleri ve Fransızca öğreniyorlardı. Doktorluk bölümünde ise Arapça'ya devam edilmekle beraber doktorluğun çeşitli özel dersleri gösterildi. Birkaç yıl sonra dil ve din bilgileriyle tıp bilgilerinin dört yıl gibi kısa bir zamanda öğretilmesindeki güçlükler göz önüne alınarak Viyana'dan getirilen Profesör Bernard ile Hekimbaşı, Abdülhâk Molla okulu yeni bir düzene koydular. Tıphâne ve cerrahhâne yerine "Dâr-ül Ulûm-i Hikemiyye-i Osmaniye" ve "Mekteb-i Tıbbiye-i Âliye-i Şahâne" ismiyle okul çalışmalara devam etti.

Öğretim müddeti altı yıla çıkarıldı. Öğretim dili Fransızca olarak kaldı. Arapça ve din dersleri programdan kaldırıldı. Tıp okulunun Batı düşünce ve bilimlerine dayanması ve Doğu'nun modası geçmiş bilgisinden kurtarılması, okulun doktorlukta olduğu kadar düşüncede ve siyasette de büyük adamlar yetiştirilmesine sebep oldu.

Sultan Mahmut döneminde, özellikle halkın aydınlatılmasını sağlamak amacıyla yayın etkinliklerine de başlanıldı. Bu amaçla Takvim-i Vekayi adlı haftalık resmi bir gazetenin Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanması gerçekleştirildi (1831). Bunların yanısıra, söz konusu edilen çeşitli alanlardaki ıslahat hareketleri-

nin yürütülmesini sağlayacak modern Avrupa eğitim ve öğretimine sahip kimselere ihtiyaç vardı. Bu nedenle modern yöntemlerle öğretmen ve memur yetiştirmek üzere yeni açılan bu okullar için Enderûn Ağalarından 150 kişi Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gönderildi. Bu hareket, halkın gözüne pek çirkin göründü. Hatta padişahla hükümet ileri gelenleri dinsizlikle itham edildi.

Ekonomi

OSMANLI EKONOMİSİ KAPİTÜLASYONLAR YAnında İngiltere ile imzalanan Ticaret Antlaşması ile gittikçe gerilemiş ve içinden çıkılmaz bir hâle dönüşmüştü. Ülke pazarlarında hep yabancı devletlerin malları satılmaktaydı. Bu nedenle pek çok miktarda Türk parası ülke dışına çıkmakta idi.

Bilhassa yeni kurulan düzenli ordunun elbisesi için gereken çuha Avusturya ve Fransa'dan getirilmekte idi. Hükümet, yabancı mallara karşı yerli malların sürümünü sağlamak için Üçüncü Selim'in de başvurmuş olduğu usûlü kullandı. Bir emirle, yabancı kumaştan elbise yapılması yasak edildi. Fakat sofçu esnafı fırsattan faydalanmaya kalkışarak yerli kumaşların fiyatlarını artırdılar. On veya on bir kuruşa satılan Ankara sofu yirmi beş kuruşa çıkartıldı. Bu nedenle doğacak kumaş darlığının önlenebilmesi için de yerli kumaş üretimi artırıldığı gibi artan fiyatlar da kontrol altına alındı.

Kapitülasyonlar dolayısıyla Osmanlı tacirleri, yabancı tacirlerle rekabet edememekte idiler. Bu arada ticaretle uğraşan ülkedeki Hristiyan yurttaşlar, yabancı devlet konsolosluklarının tercüman-

lık görevlerini yürüterek onların yararlandıkları ticarî haklardan faydalanmakta idiler. İşte bunu önlemek için Hükümet, İslâm ya da Hristiyan olsun her yurttaşa faydalanmakta oldukları söz konusu ticarî hakları verilmesini kabul eden bir karar çıkardı ise de uygulamada pek başarı olunamadı.

Devletin ekonomisine yeni bir istikâmet verilememesi, hükümeti mali bakımdan da kötü durumda bıraktı. Yeni vergiler çıkarıldı ise de çözüm olamadı. Bunun üzerine İngiltere'den bir milyon lira borç istenmesine karar verildi ise de bu gerçekleştirilemedi.

Enver Ziya Karal İkinci Mahmut devrinde yapılan bütün bu yenilikleri şu şekilde yorumluyor: "İkinci Mahmut devrinde yapılan bütün bu düzen çalışmaları imparatorluğun mutaassıp halkı arasında korkunç tepkiler yarattı. İstanbul'da ve eyaletlerde isyanlar ve ayaklanmalar çıktı. İkinci Mahmut, "Gavûr Padişah" diye adlandırıldı. Padişah, bu hareketlere şiddetle karşı koydu. Af ve müsamaha göstermedi.

İkinci Mahmut yeni düzeni oturtmakla ilgili çalışmalarında birkaç arkadaşıyla birlikte cahil, geri kalmış, maariften nasibini almamış bütün bir cemiyet ile muhteşem bir savaş yaptı. O, bu savaşın kalbinde duyduğu parlak neticeleri göremedi. Fakat devrinin geriliğine rağmen yılmadan ve korkmadan mücadele etti. Benimsediği modern duygu ve düşüncenin büyük ilerlemeler kaydetmesini sağladı ve gelecek için yol açtı..."

ALTINCI BÖLÜM

SULTAN MAHMUT'UN ŞAHSİYETİ (HÜKÜMDARLIK VASIFLARI)

Reformcu

BİRİNCİ ABDÜLHAMİT İLE NAKŞ-İ DİL SULTAN'IN oğlu olup, 20 Temmuz 1784'de doğmuştur. Babası öldüğü zaman dört yaşında idi. Onun yerine geçen amcazâdesi Üçüncü Selim ona babalık etti. İkinci Mahmut şehzadeliği yıllarında iyi bir eğitim ve terbiye gördü. Üçüncü Selim'den şiir ve müzik dersleri aldı. Bunların yanında Edebiyat, Arapça ve Akâit dersleri gördü.

Amcazadesi Sultan Selim kendisine devlet ve dünya hakkında öğütler vererek yenilik hakkındaki fikirlerini ona aşıladı. Üçüncü Selim devrinde yapılan askeri ıslahat ile ilgilendi, topçuluğa merak etti.

Üçüncü Selim'in âsiler tarafından öldürülmesi ve Dördüncü Mustafa'nın da tahttan indirilmesi üzerine 28 Temmuz 1808'de 24 yaşında tahta çıktı.

İkinci Mahmut orta boylu, vücudunun belden yukarısı uzunca ve geniş omuzlu idi. Kumral sakalı ömrünün sonlarına doğru bembeyaz olmuştu. Vakûr ve asil bir görünüşü, zarif ve sevimli bir yüzü, çok güzel mânâlı lacivert gözleri vardı. Padişahlığının ilk yıllarında taşıdığı eski kıyafetle de, sonradan kabul ettiği koyu

mavi sırmalı elbisesi ve büyük kırmızı fesi ile de bilhassa ata bindiği zaman çok haşmetli görünürdü.

Sultan Mahmut iyi bir hükümdarın maddî ve manevî bütün vasıflarına malikti. Zeki, bilgili, faal, azimli ve sebatlı idi. Tedbirli ve sabırlı oluşu sayesinde en müşkül vaziyet ve felâket karşısında dahi ümitsizliğe kapılmayarak çareler aramıştır.

Sultan Mahmut devlete yeni nizâm verirken bir yandan da içte ve dışta dağılmak tehlikesine maruz kalan bir imparatorluğu kurtarmaya çalışıyordu. Ölümünden bir müddet sonra mezarını ziyaret eden Moltke'nin ağzından şunlar dökülüyordu:

"Sultan Mahmut bütün hayatı boyunca büyük bir elem çekti. Milletini yeniden diriltmesi onun hayat vazifesi idi. Ümitlerinin gerçekleşmemesi de onun ölümü oldu."

İkinci Mahmut girişti̇ği yeniliklerle ülkesini kurtarmağa çalışırken ecdadından miras aldığı millî ve dini inançlara da bağlı kalmış; ilim, iman, akıl, vicdan arasında ahenkli bir yol tutmuştu.

Hiçbir padişahın teşebbüs edip de bir türlü kaldıramadığı Yeniçeri ocağını ve derebeylerini kaldırarak, merkezîyetçi devlet nizâmını kurarken Kanûni'den sonraki en büyük hükümdar unvânını kazandı.

Girişti̇ği inkılâplara karşı kendisine ulemânın ve çıkarları ellerinden gidenlerin şikayetnâmesi sunulunca onlara vakûr, azimli, cesûr bir hükümdar edasıyla din işlerine karışabileceklerini devlet işlerinin de tamamiyle kendisine ait olduğunu ihtar etti. Bu davranış ve düşünce aslında laikliğe atılan bir adım, açılan bir kapıydı.

Sultan Mahmut, iktidarı divândan veya Bâbıâli'den saraya naklederek mutlak bir hükümdar oldu. Bu durum onun ve hükümetinin otoritesini sağlamlaştırdı.

İkinci Mahmut saltanatını millet için bir korku değil, bir dayanak olduğunu da tekrarlıyordu. O en büyük mutluluk, saadet ve bahtiyarlık olan devlete ve devletine karşı gelenlerle sonuna kadar mücadele etti. Çürümüş, şekavet ocağı hâline gelmiş Yeniçeri ocağını ve derebeylerini kahredip, onları ortadan kaldırmakla en büyük inkılâbı yapmıştı.

İç ve dış isyanlar; Yunanlıların bağımsızlık kazanması, Fransızların Cezayir'e yerleşmesi, içini damarlarına kadar alev alev yaktığı Mısır sergerdesinin isyanı, onu yüreğinden dağlayıp bir bakıma ölümüne sebep oldu.

Sultan Mahmut devlet yönetimini sivillere verdi. Mülkiye (memur sınıfı) ve askeriye rütbeleri ayrıldı. Modern Türk diplomasisini kurdu. Hariciye mensupları mülkiyenin en ağırlıklı kısmı hâlinde devlet hayatında hâkim duruma geçti.

Avrupa tarzında giyim ve kuşamın önünü açtı. Kavuk, sarık, şalvar, çarık, paşmakı yasaklattı. Kendisine yaptıkları ve daha da yapacakları için Gavûr Padişah denmeye başlandı. Zira resimlerini devlet dâirelerine astırmıştı. Kızı Atiye Sultanı saçlarını fes altına toplatarak, pantolon ve erkek kıyafeti ile yanında ağabeyi Abdülmecit olduğu hâlde kışlarlara askerin arasına göndermesi onun inkılâplar yolunda azim ve cesaretiydi.

Sultan Mahmut Doğu kültürünü asla ihmâl etmedi. Arapça ve Farsça'ya vakıf, fakat o devirde rağbette olan Fransızca öğrenip Batı medeniyetine de içeriden bakabilen bir nesil yetiştirmeye çalıştı. İnkılâpları çökmekte olan devletin ayakta kalması, Batı emperyalizmine set çekmek için yaptı.

Yılmaz Öztuna bu reformatör sultan için şunları yazıyor: "Bir on yıl daha yaşasaydı Türkiye'nin çehresi herhalde daha radikal şekilde değişecekti. Tanzimât'ın esaslarını hazırladı. Fakat ilân edilmeden öldü. Türlü belâlar içinde ve 13 yılda imparatorluğun çehresini artık geriye adım atılmayacak şekilde değiştirdi."

İkinci Mahmut'u övenler yanında onu tenkit edenlerin sayısı da az değildir. Bilhassa batılı yazar ve düşünürlerin bu hususta ki görüşleri pek olumlu değildir.

Engelhardt; "Bu hükümdarın hiç şüphesiz, Osmanoğulları sultanları arasında mühim bir yer tuttuğuna, bununla beraber kendi hükümet devri olaylarını yazan tarihçilerden ekserisinin cömertçe belirttikleri takdirlere ve övgülere layık olmaktan çok uzak" olduğunu yazmaktadır.

Lamartin; "Yıkılmış tahtını yaktığı ateşle aydınlatan bir kur-

tarıcı değil, kendine ayaklanmış bir köleye karşı gelmek için düşmanından yardım isteyen; onların zaferini ve kendi mağlûbiyetini seyreden bir imparatorun başı" olarak nitelemektedir.

E. Driault ise; "Padişah ulemânın iddialarına karşı dahi şiddetle direniyor; hatta kanûnlardan daha kuvvetli olan gelenek ve örflere bile saldırıyordu. Şarap içer ve maiyetindeki subay ve nâzırlarını yarı sarhoş etmekten zevk alırdı. Avrupa taklidi bir elbise giyerek başında fes bulunurdu. Yaptığı icraat ve reformlar pek o kadar önem taşımadığı gibi; çok zamanda devam etmemiştir.

Sultan Mahmut'un nüfûzu ancak asker arasında devam etti. Fenâ ahlaklı ve safahata düşkün olduğu kadar merhametsiz de olan hakan, asker üzerindeki bu nüfûzundan dolayı zamanına kadar gelen Osmanlı sultanları arasında büyük bir yer işgal etti. Bununla beraber değişiklik ve yeniliklerden kendisi istifade etmedi. Hatta saltanatının sonlarında hükümeti yıkılma tehlikesine maruz kaldı" demektedir.

Halk Adamı

OSMANLI TARİHİNDE BÜYÜK HAMLELER VE İNkılâplar yapan hükümdarlar arasında çokça değindiğimiz gibi İkinci Mahmut en baş yeri alır. Sultan Mahmut, getirdiği yenilikler dolayısıyla "Gavûr Mahmut" diye adlandırıldı, fakat halk adamı hüviyeti ile çok güç yenilikleri de halka mal edebildi.

Sultan Mahmut'un hususiyetlerinin çoğunu diğer inkılâpçı hükümdarlarda bulamayız. Gerçi birçok padişahlar tebdil gezer, halk ile ilgilenirlerdi. Fakat İkinci Mahmut tebdil gezmeleri dışında da hükümdar olarak halkın arasında görünmekten zevk alır, bundan sakınmazdı. Halkın yaşayış tarzına, bilhassa mizahına onun kadar düşkün bir başka padişah belki gösterilemez.

Sultan İkinci Mahmut'un bir gönül ve halk adamı olduğuna dair kıssa ve hisseleri, gönlümüzü ve günümüzü tatlandırması bakımından da orijinaldir.

Sultan Mahmut, "telâş" diyemez "talaş" derdi. Bunu kendisine anlatmak için musahibi bir gün yanına telâşla geldi. Ve anlatmaya başladı:

"Hünkârım, saray marangozhânesindeki talaşlar tutuşmuş,

talaşlar tutuşunca kullarınız telâş etmiş. Kullarınız telâş edince talaşlar tutuşmuş, talaşlar tutuştukça kullarınızın telâşı artmış... Kullarınızın telâşı..."Sultan Mahmut sözünü kesmiş:

"Peki peki anladık ne demek istediğini, kes artık..."

Türbedar ve Sarık

Ramazanda kızdırmak için tiryakiler ararmış. Anlatmışlar ki babası Sultan Birinci Abdülhamit'in türbedarı çok tiryakidir. İftara yarım saat kala nargileyi yakar, heyecanla bekler ve o anda da barut gibidir. Tam kızdırılacak adamdır.

İftara on beş dakika kala Sultan Mahmut, babasının türbesine damlar. Hakikaten türbedar babanın nargilesi hazırdır. Her tarafı iyice teftiş eder. Türbedar tedirgindir. Nihayet, sandukanın sarığının sarılışını beğenmez ve yeniden sarılmasını emreder. İftara beş dakika vardır; sarık ancak yarım saatte sarılabilir. Türbedar "Olur efendim yarın sararım" derse de Sultan Mahmut "Hayır hayır, şimdi sar!" emrini verir.

Tiryaki türbedar bir an kendini kaybeder ve "Yani bu sarığı yarın sarsak bu pezevenk itiraz mı eder?" der. Der amma şafak da atar. Sultan Mahmut kapıya kaçar, gülmekten kırılmaktadır. Türbedar ise artık iftarı da unutmuş âkıbetini beklemektedir ki bir musahip gelir ve içi dolu keseyi getirir. "Bizi affetsin şaka ettik, hakkını helâl etsin" der.

Sultan ve Köylü

Bir vesileyle yine tebdil gezerken, bir köyde gecelerler. Evinde kaldıkları ağa, saf, masum, temiz birisidir. Ağaya kendini de Mahmut Ağa diye tanıtmıştır. Köy ağası bu şehirli Mahmut Ağa'ya pek çok izzet ve ikram etmiştir. Ayrılırken "Ben de seni şehre beklerim" der, Adresi de için de "İn İstanbul'a Mahmut Ağanın konağını sor, kim olsa sana gösterir" der.

Gel zaman git zaman ağa şehre iner. Hele şu Mahmut Ağa'yı bir arayayım der. Ve önüne gelene Mahmut Ağa'nın konağını sorar. Bir İstanbul bıçkını, biraz da maytap olsun diye onu sarayın önüne getirir ve işte Mahmut Ağa'nın konağı der. Ağa onu içeri bırakmak istemeyen muhafızlarla çekişirken padişah görür. İçeri alınmasını emreder.

Köy ağası saraya girince ayakları suya erer. Etrafına şaşkın şaşkın bakar ve sorar:

"Bire Mahmut Ağa, bu konağı sen mi yaptırdın, yoksa babandan mı kaldı?

Sultan Mahmut cevap verir: Babamdan kaldı ağa efendi. Biz nerede, böyle konak yaptırmak nerede.

Saf köylü bunun üzerine der ki:

"Hele öyle söyle Mahmut Ağa. Ben de öyle düşünüyordum., böyle bir konak yaptırmak senin yiyeceğin nane değil Mahmut Ağa."

Sultan Mahmut ve Çocuk

Sultan Mahmut yolda gördüğü bir çocuğa bir altın verdiğinde çocuk almamış. Sultan büyük bir merakla sebebini sorduğunda çocuk:

"Sultanım demiş; annem ve babam bu altını gördüklerinde onu mutlaka çaldın diyerek bana kızarlar. "

Sultan Mahmut:

"O zaman kolayı var" diye yol göstermiş. "Bunu bana padişah verdi " dersin."

Çocuk:

"Hele o zaman hiç inanmazlar" diye atılmış. "Eğer padişah verseydi, bu kadar az vermezdi" derler."

Sultan Mahmut çocuğun bu inanılmaz zekâsını bir kese altınla ödünlendirmiştir.

Sultan Mahmut mu Derviş Mahmut mu?

İkinci Mahmut'un ilk devirleri. Yenikapı Mevlevihânesinde Ali Nutku Dede Efendi Şeyh. Sözü sohbeti dinlenir, hakikaten içi dışı temiz bir kişi.

Sultan Murat ikide bir tekkeye gelmekte, âyinde bulunduktan sonra da dervişlere ihsân vermekteydi.

Şeyh Efendi padişahın bu hareketini doğru bulmuyor fakat, durup dururken de:

"Dervişlere para vermeyin, ihsânda bulunmayın" diyemiyor. O zamanın terbiye ve adabına aykırı.

Bir taraftan da dervişlerin padişah ihsânına alışmamalarını istiyor.

Bir gün Sultan Mahmut yine dergâha geliyor ve âyini müteakip şeyhin odasında Ali Nutku Dede ile konuşmaya koyuluyor. Bir aralık:

"Şeyhim, diyor; benden bir şey emretmez misiniz?

Dede Efendi:

"Estağfurullah, yok" diyor. Padişah ısrar ediyor:

"Canım, bir şey emredin de yapayım" Koca dede artık dayanamıyor:

"Var amma yapamazsınız."

Bu cevap, Sultan Mahmut'un garibine gidiyor:

"Nasıl olur, diyor; söyleyin de yapayım."

O zaman Şeyh Efendi şöyle bir doğrularak cevap veriyor:

"Öyleyse bir daha bu tekkeye gelmeyin."

Sultan Mahmut şaşırmış bir hâlde soruyor:

"Beni evliyaullah kapısından kovuyor musunuz?" Dedenin cevabı dedecedir:

"Buraya "Mahmut Efendi" olarak gelin, yoksa " Sultan Mahmut" olarak gelip dervişlere ihsânlarda bulunarak onların kalbini Allah'tan sizin kesenize çevirecekseniz gelmeyin..."

Sultan Mahmut ve İhtiyar Kayıkçı

Kayık gezintilerini çok seven Sultan Mahmut, yanında ikinci ve üçüncü mâbeyincisi olduğu halde, orta halli bir esnaf kıyafetiyle şehirde bir hayli gezdikten sonra Sirkeci'ye inip, gördükleri temiz bir sandala binerler. Yaz mevsimi dolayısıyla İkinci Mahmut Beylerbeyi Sarayında ikamet ettiğinden, nereye gideceklerini soran kayıkçıya Beylerbeyi'ne çekmesini söylerler.

Kayıkçı ömrünü Boğaziçi sularında geçirmiş, gün görmüş, ak sakallı, zeki ve sevimli bir ihtiyar olduğundan biraz dikkat edince padişahı tanır. Bir hayli gittikten sonra Sultan Mahmut kayıkçıya:

"Baba, otuz iki ile nasılsın?" der.

İhtiyar sandalcı hiç tereddüt etmeden:

"Otuz ikiyi otuza vuruyorum, on beş çıkıyor" diye cevap verir. Biraz sessizlikten sonra, padişah tekrar:

"İşitiyorum ki, son zamanlarda şehirde hırsızlar fazlalaşmış. Senin evine de giren oldu mu?" der. Kayıkçı da:

"Bundan üç ay evvel girdi. Birkaç gündür yeni birisi dadandı, girmeye çalışıyor" diye cevap verir.

Sandal Beylerbeyi iskelesine yanaşmak üzere iken, padişah kayıkçıya:

"Baba, der; sana iki besili kaz göndersem, incitmeden yolabilir misin?" deyince, baba tatlı gülüşü ile:

"Hiç incitmeden cascavlak yolarım" cevabını verir.

Sultan Mahmut, sandala bir kese akçe altın atarak iki mâbeyinci ile karaya çıkarlar.

Ertesi gün iki mâbeyinci, bir gece evvel hiç uyumadıklarını, Sultan Mahmut ile kayıkçı arasında geçen konuşmadan bir mânâ çıkaramadıklarını birbirine söyleyip dertleşirler. Sultanın hâli malûm...Ya günün birinde kendilerini çağırıp, o gün kayıkçı ile aralarında geçen sûalli cevaplı konuşmadan ne anladıklarını sorarsa, ne cevap vereceklerini düşünürler. Maiyet-i şahanede bu kadar mühim mevki işgal etmelerine rağmen, cahil kayıkçı kadar ferâsetten (anlama, seziş) mahrum olmaları, kendilerini bir hayli terletir. Vakit geçirmeden Sirkeci'ye gidilip, kayıkçı bulunup, padişaha verdiği cevaplar öğrenilecek. Ve her ihtimale karşı hazırlıklı bulunulacak.

Ertesi günü iki zat, bir saray sandalı ile Sirkeci'ye geçerler. Kayıkçılar kahvesinde babayı çubuk çekerken bulurlar Yanına yaklaşıp, kendisiyle yalnız görüşmek istediklerini söylerler. Baba hemen ayağa kalkıp buyur eder, alır ve oraya pek yakın olan kendi ufacık evine götürür. Temiz serili sedirlerde oturulur. Çubuk ve kahve ikram olunur, mâbeyincilerden biri:

"Baba, geçen gün Beylerbeyi'ne üç müşteri götürdün" deyince ihtiyar sözünü kesip, kendilerini tanımış olduğunu söyler. O zaman mâbeyinciler:

"Sana sûal soran padişahımız efendimiz idi. Rakkamlı bir soru sordu, sen de yine rakkamlı bir cevap verdin. Biz mânâsını merak ettik" derler. Baba tebessümle:

"Vallahi efendimizin sûali bir hayli müşküldür" deyince mâbeyinciler bir kese akçeyi sedirin kenarına bırakırlar. Bunu gören ihtiyar keyifle:

"Efendim, padişahımız bu fakire otuz iki ile nasılsın buyurdu. Ben de, otuz ikiyi otuza vuruyorum, on beş çıkıyor dedim. Yani efendimiz demek istediler ki, aylık geçimin nasıldır. Ben de, ağız-

da otuz iki diş vardır, bir ay ise otuz gündür. Bunun ancak on beş günü geçimim vardır demiş oldum."

Bu cevap üzerine mâbeyinciler birbirlerinin yüzlerine bakarlar. Peki derler. Bir de şehirdeki hırsızlara dair bir sûal vardı. İhtiyar tebessümle, efendim bu sûal de müşkülcedir deyince, mâbeyinciler, tekrar bir kese akçe daha bırakırlar. Kayıkçı:

"Efendimiz buyurdular ki, haber aldığıma göre, şehirde son zamanlarda hırsızlar çoğalmış, yani demek istediler ki, şehirde son zamanlarda iç güveyi girerek evlenmeler pek çoğalmış; senin bundan haberin var mı? Ben de, üç ay evvel büyük kızım evlendi, evime bir iç güveyi girdi. İkinci kızımı da yine böyle biri iç güveyi olarak istiyor. Doğrudur, hırsızlar çoğaldı dedim."

Mâbeyinciler tekrar birbirinin yüzlerine bakarlar ve nihayet derler ki:

"Baba kayıktan çıkarken efendimiz sana iki besili kaz göndersem, incitmeden yolabilir misin dedi. Sen de hiç incitmeden cascavlak yolarım dedin. Bunu da öğrenelim."

İhtiyar yine tebessümle: "Vallahi bu sûalin cevabı çok mühimdir, nasıl cevaplandırayım" deyince, mâbeyinciler ceplerine el atıp birer kese akçeyi daha sedirin kenarına koyarlar.

Bunun üzerine hemen yerinden fırlayan baba, mâbeyincilerin eteklerini öperek :

"Devletlû efendilerim, işte sizleri gönderdi ya... Sayenizde ailece müstefit (kazanmak) olduk" cevabını verir.

Vermeyince Mabut
Neylesin Sultan Mahmut

Sultan Mahmut'un bir akşam yolu bir kahveye düşer. Bu kahvede, ak sakallı çaycıya herkesin "Tıkandı Baba" diye hitap ettiğini duyunca merak eder ve kendisine sorar. Biraz ısrardan sonra bizim ak sakallı ihtiyarcık, nâmı diğer Tıkandı Baba anlatmaya başlar:

"Bir gece rüyamda birçok insan gördüm ve her birinin bir çeşmesi vardı ve hepsi de akıyordu. Benim ki de akıyordu ama az akıyordu. Benimki onlarınki kadar aksın diye içimden geçidim. Bir çomak aldım ve oluğu açmaya çalıştım. Ben uğraşırken çomak kırıldı ve akan su damlamaya başladı. Bu sefer içimden onların ki kadar akmasa da olur, yeter ki eskisi kadar aksın dedim ve uğraşırken birden Cebrail göründü ve bana Tıkandı baba, tıkandı. Uğraşma artık dedi. O gün bu gün adım Tıkandı Baba'ya çıktı ve hangi işe elimi attıysam olmadı. Şimdi de burada çaycılık yapıp geçinmeye çalışıyorum."

Tıkandı Baba'nın anlattıkları Sultan Mahmut'un dikkatini çekmiş. Çayını içtikten sonra dışarı çıkmış ve adamlarına:

"Her gün bu adama bir tepsi baklava getireceksiniz. Her diliminin altına da bir altın koyacaksınız ve bir ay boyunca bu işe devam edeceksiniz" diye talimat vermiş.

Sultan Mahmut'un adamları peki demişler ve ertesi akşam bir tepsi baklavayı getirmişler. Tıkandı Baba'ya baklavaları vermişler. Tıkandı Baba baklavayı almış, bakmış baklava nefis.

"Uzun zamandır tatlı da yiyememiştik. Şöyle ağız tadıyla bir güzel yiyelim" diye içinden geçirmiş. Baklava tepsisini almış evin yolunu tutmuş.

Yolda giderken "Ben en iyisi bu baklavayı satayım evin ihtiyaçlarını gidereyim" diyerek, işlek bir yol kenarına geçip başlamış bağırmaya;

"Taze baklava, güzel baklava."

Bu esnada oradan geçen bir Yahudi baklavaları beğenmiş. Sıkı bir pazarlıktan sonra anlaşmışlar ve Tıkandı Baba baklavayı satıp elde ettiği para ile evin ihtiyaçlarının bir kısmını karşılamış. Yahudi baklavayı alıp evine gitmiş. Bir dilim baklava almış yerken ağzına bir şey gelmiş, dişleri kırılacak gibi olmuş. Bir bakmış ki altın. Hem çok şaşırmış, hem de çok sevinmiş. Dilimleri kaldırdıkça her dilimin altında birer altın.

Baba ertesi akşam, Yahudi acaba yine gelir mi diye aynı yere geçip başlamış beklemeye. Sultanın adamları ertesi akşam yine bir tepsi baklavayı getirmişler. Tıkandı Baba yine baklavayı satıp evin diğer ihtiyaçlarını karşılamak için aynı yere gitmiş. Yahudi hiçbir şey olmamış gibi;

"Baba baklavan güzeldi. Biraz indirim yaparsan her akşam senden alırım"demiş.

Tıkandı Baba da "Peki" demiş ve anlaşmışlar. Bir ay boyunca, Tıkandı Baba'ya her akşam baklavalar gelmiş ve Yahudi de her akşam Tıkandı Baba'dan baklavaları satın almış.

Aradan bir ay geçince Sultan Mahmut "Hele şu Tıkandı Baba'ya bir bakalım, nicedir?" deyip Tıkandı Baba'nın yanına gitmiş. Bu sefer padişah kıyafetleri ile içeri girmiş. Girmiş girmesine ama bir de ne görsün bizim Tıkandı Baba eskisi gibi darmadağın. Sultan Mahmut;

"Tıkandı Baba sana baklavalar gelmedi mi?" diye sormuş

"Geldi sultanım."

"Peki ne yaptın sen o kadar baklavayı?"

"Efendim her gün gelen tepsiyi bir Yahudi'ye satıp evin ihtiyacını giderdim, sağ olasınız, duâcınızım."

Sultan Mahmut şöyle bir tebessüm edip;

"Anlaşıldı Tıkandı Baba anlaşıldı; hadi benimle gel" deyip almış onu hazine odasına götürmüş.

"Baba şuradan küreği al ve hazinenin içine daldır küreğine ne kadar altın gelirse hepsi senindir" demiş.

Tıkandı Baba o heyecanla küreği tersten hazinenin içine bir daldırıp çıkarmış ama sadece bir tek altın küreğin ucunda, o da düştü düşecek. Sultan Mahmut:

"Baba buradan da nasibin yok. Sen bizim şu askerlerle beraber git, onlar sana ne yapacağını anlatırlar" demiş ve askerlerden birini çağırıp;

"Alın bu adamı Üsküdar'ın en güzel yerine götürün ve bir tane taş seçsin, o taşı ne kadar uzağa atarsa oraya kadar olan araziyi Baba'ya verin" demiş.

Padişahın adamları Tıkandı Baba'yı alıp Üsküdar'a götürmüşler.

"Baba hele şuradan bir taş beğen bakalım" demişler.

"Baba "Niçin?" diye sormuş. Askerler:

"Hele sen bir beğen bakalım" diye ısrar etmişler.

Baba "Şu yamuk, bu küçük" derken kocaman bir kayayı beğenip almış eline ve "Ne olacak şimdi?" diye sormuş. Askerler:

"Baba sen bu taşı atacaksın ve ne kadar uzağa giderse o mesafe arasını padişahımız sana bağışlayacak" diye anlatmışlar.

Tıkandı Baba taşı başının üstüne kaldırmış ve tam atacakken taş elinden kayıp başına düşmüş, Babacık da düşüp oracıkta ölmüş. Askerler bu durumu Sultan Mahmut'a bildirmişler. İşte o zaman İkinci Mahmut, o meşhûr sözünü söylemiş:

"Vermeyince Mâbut (Yüce Yaradan), neylesin Sultan Mahmut."

Şair ve Bestekâr

ZEVK, SAFA VE SEFAHAT HAYATINA DA KÂFİ DERECEDE yer veren İkinci Mahmut, "Adli" ve "Adil" mahlasıyla daha çok şarkı, tahmis ve gazel tarzında şiirler yazmış, semâiler vücuda getirmiştir.

Batı müziğinin de Türkiye'ye gelmesini sağlayan Sultan Mahmut'un Türk müziğinin değerli eserleri arasında sayılan mükemmel besteleri de vardır.

İkinci Mahmut, şiir ve müzik dersini de amcazadesi Üçüncü Selim'den almıştır. Ney hocası da Kazasker Mustafa İzzet Efendidir. Kendisi de güzel ney ve tambur çalardı. Aynı zamanda sesi de pek güzeldi; bir de divânı mevcuttu. Bunu Acemaşiran makamında da bestelemiştir. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra kurduğu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adlı ocak (ordu) için de bir de marş bestelemiştir. Bundan başka yirmi yedi kadar şarkısı mevcuttur. Pertev Paşa'nın şu meşhûr şarkısını Hüzzam makamında bestelemiştir:

Güller açıldı geldi yaz
Bülbüller oldu nağme-sâz

Dil besteler eyler niyâz
Gülzâra gel ey serv-i nâz
Gül goncası açıl biraz

Sultan Mahmut, müziği çok sevdiği için devrin en büyük müzik üstatlarından İsmail Dede, Şakir Ağa ve Dellâlzâde İsmail Efendiye sarayında fasıllar verdirirdi. Hamamizâde İsmail Dedeyi de sarayına aldı. Huzurunda her zaman fasıl icra edilirdi.

Bir gün Sultan Mahmut, Serdâp kasrında bir fasıl dinlemiş, çalınan şarkılar pek hoşuna gitmişti. Dede Efendiye hitap ederek:

"Dedem, bu gece kendimi cennette sandım. Ferahfeza makamında Serdâp kasrının şu şaîrane hâlini tasvir eden bir fasıl meydana getirmeniz, bilhassa arzuyu şahanemdir. Haydi göreyim seni" dedi.

İkinci Mahmut'un bu arzusunu Dede Efendi, yerine getirerek Ferahfeza makamında bir beste hazırladı. Faslın yapılacağı gece, bu köşk çok mükemmel donatılmıştı, bu besteye "Kasrı-Cennet" adı verilmişti. Bu şaheserin son kısmı şudur:

Bu gece ben, yine bülbülleri hâmûş ettim.
Ahü feryat ederek âlemi bi-hûş ettim,
Taak-ı eflâke resid oldu yine nağmei-i âh,
Bülbül-asâ gece tâ subh'a kadar cûş ettim.

Bu şaheser besteden çok memnun olan İkinci Mahmut, Dede Efendi'yi yanına çağırarak göğsüne murassa bir iftihar nişanı taktı. Bir de Akbıyık mahallesindeki konağı ihsân eyledi. Sultan Mahmut, Üçüncü Selim gibi Mevlevi tarikatına mensuptu.

Tabir caizse; ateşten gömlek giyip, kızgın saçın üzerine oturan İkinci Mahmut, her şeye rağmen sanata, sanatkâra, edebiyata gönül veren bestekâr, hattat olduğu kadar da kuvvetli bir şairdi. Sevgiliye gönül kapısını ardına kadar açan, vücudu yorgun, gönlü yaralı sultanın gözlerinden yaş yerine kan döktüğü şu şiiri ne güzeldir:

Ebrûlerinin zahmi nihandır ciğerimde,
Gül ruhlerinin handeleri çeşm-i terimde,

Eşkim yerine kan dökülür didilerimde.
Sevdâyı muhabbet esiyor şimdi serimde,
Takdire ne çare buda varmış kaderimde.

Bend eyledi gönlüm ol zülf-ü semensâ,
Bir hande ile kıldı heman aklımı yağma,
Yakdı beni yandırdı meded ol gül-i ranâ.
Sevdâyı muhabbet esiyor şimdi serimde,
Takdire ne çare buda varmış kaderimde

Osmanlılarda Peygamber sevgisi saraydan başlayarak bütün toplum hayatını sarmıştır. Bu yüzden Osmanlı tarihi ve padişahlarının hayatları çok çarpıcı, güzel mesajlar ve örneklerle doludur.

Osmanlı'nın Peygamberimize olan sevgileri o kadar yüce ve samimidir, onunla ilgili her şeye ayaklarının ve elinin değdiği her nesneye bir kum tanesine dahi büyük saygıyla muamelede bulunmuşlardır.

Allah ve Resulü söz konusu olunca cihana hükmeden sultanlar İki Cihan Güneşi'nin sevgisi ve ona gösterdikleri hürmetle mum gibi erimişler ve onun gibi gözyaşı dökmüşlerdir. Bu sevgi ve hürmet giyinişlerinden, ibadetlerine, yazı ve şiirlerine kadar yansımış, zirve noktasına çıkmıştır. İşte bu hükümdar sultanlardan birisi de çile ile yoğrulup, ateşin harında kavrulan Sultan İkinci Mahmut'tur.

İkinci Mahmut, 1820 yılında Hücre-i Saâdete (Peygamberimize) hediye ettiği şamdanla birlikte gönderdiği şu şiiri, Efendimizin sevgi ve özlemi ile nasıl coştuğunu anlatması yanında Osmanlı sultanlarının Resûlullah'a olan hürmet ve muhabbetlerinin bir vesikasıdır:

Şamidan eyledim ihdâya cür'et yâ Resûlallah
Murâdım dergeh-i ulyâya hizmet, yâ Resûlallah
Değildir ravdaya şâyeste, destâviz-i nâçizim
Kabulünde kul ihsân inâyet, yâ Resûlallah
Kimim var hazretinden gayri, hâlim eyleyem ilâm

Cenâbındandır ihsân mürüvvet, yâ Resûlallah
Dahilek, el-emân, sad el-amân, dergâhına düştüm

Terahhüm kıl, bana eyle şefâat yâ Resûlallah
Dü-âlemde kıl istishâb hân Mahmûd-i Adliyi
Senindir evvel ü âhirde devlet yâ Resûlallah

Sultan Mahmut aynı zamanda Mekke ve Medine'de çok sayıda hayır eseri yaptırmıştır. Hazreti Hatice'nin evini yeni baştan inşa ettirmiş, Peygamberimizin doğduğu eve ve namaz kıldıkları yerlere birer mescit yaptırmıştır.

Sultan Mahmut'un Ölümü

YILLARDAN BERİ DEVAMLI DİDİNMELER, ÜZÜNtüler içinde, bir yandan da saray hayatının sefahati tesiriyle, Sultan Mahmut'un vücudu yıpranmış ve âsabı bozulmuştur. Bir zamandan beri ciğerinde verem de başlamıştı.

Hastalığına rağmen iradesini kaybetmemeye çalışıyor, devlet idaresini yine elinde tutuyordu. Fakat son yıllarda bir araya gelen büyük iç ve dış faaliyetlerin tesiriyle vücudu da ruhu da sarsılmıştı.

Sultan Mahmut hastalanınca, Sadrâzam Mehmet Emin Rauf Paşa padişahın kızkardeşi Esma Sultan'ın hususi doktoru Hüseyin Niyazi Efendinin koyduğu akciğer iltihabı, yâni tüberkülozdan endişelenerek, İkinci Mahmut'un müsaadesini alıp Viyana'dan daha sonra Abdülmecid'i de tedavi eden şöhretli hekim Dr. Spitzer'in hocası Karl Lindke'yi getirmişti.

Sultan Mahmut, büyük bir tevekkül içinde yabancı mütehassısın gelmesini kabul etmiş, o sene çok sıcak yaz geçiren şehirden ayrılarak, Çamlıca'daki kızkardeşi Esma Sultan'ın köşküne çekilmişti. Avusturyalı hekim Sultan Mahmut'u burada muayene etmiş ve bir müddetten beri aşırı alkol de kullanan elli dört yaşındaki padişahın günlerinin sayılı olduğunu söylemişti.

Acı habere çok üzülen kız kardeşi Esma Sultan, kendi özel doktoru Hüseyin Niyazi Efendi'nin Viyana'dan gelen yabancı doktordan üstün bilgisi ve tecrübesi olduğuna inandığı için ona bir kez daha fikrini sormuştu. Hüseyin Efendi, meslektaşının teşhisine iştirak ettiğini gözyaşları ile tekrarlamış, bunun üzerine Esma Sultan:

"Padişahımız Efendimizin bünyeleri kuvvetlidir. Bana, son bir ilâçtan bahsediyor, bunun bedendeki kudreti israf etmesinden endişelenerek kullanmadığını söylüyordun. Neden bunu tatbik etmesin?" demişti.

Hüseyin Efendi de Esma Sultan'a ümitsizce şu cevabı vermişti:

"Sultanım; bu bir kuvvet macunudur. Bedendeki kalmış kudreti ve hayatiyeti bir anda ayaklandırır, fakat uzun sürmez. Bundan ne faide vardır? Bize artık düşen vazife emr-i hakkı beklemektir..."

Fakat Esma Sultan, o geceyi uykusuz ve bitap ve sancılı geçiren ağabeyinin hâline dayanamamış, Hüseyin Niyazi Efendi'ye bahsettiği ilâcı (macunu) hazırlamasını emretmişti.

Bu son ümit, ilk anlarda, tecrübeli doktor Hüseyin Efendi'nin dediği gibi Sultan Mahmut'un sıhhatinde ani ve süratli ama geçici iyileşme yapmış, günlerden beri uyuyamayan padişah, derin bir uykuya dalmış, uyanınca da pek sevdiği çubuğunu istemiş, bu çubuk içmeyi tekrarlamış daha sonra kendisine yemek verilmesini istemiştir.

Keder içinde günler geçiren Çamlıca köşkü şimdi, ümit ve neşe içinde çalkalanıyordu. Esma Sultan, selâmlık dâiresinde sabahlayan Sadrâzama müjde vermiş, hemen kurbanlar kesilmiş, veba salgını dolayısıyla günlerdir karantina bekleyen hacılar salıverilmiş, borçları sebebiyle hapiste olanların borçlarının padişah hazinesinden ödenerek serbest bırakılması emir ve fermân edilmiş, o gece havai fişeklerle şenlikler yapılmıştı.

Bu sevinç ve neşenin çok devam etmeyeceğini bilen Hüseyin Niyazi Efendi, Sadrâzama, padişahın sağlığına kavuşması sevin-

cinin böylesine gösterilerle kutlanması için bir müddet beklemeyi tavsiye etmiş, fakat bilhassa Esma Sultan'ın nüfuzu altında olan Mehmet Emin Rauf Paşa samimiyetle bağlı olduğu padişahının birkaç saat de olsa rahatlamasına mani olmak istememişti.

Salı'yı, 31 Haziran 1839 Çarşamba'ya bağlayan geceyi böylece rahat bir uyku ile ve iştah açan yemekle geçiren Sultan Mahmut, Çarşamba öğleye doğru birden kuvvetten düşmüş ve yine derin bir uykuya dalmıştı. Hüseyin Niyazi Efendi, bu uykudan ancak sonuncu defa göz açabilmenin mümkün olacağını Sadrâzama söylemek cesaretini göstermişti:

"Mülk-ü millet ve icab-ı devlet için iradeye ihtiyacımız varsa hazırlıklı olunuz" demişti.

Nitekim Sultan Mahmut , akşama doğru gözlerini açmış, fakat yataktan kalkabilme takatını nefsinde bulamamıştı. Ölümün adım adım kendisine yaklaşmakta olduğunu hissetmenin karar ânı içinde Sadrâzam Mehmet Emin Rauf Paşa'yı, Mehmet Sait Galip Paşa'yı, Mehmet Selim Sırrı Paşa'yı Şeyhülislâm Mekki Efendi'yi huzûruna kabul etmişti. Canı boğazında Sultan Mahmut son bir gayretle doğrularak onlara kesik kesik şunları söyledi:

"Huzur-u hakka intikâl zamanımız yakındır (Yüce Yaradan'ın huzuruna çıkmam yakındır). Padişah-ı cedide (yeni padişaha) sadakat ve itibar (göstermenizi) isterim. Mülk-ü millet, evvelâ (önce) Allah'a, yed-i dirayetinize mevdûdur (dirayetli ellerinize emanet edilmiştir). Huzur-u Rabb-ül âleminde (Allah'ın huzûrunda yarın), bu nasihatımın hesabını sorarım. Cümleniz hakkınızı helâl ediniz..."

Huzurda olanlar, bu ayrılış gününün üzüntüsü içinde gözyaşlarını tutamamışlardı. Daha sonra Sultan Mahmut'un oğlu ve veliahdı Abdülmecit'i huzuruna çağırtmıştı. Babalık vazifesini tam olarak yerine getiren reformcu padişahın son saatlerinde baş ucunda bulunmuş olan Abdülmecit, babasından, memleket ve devlet yolundaki son arzularını dinlemişti.

Nihayet beklenen an geldi, Sultan Mahmut 1Temmuz 1839

Çarşamba'yı Perşembe'ye bağlayan gece vefat etti. Öldüğü zaman 54 yaşında idi, 31 yıl hükümdarlık yapmıştır.

Naşı sabah erkenden Çamlıca köşkünden kaldırılarak araba ile Haydarpaşa'ya oradan da yedi çift kayık ile Topkapı Sarayı'na getirildi. Hırka-i Saâdet Dâiresi civarındaki şadırvanda gasl edilerek kız kardeşi Esma Sultan'ın Divanyolu'ndaki kışlık sarayının bahçesine büyük bir törenle gömüldü. Kabri üzerinde ampir sitilinde kubbesi olan türbesinin inşasına hemen başlanıldı. 1840 Ekimi'nde tamamlanan türbede, yedi gün mevlit okutuldu, kurbanlar kesildi, Ulu Mevlâ'ya duâlar edildi.

Kaynaklar

Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (İlgi Kültür Yayıncılık), C. II, İstanbul 2009.

Ahmet Refik Altınay, Kabakçı Mustafa, İstanbul 1331 (1915).

Ahmet Yaramış, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin Kurulması", Osmanlı, C.VI, Ankara 1989.

Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara 1970.

Ali Kemâl Aksüt, "Tepedelenli Ali Paşa ve Vasiliki", Resimli Tarih Mecmuası, S. 25, Ocak 1952.

Ali Kemâl Aksüt, "Halet Efendi ve Hayatı", Tarih Dünyası, S. 12, Şubat 1954.

Ali Kemâl Meram, Padişah Anaları, İstanbul 1997.

Avni Özgürel, İktidar Oyunu, İstanbul 2009.

Burak Çetintaş, "Mezar Taşlarını İkinci Mahmut Kırdırmadı", NTV Tarih, Haziran 2009.

Büyük İslâm Tarihi, C. XI, İstanbul 1993.

Cemal Erksan, Selim III, ve Alemdâr Mustafa Paşa, İstanbul 1950 (Tarih Dünyası Özel Sayı).

Cemal Kutay, Tarih Sohbetleri, İstanbul 1968.

Cemal Kutay, Şehit Tacidarlar, İstanbul 1977.

Cemal Kutay, "Yeniçeri Ocağının Yıkılışı", Tarih Konuşuyor, S. 17, Haziran 1965.

Cemal Kutay, "Sultan Mahmut'un Ölümü", Tarih Konuşuyor, S. 17, Haziran 1965.

Cemal Tukin, Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, İstanbul 1947.

Coşkun Ak, Şâir Padişahlar, Ankara 2001.

Coşkun Üçok, Siyasal Tarih, Ankara 1967.

Çağatay Uluçay, Osmanlı Harem Hayatının İç Yüzü, İstanbul 1959.

Enver Behnan Şapolyo, Osmanlı Sultanları Tarihi, İstanbul 1961.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara 1983.

Ergun Aybars, Osmanlı Düzeni ve Çöküşü, Ankara 1994.

Esad Eferdi, Üss-i Zafer, İstanbul 1293 (1877).

Hasan Alakese, Mutasavvıf Hükümdarlar, İstanbul 2004.

Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Üçüncü Selim'in İleri Düşünceleri ve Feci Akıbeti", Tarih Mecmuası, S. 2, Şubat 1950.

İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul 1982.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV, İstanbul 1972.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları, Ankara 1988.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rusçuk Yârânı Alemdâr Mustafa Paşa, İstanbul 1942.

Kalost Arapyan, Rusçuk Âyânı Alemdâr Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları, Ankara 1943.

Lamartin, Düşerken (Türkiye Tarihi) Tercüman 1001 Temel Eser, No.44.

Lütfi Tarihi, I, İstanbul 1328 (1912).

Mehmet Ataûllah Şanizâde, Şanizâde Tarihi C. I, İstanbul 1284 (1868).

Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,

İstanbul 1971.

Meral Altındal, Osmanlı'da Harem, İstanbul 1999.

Moltke, 1828 Seferi, Bulgaristan ve Rumeli'de Ruslar, Ankara 1975.

Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ankara 1975.

Mustafa Armağan, Osmanlı'nın Mahrem Tarihi, İstanbul 2008.

Mustafa Müftüoğlu, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, C. III, İstanbul 1976.

Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukûat, Ankara 1979.

Mustafa Şevki Yazman, "Mareşal Moltke ve İmparatorluğumuz", Tarih Konuşuyor, S.39, Nisan 1967.

Mübahat Kütükoğlu, Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri I, Ankara 1974.

Münir Sirer, "Tarihçi Gözüyle Ekrandaki Alemdâr Mustafa Paşa Faciası, Yıllarboyu Tarih, S. 5, Mayıs 1983.

Nazım Tektaş, Osmanlı Saraydan Sürgüne, İstanbul 1999.

Necdet Sakaoğlu , Yeniçeriler, NTV Tarih, Haziran 2009.

Niyazi Ahmet Banoğlu, "Sultan İkinci Mahmut", Tarih Konuşuyor, S. 27, Nisan 1966.

Niyazi Ahmet Banoğlu, "Sir Ticareti ve Harem", Tarih Konuşuyor, S: 32, Eylül 199 49. 49. Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul 1978.

Osman Nuri Özbek, Şâir ve Bestekâr Osmanlı Padişahları, Yeni Türkiye, İstanbul 2000.

Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Tarihi, İstanbul 1978.

Reşat Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları, İstanbul 1981.

Reşat Ekrem Koçu, Yeniçeriler, İstanbul 1964.

Reşat Ekrem Koçu, "Alemdâr Mustafa Paşa ve Kamertap", Resimli Tarih Mecmûsı S. 8, İstanbul 1955.

Sedat Kumbaracılar, "Yeniçeriler ve Vak'a-ı Hayriye", Hayat Tarih Mecmuası, S.2, Mart 1973.

Sina Akşin, Türkiye Tarihi (3), Osmanlı Tarihi, İstanbul 2009.

Süleyman Kocabaş, Türkiye ve İngiltere, İstanbul 1985.

Süleyman Kocabaş, Niçin Mağlûp olduk, İstanbul 2005.

Şinasi Altındağ, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Mısır Meselesi, Ankara1945.

Tahsin Ünal, Türk Siyasî Tarihi, Ankara 1978.

Tahsin Ünal, "Üçüncü Selim ve Kabakçı İsyanı", Hayat Tarih Mecmuası, S. 6, Temmuz 1972.

Tahsin Yıldırım-Mehmet Kuzu, Osmanlı'nın Peygamber Aşkı, İstanbul 2007.

Türkiye Gazetesi Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul 1985.

Vasfi Mahir Kocatürk, Osmanlı Padişahları, Ankara 1954.

Yaşar Yücel-Ali Sevim, Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul 1983.

Yayla İmamı Tarihi, (Vakai Cedid), Tercüman 1001 Temel Eser, No:70.

Yılmaz Öztuna,Büyük Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul 1983.

Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, C. III, İstanbul 1994.

Ziya Nur Aksun, Dört Muzdarip Padişah, İstanbul 2011.

Ateşten gömlek giyip, iğneli koltuğun üstünde oturan reformcu Sultan II. Mahmut; "Hasta Adam" tabir edilen Osmanlı Devleti'ni yeniden ayağa kaldırmak için işe ordudan, askerden ve memurdan başladı. Müesseseleri Avrupaî şekle soktu, bugünkü modern devlet yönetiminin temelini attı.

Müsadereyi kökünden kaldırdı, din ve mezhep gözetmeden, herkese bir ve eşit haklar verdi ve bunun takipçisi oldu.

Ona karşı gelenler onun için "Gâvur Padişah" dediler, ona hakaretlerde bulundular. O ise bu tepkilerin karşısında çelik gibi durdu. Batı'ya açılırken, doğuyu da ihmal etmeyen Sultan II. Mahmut, türlü belâlar içinde on üç yılda çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin çehresini tepeden tırnağa değiştirerek yarınlara köprü oldu.

Kalemiyle uzun yıllardır genç kuşaklara tarih konusunda yol gösteren araştırmacı Muammer Yılmaz, *Reformcu Sultan II. Mahmut* adlı bu yeni eseriyle çok zor geçen o yılları güzel bir üslubla yeni kuşaklara aktarıyor. II. Mahmut dönemiyle ilgili popüler tarih araştırmalarının eksik olduğu günümüzde *Reformcu Sultan II. Mahmut* bu eksikliği dolduruyor.

REFORMCU SULTAN

II. MAHMUT

MUAMMER YILMAZ

280424 ANP
280424 ANP

Selis

Fiyatı: 12₺